TARİH BOYUTU İÇİNDE ALFABE SORUNU
ve TÜRK HARF DEVRİMİ (1839 - 1929)

Ayça YENİŞAN

Osmangazi Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü

Tarih Anabilim Dalı
Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Bilim Dalı

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Eskişehir
Eylül, 2005

JÜRİ VE ENSTİTÜ ONAYI

Ayça YENİŞAN'ın "Tarih Boyutu İçinde Alfabe Sorunu ve Türk Harf Devrimi (1839-1929)" başlıklı tezi aşağıdaki jüri üyeleri tarafından Lisansüstü Eğitim Öğretim ve Sınav Yönetmeliğinin ilgili maddeleri uyarınca, Tarih Anabilim Dalında, yüksek lisans tezi olarak değerlendirilerek kabul edilmiştir.

İmza

Başkan : ....

Üye : ....

Üye : ....

ONAY

...../...../2005

Prof. Dr. F. Münevver YILANCI

Enstitü Müdürü

KISALTMALAR

Akt. : Aktaran

a.g.e. : adı geçen eser

a.g.m. : adı geçen makale

a.g.g. : adı geçen gazete

A.Ü.S.B.F. : Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi

A.Ü.D.T.C.F. : Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi.

b.t.b. : basım tarihi belirtilmemiş

bkz. : bakınız

B.T.T.D. : Belgelerle Türk Tarihi Dergisi

B.C.A. : Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi

C : Cilt

Çev. : Çeviren

Haz. : Hazırlayan

M.E.B. : Milli Eğitim Bakanlığı

S : Sayı

s : sayfa

T.D.A.Y. : Türk Dili Araştırma Yayınları

T.D.K. : Türk Dil Kurumu

T.T.K. : Türk Tarih Kurumu

T.B.B.M. : Türkiye Büyük Millet Meclisi

vd. : Ve devamı

yay. : yayınları

Z.C. : Zabıt Ceridesi

ABSTRACT

The Question of Alphabet in Historical Dimension and
Reform on Turkısh Letters (1839-1929)

Ayça YENİŞAN
Master Thesis, September 2005
History Republic of Turkey
Advisor: Yrd. Doç. Mehmet KAYIRAN

Turks have used various alphabets in their history. After the acceptance of Islam they began to use Arabic Alphabet. The holy book of Islam (Koran) was in Arabic so in the course of time the Arabic language and letters gained a kind of holiness. However, the Arabic Alphabet was improper to the structure of Turkish Language because of its letters and orthography. Due to these negative reasons, lots of people living in the ottoman Empire could not learn reading and writing.

The negativeness emerging because of Arabic Alphabet began to be seen first during Tanzimat Period. Thenceforward, this subject kept busy the agenda. The intelligentsia discussed this subject in length and breadth. Moreover, sone intellectuals put forward the necessity of having the Latin Alphabet. Discussions on alphabet question continued during the Meşrutiyet Period. But discussions were mostly on the improvement of Arabic letters.

Discussions on the alphabet question during the Tanzimat and Meşrutiyet Periods paved the way for the acceptance of the Latin Alphabet by the Turks under the guidance of Mustafa Kemal Atatürk after the formation of social and political conditions. The process of admission began in August 9, 1928 and it was declared officially in November 1, 1928. As a result, a new period began in the history of Turkish education and culture.

ÖZET

TARİH BOYUTU İÇİNDE ALFABE SORUNU ve
TÜRK HARF DEVRİMİ (1839-1929)
Ayça YENİŞAN
Yüksek Lisans, Eylül 2005
Türkiye Cumhuriyeti Tarihi
Danışman: Yrd. Doç. Dr. Mehmet KAYIRAN

Türkler tarihleri boyunca çeşitli etkiler altında pek çok yazı sistemi benimsediler. İslam dinin kabulünden sonra ise eski alfabelerini bırakarak Arap alfabesini kullanmaya başladılar. Ancak İslam dininin kutsal kitabı Kuran-ı Kerim'in Arap harfleriyle yazılmış olması Arap alfabesi ve diline zamanla kutsal bir nitelik ve dokunulmazlık kazandırdı. Diğer taraftan Arap alfabesi hem içerdiği harfler bakımından hem de imla sistemi bakımından Türk dilinin yapısına tamamen aykırıydı. Tüm bu olumsuz etkiler Osmanlı Devleti'nde okuma-yazma öğrenmekten yoksun bir kesimin ortaya çıkmasına neden oldu.

Arap alfabesinin yarattığı olumsuzluklar ilk kez Tanzimat döneminde açıkça görülmeye başlandı. Bu tarihten sonra da alfabe sorunu gündemi sürekli meşgul eden bir konu haline geldi. Dönemin aydınları bu konuyu basında enine boyuna tartıştı. Hatta bu dönemde Latin alfabesinin alınması gerektiğini öne süren ancak sayıları azınlıkta kalan aydınlar da oldu. Meşrutiyet yılları da tıpkı Tanzimat yıllarında olduğu gibi alfabe konusundaki münakaşalarla geçti. Ancak yapılan tartışmalar daha ziyade varolan Arap harflerinin ıslah edilmesi ile ilgiliydi.

Tanzimat ve Meşrutiyet yıllarında yapılan tartışmalarla olgunlaşan alfabe sorunu, gerekli siyasal ve sosyal şartların sağlanması ile birlikte, Mustafa Kemal Atatürk'ün önderliğinde Latin kökenli Yeni Bir Türk alfabesinin kabulü ile çözüme kavuştu. 9 Ağustos 1928 tarihi ile başlayan yeni bir alfabenin kabul edilmesi süreci 1 Kasım1928 Tarihinde 1353 sayılı kanunun ilanı ile resmileşti. Böylelikle Türk eğitim ve kültür tarihinde büyük bir çığır açan yeni bir döneme girildi.

İÇİNDEKİLER

Jüri ve Enstitü Onayı ii
Özet iii
Abstract..... iv
Ekler Listesi..... viii
Kısaltmalar ix
Önsöz x
GİRİŞ 1

I. BÖLÜM

A. TÜRKLERİN TARİH BOYUNCA KULLANDIKLARI ALFABELER 6
1. ORHON - YENİSEY (GÖKTÜRK) ALFABESİ 7
2. UYGUR ALFABESİ 9
3. ARAP KÖKENLİ ALFABE 11

II. BÖLÜM

B. TANZİMAT VE MEŞRUTİYET DÖNEMİ YAZI TARTIŞMALARI 14
1. TÜRKÇE'Yİ LATİN HARFLERİ İLE YAZMA TEŞEBBÜSLERİ 15
1.1. Latin Harfleriyle Yazılan İlk Türkçe Kitap (Codex Comanicus) 15
1.2. Latin Harfleriyle Yazılı İlk Türkçe Metinler 16
2. TANZİMAT DÖNEMİ VE ALFABE SORUNU (1876-1908) 19
2.1. Münif Paşa 20
2.2. Ahundzade Mirza Fethali..... 22
2.3. Şinasi ve Ali Suavi 24

2.4. Namık Kemal ve Melkum Han Tartışması 26
2.5. Ebüzziya Tevfik ve Hayrettin Bey Tartışması 32
2.6. Yenişehirli Avni Bey ve Tanzimat Dönemine Genel Bir Bakış 33
2.7. II. Abdülhamit Dönemi (1876-1908) 35
3. II. MEŞRUTİYET DÖNEMİ YAZI TARTIŞMALARI (1908-1918) 38
3.1. Islahatçılar ve Huruf-ı Munfasalacılar 39
3.2. Latin Harfleri Taraftarları (Latinciler) 42
3.3. Eski Türk Yazılarına Dönmek İsteyenler 47
3.4. Resmi Bir Girişim (Enver Paşa Denemesi) 49

III. BÖLÜM
C. HARF DEVRİMİNE DOĞRU 51
1. 1923-1928 YILLARI ARASINDA FİKRİ HAZIRLIKLAR VE TARTIŞMALAR 51
1.1. Alfabe Sorunu Hakkında TBMM'de Yapılan İlk Konuşma 53
1.2. 1924 Yılı ve Sonrası Basında Latin Harfleri Konusu . 55
2. LATİN RAKAMLARININ KABULÜ VE LATİN HARFLERİ 61
3. DİL KURULU (ENCÜMENİ) VE ELİFBA RAPORU 63
4. ATATÜRK VE LATİN HARFLERİ 68

IV. BÖLÜM
D. HARF DEVRİMİ 73
1. ATATÜRK'ÜN SARAYBURNU (GÜLHANE) SÖYLEVİ 73
2. YENİ TÜRK HARFLERİ İLE İLK UYGULAMALAR VE ALFABE SEFERBERLİĞİ 76
3. BAŞÖĞRETMEN ATATÜRK'ÜN YURTİÇİ GEZİLERİ .. 83
3.1. Tekirdağ Gezisi 83

3.2. Bursa Gezisi 86
3.3. Çanakkale Gezisi 88
3.4. Sinop Gezisi 89
3.5. Samsun Gezisi..... 91
3.6. Amasya ve Tokat Gezisi 93
3.7. Sivas Gezisi 93
3.8. Kayseri Gezisi 94
4. YENİ TÜRK HARFLERİ HAKKINDA BAŞVEKALETE VERİLEN YAZI 95
5. YENİ TÜRK HARFLERİ KANUNUNUN İLANINA DOĞRU 97
6. YENİ TÜRK HARFLERİ KANUNUNUN KABULÜ.... 98

V. BÖLÜM
E. HARF DEVRİMİNİN UYGULANMA SÜRECİ: MİLLET MEKTEPLERİ 102
1. MİLLET MEKTEPLERİNİN AÇILMASI 102
2. MİLLET MEKTEPLERİNİN ÖRGÜTLENMESİ 105
2.1. Millet Mekteplerinin Öğretim Kadrosu 107
2.2. Millet Mekteplerinin Mali Giderlerinin Karşılanması 109
3. MİLLET MEKTEPLERİNDE ÖĞRETİM VE MÜFREDAT PROGRAMI 111
4. MİLLET MEKTEPLERİNİN İSTATİSTİKSEL OLARAK DEĞERLENDİRİLMESİ 115
SONUÇ 120
EKLER 123
KAYNAKÇA 133

EKLER LİSTESİ

EK-1 : Mustafa Kemal Atatürk'ün Yunus Nadi Bey'e
Yeni Türk Harfleri ve Gramer Kuralları İle Yazdırıp
Bizzat Düzelttiği Demeci 123
EK-2 : Harfler Marşı 124
EK-3 : Yeni Türk Alfabesi Levhası - 1 125
EK-4 : Yeni Türk Alfabesi Levhası - 2 126
EK-5 : Tekirdağ Gezisinden Hoca Mevlana Efendi'nin ve
Mustafa Kemal Atatürk'ün El Yazıları 127
EK-6 : Türk Harflerinin Kabul ve Tatbiki Hakkında
Kanun Metni 128
EK-7 : Millet Mektepleri Teşkilatı Talimatnamesinin
Kabulü Hakkında Bakanlar Kurulu Kararı 129
EK-8 : Millet Mektebi Teşkilatı Talimatnamesi 130
EK-9 : Millet Mektebi Devam Vesikası 131
EK-10: Millet Mektebi Şahadetnamesi 132

ÖNSÖZ

Duygu ve düşüncelerin kağıt üzerinde belirli simgelerle ifade edil-mesi anlamına gelen yazı ve dil arasında oldukça yakın bir ilişki vardır. Çünkü insan düşünceleri ister sözlü ister sözsüz olarak ifade edilsin mutlaka bir dil ile meydana gelir. Yazı ise bu dili belirten simgeler bütünü olarak karşımıza çıkmaktadır. Dolayısıyla eğer bir alfabe sistemi yerleştiği topluluğun, konuştuğu dil yapısına ters düşen özellikler taşı-yorsa o dilde çeşitli sorunlar ortaya çıkar. Türk tarihinde alfabe sorunu olarak adlandırdığımız olgu da dil ve yazı arasındaki bu uyumsuzluktan kaynaklanmaktadır. İşte bu husus araştırma konusunun seçilmesinde belirleyici bir rol oynamıştır.

Arap alfabesinin Türk dilinin ihtiyaçlarını karşılayamamasından doğan alfabe sorunun ise Tanzimat'tan Cumhuriyet'in ilk yıllarına dek uzanan uzun bir geçmişi vardır. Zira Tanzimat'la birlikte her alanda kendini göstermeye başlayan yenileşme hareketlerinden yazı ve dil de kendine düşen payı almıştır.

1839-1929 yılları arasını kapsayan; "Tarih Boyutu İçinde Alfabe Sorunu ve Harf Devrimi" adlı araştırma bu nedenle Tanzimat dönemi yılları ile başlatıldı ve bu uzun süreç Millet Mektepleri'nin Harf Devri-minin benimsenmesindeki rolünü de içine alacak bir biçimde değerlen-dirildi. Araştırmada ayrıca Türk devrim ve kültür tarihi içerisinde ayrı bir yer teşkil eden Harf Devrimi konusu, öncesi ve sonrası ile oldukça detaylı bir şekilde incelenmeye çalışıldı. Özellikle Türkiye'de Latin Kö-kenli Yeni Türk harflerinin kabul edilmesi sürecinin hangi basamaklar-dan geçtiğinin ortaya konmasının Harf Devrimi'nin daha iyi anlaşıl-masına zemin oluşturmasından dolayı araştırmanın I. ve II. bölümünde konu hakkında yapılan çalışmaların yetersizliği de gözönünde bulundu-rularak, Tanzimat ve Meşrutiyet dönemlerinde fikir ve kalem sahiple-rinin alfabe sorunu hakkında yapmış oldukları tartışmalara ayrıntılı bir biçimde yer verilmeye gayret edildi.

Araştırmanın III. bölümünde ise Harf Devrimi'ne doğru giden süreçte yaşanan gelişmeler ile basında yer alan tartışmalara, Yeni Türk harflerinin kabulünü hızlandıran olaylara ve Atatürk'ün fikir hayatında Latin harflerinin olgunlaşması konularına değinildi.

Yeni Türk harflerinin kabulü ve yeni harflerin yurt geneline ya-yılması için başlatılan alfabe seferberliği konularına araştırmanın IV. bölümünde yer verildi. Son bölüm ise devrimin sağlam bir temele oturtulmasında oldukça önemli bir yere sahip olan Millet Mektepleri'nin açılması, örgütlenmesi ve faaliyetleri ile ilgili konuları kapsamaktadır.

1839-1929 yıllarını kapsayan bu uzun süreç incelenirken başta arşiv kaynakları olmak üzere birinci el kaynaklardan, dönemin gazete ve dergilerinden, yayınlanmış belge ve kitaplardan yoğun bir şekilde faydalanıldı.

Bu araştırmanın ortaya çıkmasında verilerin toplanıp, değerlendi-rilmesinde ve bir metin haline getirilmesi aşamasıdaki katkılarından do-layı tez danışmanım Yrd. Doç. Dr. Mehmet Kayıran'a, çalışma süre-since yanımda olup desteğini esirgemeyen aileme ve yakın arkadaşla-rıma sonsuz teşekkürler.

Eskişehir, Eylül 2005 Ayça Yenişan

GİRİŞ

Çağdaşlaşmanın ve ileri dünya milletleri arasında itibarlı bir yer alabilmenin ilk şartı, kültür ve medeniyet seviyesinde yüksek bir varlık gösterebilmektir. Bu açıdan değerlendirdiğimizde "Türk Devrim Tarihi" kapsamında "Harf İnkılâbı"nın önemi yadsınamaz bir gerçek olarak kar-şımıza çıkmaktadır. Çünkü bir milletin kültür ve medeniyet alanında ge-lişmesi onun eğitim seviyesindeki yüksekliğine bağlıdır. Bu bakımdan eğitim, çağdaşlaşmaya uzanan yolda sağlam bir köprü işlevi görmekte-dir. Eğitim seviyesindeki yükseklik ise doğrudan doğruya okuma-yazma seviyesindeki yükseklik ile orantılıdır. Bu sebeple "Harf İnkılâbı", Atatürk'ün fikir hayatında ve Türkiye Cumhuriyeti'nin devlet sistemin-de, Türk milletinin batıdaki çağdaş gelişmeye ayak uydurabilecek yük-sek bir seviyeye ulaşmasında anahtar vazifesi görmüş ve çözüm bekle-yen önemli bir sorun olarak yer almıştır.

Türk kültür tarihini derinden etkileyen bu köklü ve radikal değişik-liğin birdenbire ortaya çıkması da elbette mümkün değildir. Bu konuyla ilgili fikir ve çalışmaların Tanzimat dönemine kadar uzanan uzun bir geçmişi vardır. Nitekim Arap dilinin ihityaçlarından doğmuş olan Arap yazısının Türk dilinin özelliklerine aykırı düşmesinden kaynaklanan so-runlar ve Latin harflerinin kabul edilmesi fikri, Batılılaşma hareketleri paralelinde ilk kez Tanzimat yıllarında su yüzüne çıkmaya başla-mıştır.

Türkler, tarih sahnesine çıktıkları ilk devirlerden başlayarak, devlet kurdukları coğrafyaya, bu coğrafyada hakim olan siyasi, sosyal ve kül-türel şartlar ile bağlı bulundukları din ve medeniyet alanlarının gerekle-rine uyarak çok çeşitli alfabeler kullanmışlar ve bu alfabelerle günümü-ze kadar gelen eserler bırakmışlardır. Ancak bu alfabelerin Türk dilinin yapısına uygun olup olmadığı hususunda seçici davranmamışlar, birta-kım eklemelerle bunları Türkçe'ye uyarlamaya çalışmışlardır. Özellikle X. yüzyılda Türklerin İslam medeniyetine girişinden sonra Arap alfabe-si bütün Türk devletlerinde

hızla yayılmaya başlamış, Türkçe ile arasın-daki yapı, şekil, gramer ve fonetik açıdan görülen zıtlığa rağmen yakla-şık bin yıl hüküm sürmüştür.

Alfabe temeline dayanan gelişmiş yazılarda alfabeyi oluşturan işa-retler ve harfler, dildeki seslerin yazıya yansımış karşılıklarıdır. Bu nedenle bir alfabenin mükemmelliği o alfabedeki işaretlerin dildeki ses-leri ve dilin ses yapısını karışıklığa meydan vermeyecek biçimde karşı-lamasına bağlıdır. Oysa Türkçe'ye uyarlanmaya çalışılan Arap harf-leri, böyle bir imkan sağlamaktan çok uzak durumdadır. Dolayısıyla bu taban tabana zıtlık başta okuma-yazma güçlüğü olmak üzere kültürel alandaki pek çok sorunun da kaynağı niteliğindedir.

Tanzimat'ın getirdiği yenileşme hareketinden kendisine düşen payı alan alfabe sorunu, böylelikle ilk kez eğitim sorunu ile gündeme gelmiş ve bundan sonra da Latin kökenli alfabenin kabulüne kadar artan ve azalan şiddetlerde ama her zaman tartışılan bir sorun halini almıştır. Bu dönemde özellikle gazeteciler Arap yazısının dizgi işlerini yavaşlatma-sından ve gazete çıkarmayı zorlaştırmasından dolayı yazının değiştiril-mesi işine öncelikli olarak savunan kişiler olarak karşımıza çıkmışlar-dır. Ancak Münif Paşa ve Ahundzade Mirza Fethali gibi Latin kökenli yeni alfabenin kabul edilmesi fikrini savunanların sayısı azınlıkta kal-mış, Tanzimat yılları daha ziyade varolan Arap harflerinin ıslahı yönün-deki tartışmalarla geçmiştir.

II. Abdülhamit dönemine gelindiğinde yazı konusundaki tartışmalar kesilmemekle birlikte biraz daha azalmıştır. Bunun en önemli nedeni ise II. Abdülhamit'in "istibdat yıllarında" Arapça yazıda yapılmak istenen tüm değişiklik ve yeniliklerin yasaklanması olmuştur. Yeni bir alfabenin alınması konusu ise dönemin siyasi şartlarının elverişsizliğinden dolayı neredeyse hiç söz konusu olmamıştır. Bu konudaki en cesur girişim-ler ise istibdat yıllarının sona ermesiyle birlikte oluşan hürriyetçi orta-mın etkisiyle II.Meşrutiyet döneminde gerçekleşmiştir.

II. Meşrutiyet döneminde yazı konusundaki tartışmalar artarak de-vam etmiştir. Teorik tartışmalardan öteye, pratik bazı denemelere de ge-çilmiş, Arap yazısını Türk

diline uydurabilmek için çeşitli ıslahat proje-leri ve düzeltilmiş Arap alfabesi örnekleri ortaya atılmıştır. Ama bunlarda başarısız denemelerden öteye geçememiş, alfabe konusuna köklü bir çözüm getirilememiştir.

Tanzimat ve Meşrutiyet dönemlerinde aydınların ve gazetecilerin tartışmalarıyla gündeme gelen ve olgunlaşan alfabe sorunu, ancak gerekli ortam ve şartların oluşmasıyla Cumhuriyet'in ilanından sonra, 1928 yılında gerçekleştirilebilmiştir.

Cumhuriyet'in ilk yıllarında alfabe sorunu hâlâ gündemdedir. Alfa-be konusunda basında yer alan tartışmalar devam etmektedir. Latin kökenli bir alfabenin alınması fikrini savunanlar, bekledikleri devrimci ortamın oluşmasıyla birlikte seslerini daha da yükseltmişlerdir. 1927 yılına kadar bu dönem adeta Arap harflerinin ıslahını savunanlar ve Latin kökenli yeni bir alfabenin kabulünü isteyenlerin kozlarını paylaş-tıkları bir dönem olmuştur. Cumhurbaşkanı Gazi Mustafa Kemal Ata-türk ise her ne kadar bu konuyu yakından takip etse de alfabe sorunu hakkında fazla konuşmamış ancak Harf İnkılabı'nın ilan edilmesinde gerekli ortamın oluşabilmesi için devrimlerle ve Cumhuriyet yönetimini yakından ilgilendiren iç olaylarla uğraşmıştır.

1923-1928 arası dönem tamamen Latin kökenli yeni Türk harfle-rinin kabulü sürecinde fikri hazırlıklarla geçmiştir. 1928 yılına gelindi-ğinde ise önce uluslararası rakamlar kabul edilmiş ve ardından da Dil Encümeni kurularak Latin harflerine dayanan yeni bir Türk alfabesi hazırlanmaya başlanmıştır.

Gazi Mustafa Kemal Atatürk'ün suskunluğu nihayet 9-10 Ağustos 1928 gecesi İstanbul Gülhane Parkında tarihi bir söylevle bozulmuş ve o gece Yeni Türk harfleri kabul edilerek Türk milletinin kültür hayatını derinden etkileyecek olan harf seferberliğine girişilmiştir. Harf inkı-labı ile çok önemli bir görev üstlenen Gazi Mustafa Kemal, "Başöğret-men" sıfatıyla il il dolaşarak tahta başında bizzat öğretmenlik yapmış büyük halk kitlelerine yeni yazıyı öğretmiş ve pek çok insanın okuma-sını ve yazmasını sağlamıştır.

Mustafa Kemal Atatürk'ün önderliğinde dalga dalga tüm yurdu saran Harf İnkılâbı, 1 Kasım 1928 günü "Türk Harflerinin Kabul ve Tatbiki Hakkındaki Kanun" ile resmileşmiş ve eski yazı artık tarihe karışmıştır.

Alfabe seferberliği Mustafa Kemal Atatürk'ün öncülüğünde başla-tılmıştı. Ama bu seferberliğin büyük halk kitlelerine yayılması ve okul çağı dışındaki kitlelere de ulaşarak tüm ulusu kaplaması gerekliydi. İşte bunun için yeni bir atılım gerçekleştirildi ve 1 Ocak 1929 tarihinde Mil-let Mektepleri (Ulus Okulları) açıldı. Bu okulların açılmasındaki öncelikli amaç kolay okuyup yazmayı sağlayan bir alfabe ile büyük halk kitlelerini en kısa sürede okur yazar durumuna getirmekti. Ancak Millet Mektepleri'nin bir diğer önemli hedefi de sorunlarını kendi kendine çözebilen, bilgili Cumhuriyetçi bireylerin yetişmesini sağlamaktı.

Millet Mektepleri'nin ilk yıllarındaki coşku ve katılım yıllar geçtikçe azalsa da bu atılım 1929-1935 yılları arasındaki dönemde Harf İnkılabı'nın kitlelere mal edilip kökleşmesinde çok etkili oldu. İki buçuk milyondan fazla öğrenci bu okullara kayıt yaptırdı ve yarısından fazlası köylü nüfus olmak üzere pek çok kişi bu okullarda okuma-yazma öğrendi. Millet Mektepleri dışında okuma-yazma öğrenenlerle birlikte bu sayı üç milyonun üzerindeydi.

DİPNOTLAR

Zeynep Korkmaz, "Türk Dili ve Arap Alfabesi", Dil ve Alfabe Üzerine Görüşler, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Ankara, 1991, s.13-14.

Tanzimat dönemi eğitim sistemi için bkz. Cahit Yalçın Bilim, Türkiye'de Çağdaş Eğitim Tarihi (1734-1876), Anadolu Üniversitesi, Eskişehir, 2002; Yahya Akyüz, Türk Eğitim Tarihi (Başlangıçtan 1993'e), Kültür Koleji, İstanbul, 1994; Faik Reşit Unat, Türkiye'de Eğitim Sisteminin Gelişme-sine Tarihi Bir Bakış, Milli Eğitim Basımevi, Ankara, 1964.

Tarihte Türklerin kullandıkları alfabeler için bkz. Şerafettin Turan, Türk Kültür Tarihi, (Türk Kültüründen Türkiye Kültürüne ve Evrenselliğe), Bilgi yayınevi, Ankara, 1990, s.73-81; Talat Tekin, "Tarih Boyunca Türkçe' nin Yazısı", Ulusal Kültür, C.2, S.2, Ekim 1978, s.17-42.

Zeynep Korkmaz, Türk Dili Üzerine Araştırmalar, C.1, T.T.K., Ankara, 1995, s.863.

II. Abdülhamit Dönemi eğitim sistemi için bkz. Bayram Kodaman, Abdülhamit Devri Eğitim Sistemi, T.T.K., Ankara, 1988.

Bilal N. Şimşir, Türk Yazı Devrimi, T.T.K., Ankara, 1992, s.12.

Harf İnkılabı öncesi yapılan devrimler için bkz. Ahmet Mumcu - Ergun Özbudun - Ergun Aybars - İhsan Güneş, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi (İnkılâplar ve İlkeler), Anadolu Üniversitesi, Eskişehir, 1991; Mehmet Akif Bal, Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi, Akademi yay., Rize, 2001; Toktamış Ateş, Türk Devrim Tarihi, Der yay., İstanbul, 1999.

Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, C.II, Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü, Ankara, 1981, s.251.

T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 3, C.5, 1 Kasım 1928, s.4.

Macit Gökberk, "Aydınlanma Felsefesi Devrimler ve Atatürk", Çağdaş Düşüncenin Işığında Atatürk, Dr. Nejat E. Eczacıbaşı Vakfı yay., İstanbul, 1986, s.318; Şimşir, a.g.e., s.245.

I. BÖLÜM

A. TÜRKLERİN TARİH BOYUNCA KULLANDIKLARI ALFABELER

Türkler uzun tarihleri boyunca geniş sahalarda pek çok medeniyetle ilişki kurmuş ve çeşitli etkiler altında birçok yazı sistemi kullanmışlar-dır. Ancak kabul ettikleri bu yazı sistemlerinin Türkçe'nin yapısına uy-gun olup olmadığı hususunda seçici davranmamışlar, sadece söz konusu alfabeleri birtakım değişikliklerle Türkçe'ye uyarlamaya çalışmışlardır.

Türklerin tarih boyunca kullandıkları alfabeleri şu şekilde sırala-mak mümkündür: 784 yılına kadar Orhon-Yenisey (Göktürk) Alfabesi, VIII.-XV. yüzyıllar arasında Uygur Alfabesi, VIII. yüzyıldan XI. yüz-yıla kadar Suğdi Alfabesi, VIII. yüzyılda çok az kullanılan Çin yazısı, VII. - X. yüzyıllarda kullanılan Tibet yazısı, VIII. - XI. yüzyıllarda ara-sıra kullanılan Nastüri - Süryani Alfabesi, Mani Yazısı, Brahmi Yazısı, XIII. yüzyılda kullanılan Passe-pa Yazısı, Peçenek Yazısı, XIII. - XIV. yüzyıllarda "Codex Cumanicus"ta kullanılan Kuman Yazısı, Yunan Alfabesi, Ermeni Alfabesi, XVII.-XX. yüzyıllar arasında Rusya'da Hristiyanlığı kabul etmiş Türkler tarafından kullanılan İslav Alfabesi ve Rus İhtilali'nden sonra, 1939'a kadar Sovyetlerde Türk dilleri için kul-lanılmış olan Latin-İslav Alfabesidir. Öte yandan pek çok kaynakta Arap ve Latin Alfabeleri olarak geçen alfabelerde Türklerin kullandık-ları yazı sistemleri arasındadır. Fakat burada Arap ve Latin alfabeleri kavramlarından ziyade "Arap Kökenli Alfabe" ve "Latin Kökenli Yeni Türk Alfabesi" kavramlarının kullanılması daha doğru olacaktır. Zira İslamiyetle birlikte Türkler arasında yaygınlık kazanan alfabe tamamen Arapların kullandıkları harflerden ibaret olmayıp ona birtakım eklemeler yapılmıştır. Aynı şekilde Latin harfleri de birebir Türkçe'ye alınmamış birtakım eklemeler yapılarak kullanılmıştır.

Yukarıda sözü geçen alfabeler arasında Orhun - Yenisey (Göktürk) Alfabesi, Uygur Alfabesi, Arap Kökenli Alfabe yayılma sahalarının ge-nişliği ve uzun yıllar kullanılmaları açısından diğer alfabelerden ayrıl-maktadır. Bu nedenle bu 3 alfabeyi Türk yazı tarihinin gelişimi açısın-dan ayrı başlıklar altında incelemekte yarar vardır.

1. ORHON - YENİSEY (GÖKTÜRK) ALFABESİ

Günümüzde hala geçerliliğini koruyan bir kanı, Türk tarihi içeri-sinde Türklerin kullandığı ilk alfabe ya da yazının, Batı da daha çok Runik alfabesi, bizde ise genellikle Göktürk Alfabesi olarak bilinen eski Türk yazısı olduğu yönündedir. Bununla birlikte Türklerin, Gök-türk yazısından çok önce başka yazıları kullandığı bilinmekte, fakat buna ilişkin elimizde kesin bir kayıt da bulunmamaktadır.

İlk Türk alfabesinden günümüze kalan en eski Türk yazılı belgeleri İkinci Göktürk hanedanı döneminden, VII. ve VIII. yüzyıllara aittir. Bunların en eskisi, 688-692 yılları arasında yazıldığı sanılan, Doğu Gobi yöresindeki Çoyren Yazıtı'dır. Bu tarihlerden elli yıl kadar sonra yani 732 ve 733 yıllarında da Orhun Anıtları dikilmiştir. 1893 yılın-da Danimarkalı Türkolog Vilhelm Thomson tarafından sözkonusu anıt-lar çözülmüş böylece bu anıtların Göktürk Kaanları Kültigin ve Bilge Kaan tarafından diktirildikleri ve kullanılan yazının Türklere özgü bir alfabe, dilin de eski Türkçe olduğu meydana çıkarılmıştır. Ancak bu-rada şunu da belirtmekte fayda vardır ki 732 yılından yani Orhon yazıt-larının dikildiği tarihten 160 yıl önce (M.Ö. 572) Çin kaynaklarında bazı önemli Çin kitaplarının, Göktürk Kağa'nın emri ile Türkçe'ye çevrildiği ifade edilmektedir. Hatta aynı Çin tarihlerinde, Türkçe'ye çervilmiş olan bu klasik Çin kitaplarının bir listesi dahi bulunmakta-dır. Bu kitaplara ne olduğu hususunda şuan için bir bilgiye sahip değiliz ancak bu bilgiye istinaden öyle anlaşılıyor ki Türk yazı dili Or-hun Yazıtları'ndan çok daha önce gelişmeye başlamıştır.

Yazıtlarda kullanılan Göktürk Alfabesi 38 işaretten oluşmaktadır. Bunlardan 4'ü ünlü (vokal) işareti olup, Türkçe'nin 8 ünlüsü ikişer iki-şer bu harflerle gösterilmiştir. Bir kısım ünsüzlerin (konsonant), ise ince veya kalın kelimelerde bulunmalarına göre iki ayrı işareti vardır. Örneğin Göktürk alfabesinde "a" vardır fakat "e" yoktur veya "e" vardır "a" yoktur. Çünkü aynı işaret kalın sırada "a" ince sırada "e" olarak okunmaktadır. Harfler genellikle düz ve keskin çizgili şekillerden
oluşur. Yazı ise sağdan sola ve yukardan aşağıya doğru yazılırdı. Harfler bitiştirilmez, sözcükler birbirinden iki nokta (:) kullanılarak ayrılırdı.

Sonuç olarak Göktürk Alfabesi hiç şüphesiz Göktürklerin kendi dilleri için yeterli idi. Ancak ünlü işaretlerinin azlığı, ünsüz işaretle-rinin karışıklık doğuracak kadar çokluğu, işaretlerin pratik olmaması ve sağlam bir imlaya sahip olmaması bu alfabenin kusurları arasındaydı. Şuan kullandığımız Türkçeden çok uzak olan Göktürk Alfabesi belkide yüzyıllar boyunca sürekli işlenip geliştirilebilmiş olsaydı, bugünkü Türk dilinin gereksinimlerini karşılayabilecek düzeyde ulusal bir Türk yazısı olabilirdi. Fakat bu yapılmamış ve Göktürk Alfabesi, 744 yılında Göktürk Devleti'nin yıkılmasıyla etkinliğini yitirmiş bir süre sonra da tamamen yok olmuş, sadece Türklerin kullandığı ilk alfabe olarak tarihteki yerini almıştır.

2. UYGUR ALFABESİ

Göktürk Devleti'nin yıkılmasıyla birlikte VIII. yüzyıldan sonra Göktürk yazısı da tarihin karanlıklarına gömülmüştür. Gerçi Göktürk-lerin doğudaki uygarlık mirasçıları olan Uygur Türkleri (745-770) bir süre Göktürk yazısını kullanmış olsalar da daha sonra bu alfabeyi terk ederek Soğd yani İran âsıllı Uygur Alfabesini kullanmaya başlamış-lardır. Bu alfabenin ne zaman kullanılmaya başlandığı kesin olarak sap-
tanamamakla beraber bugün için bu yazı ile yazılmış en eski metinin 9. yy sonlarına ait olduğu bilinmektedir.

Soğd yazısının Türkçe'ye uyarlanmış biçimi olan Uygur Alfabesi 18 harften oluşmaktadır. Göktürk Alfabesinde 38 olan harf sayısı Uy-gur Alfabesinde 18'e

indirilmiştir. Bunlardan 3'ü ünlü, 15'i ünsüz-dür. Şekil bakımından harfler birbirine çok benzemektedir ve tıpkı Arap yazısında olduğu gibi sağdan sola doğru yazılmaktadır. "Z" dışındaki bütün harfler bitiştirilir.

Uygur Alfabesindeki ünlü ve ünsüz harflerin azlığı, onun Türkçe-nin gereksinimlerini karşılamasına izin vermemiştir. Zira Türk dili özel-likle ünlüler bakımından oldukça zengin bir dildir. Ancak tüm bu eksik-lerine rağmen Uygur Alfabesi Türkler tarafından uzun yıllar kullanılma-ya devam etmiştir. Ve hatta Türklerin İslamiyete geçişleri ile kabul ettikleri Arap kökenli alfabe ile birlikte Uygur Alfabesi de Türkistan ve Kırım'daki Türk devletlerinde ve de Osmanlı devletinde bir süre daha varlığını korumuş ancak XVIII. yüzyılda tamamiyla unutulmuştur

3. ARAP KÖKENLİ ALFABE

Emeviler devrinde başlayan Türk-Arap münasebetlerinin bir sonu-cu olarak, IX. yy'dan itibaren Türkler, İslam dinini kabule başlamışlar ve X. yy'dan itibaren de bu dinin yayılmasında önderlik etmişlerdir. Neticede Türklerin İslamiyeti kabul etmeleri ile her alanda kendini gösteren değişim rüzgarları kültürel ve sosyal alanda da yazı sisteminin değiştirilmesi ile kendini göstermiş IX. yy'dan itibaren Arap kökenli alfabe Türkler tarafından kullanılmaya başlanmıştır. Her ne kadar yuka-rıda ifade ettiğimiz gibi Uygur yazısı, Arap kökenli yazı ile belirli bir süre daha yan yana kullanılmışsa da Uygur yazısı daha fazla varlığını koruyamamış ve IX. yy'dan itibaren Arap yazısı, Türk dili ve lehçeleri üzerinde yaklaşık bin yıl sürecek bir hakimiyet kurmaya başlamıştır.

Türkler İslam dinini kabul etmekle ister istemez Arap ve Fars kültürünün etkisi altına girmişlerdir. Ancak Arap alfabesini olduğu gibi almamışlar, İranlıların yaptıkları gibi ona bazı harfler ekleyerek kendi dillerine uyarlamaya çalışmışlardır. Bu yüzden Arapça'da 29 olan harf sayısı yapılan eklemelerle 34'e çıkarılmıştır.

Arap yazısında ünlü harfler için, aynı zamanda ünsüz harfler için de kullanılan 3 işaret vardır. Birkaç ünsüz için tek bir harf olduğu gibi bir ünsüz için iki harf de mevcuttur. Harfler kelimenin başında, sonunda ve ortasında olduklarına göre çok defa başka ve birbirine benzeyen şekiller alır, bazıları sondan birleşmez, böylece kelimeler ortadan bölünürdü ve yazı sağdan sola doğru yazılırdı. Tüm bu ifade ettikleri-mizin yanında Arap kökenli yazının Türkçe'ye göre en büyük eksikliği ünlü harf sayısının yetersizliğidir.

Arapçada "a,i,u" olmak üzere 3 vokal bulunduğundan, Arap alfabe-si belki bu dile yetiyordu ancak sekiz vokalli Türk dili yazıda imkan-sızlıklar içinde kıvranıyordu. Ayrıca "elif" harfinin kelime başında türlü vazifeler alması, "vav" harfinin ünsüz "v"den başka "o,u,ö,ü" olarak 4, "ye" harfinin "ı,i" olarak 2, "kef" harfinin k,g,n,y olarak 4 ses vermesi, bu alfabeyi bin yıl kadar kullanmış olan Türklerin başlıca şikayet konu-larını oluşturuyordu. Zaten Arapça ile Türkçe birbirinden farklı dil ailelerinden geliyordu. Arap dili köken bakımından Sami diller ailesine bağlı ve "bükümlü" (tasrifli) bir dil iken Türkçe, Altay dil ailesinden gelen "eklemeli" (iltisaklı) bir dildi. Bu yapı ayrılığıda tabii olarak her iki dilin işleyişini ve grammer yapısını birbirinden ayırıyordu.

Sonuç olarak Arap dilinin ses yapısı ile Türk dilinin ses yapısı arasındaki sistem ayrılığından kaynaklanan uyuşmazlık nedeniyle, Türk dili, Arap kökenli alfabeye ayak uyduramamış ve imlanın klasikleştiği
devirden başlayarak gittikçe giriftleşen ve çözüm bekleyen bir imla so-runu ortaya çıkmıştır. Yazı ve imladaki bu yetersizliği dil ve kültür tarihi açısından değerlendirdiğimizde ise Türk dili ister istemez Arap ve Fars dillerinin sultasına girmiş ve Türkçenin kendi gramer yapısı içinde kendi kendini geliştirerek güçlenmesi engellenmiştir. Bu da Türkçenin bir kültür dili olarak gelişmesine engel olmuştur.

DİPNOTLAR

1303 tarihinde yazılmış olan bu eser Hristiyanlığı kabul etmiş olan Kıpçak Kumanları tarafından Latin alfabesi kullanılarak yazılmış olup Latince'de bulunmayan Türkçe sesler için özel terkipler kullanılmıştır. Örneğin; ş için s, ss, sz, sch gibi. bkz. A.Dilaçar, "Türk Yazısının Geçirdiği Evreler", Belgelerle Türk Tarihi Dergisi, (Dün-Bugün-Yarın), İstanbul, 1985, s.11.

Kaya Turkay-A. Dilaçar, Türkçeye Uygulanan Yazı ve Alfabeleri, T.D.K., Ankara, 1982, s. 103-108; A. Dilaçar, "Alfabemizin 30. Yıldönümü", Türk Dili Dergisi, C.7, S.3, 1 Ağustos 1953, s.538.

Şerafettin Turan, Türk Devrim Tarihi (Yeni Türkiye'nin Oluşumu 1923-1938), Bilgi Yayınevi, Ankara, 1995, s.201.

Bu yazının Batı'da Runik sıfatı ile nitelendirilmesinin nedeni işaretlerinin eski İskandinav yazıtlarında kullanılmış olan ve genellikle Runik alfabe diye adlandırılan yazının işaretlerine benzemesidir. Talat Tekin, "Göktürk Alfabesi", Harf Devriminin 50. Yılı Sempozyumu, TTK, Ankara,1981, s.27.

Enver Ziya Karal, "Osmanlı Tarihinde Türk Dili Sorunu", Bilim, Kültür ve Öğretim Dili Olarak Türkçe, T.T.K., Ankara, 1978, s.21-22. Ayrıca Göktürklerden önceki Türk yazıları hakkında geniş bilgi için bkz. İbrahim Kafesoğlu, Türk Milli Kültürü, İstanbul, 1986, s.10.

Semih Tezcan, "En Eski Türk Dili ve Yazını", Bilim Kültür ve Öğretim Dili Olarak Türkçe, Ankara,1978, s. 278-279.

Şerafettin Turan, Türk Kültür Tarihi, (Türk Kültüründen Türkiye Kültürüne ve Evrenselliğe), Bilgi Yayınevi, Ankara, 2000, s.89.

Bahaddin Ögel, "Göktürk Devleti (Bumin ve İlteriş Kağanlar)", Milli Kültür Dergisi, C.1, S.11, Kasım 1977, Ankara, s.25.

Muharrem Ergin, "Türkçeye En Uygun Alfabe", Türk Dili Dergisi, C.3, S.30, 1 Mart 1954, s.310; Günay Karaağaç, Dil, Tarih ve İnsan, Akçağ yay., Ankara, 2002, s.56.

Mustafa Canpolat, "Türk Abeceleri", Cumhuriyet Yazı Devrimi - Belgeler Eki, İstanbul, Kasım 1978, s.2.

Muharrem Ergin, a.g.m., s.310.

Bilal Şimşir, Türk Yazı Devrimi, T.T.K., Ankara, 1992, s.2.

Semih Tezcan, "Türklerde Yazı Kültürünün Başlangıcı ve Gelişimi", Harf Devriminin 50. Yılı Sempozyumu, T.T.K., Ankara, 1981, s.41-42.

Göktürkçe ve Uygurca arasındaki karşılaştırma için bkz. Nuri Yüce, "Türkler (Türk Dili)", İ.A., C.12/II, s.476 vd.

Uygur alfabesi ile ilgili detaylı bilgi için bkz. Rahmeti Arat, Makaleler, Yay. Haz.: Osman Fikri Sertkaya, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü, C.I, Yayın no: 65, Ankara, 1987, s.674 vd.; Necibasım, "Uygur Alfabesi", Türk Yurdu, C.3-23, S.15-19, Türk Ocakları Merkez Heyeti Matbaası, Ankara, 1929, s.10-20.

Fatih Sultan Mehmet'in Otlukbeli Savaşından sonra Özbek Hanına gönderdiği zafername Uygur Alfabesiyle yazılmıştır. bkz. Şerafettin Turan, a.g.e., s.90.

Türklerin İslamiyeti kabul etmeleri hakkında geniş bilgi için bkz. Emin Bilgiç, "Türklerin İslamiyeti Kabulü ve Müdafaası", Milli Kültür Dergisi, C.1, S.8, Ankara, Ağustos 1977, s.2-5.

Uygur Alfabesi ve Arap kökenli alfabenin birlikte kullanılması ile ilgili bkz. Rahmeti Arat, "Bir Yazı Numûnesi Münasebeti ile", Türk Kültürü Dergisi, S.3, Ocak 1963.

Tahir Necat Gencan, "Yazı Devrimi", Türk Dili, 1 Kasım 1978, s.530.

Arap Alfabesi aslında 28 harfli olup birleşik olan "lamelif" ile birlikte 29'dur. Şerafettin Turan, a.g.e., s.91.

Muharrem Ergin, a.g.m., s.540. Ayrıca bkz. Talat Tekin, "Tarih Boyunca Türkçenin Yazısı", Ulusal Kültür Dergisi, Kültür Bakanlığı, Ekim 1978, s.25-28.

Agah Sırrı Levend, "Arap Alfabesi Türkçe'ye Niçin Uymaz?", Türk Dili, C.3, S.27, 1 Aralık 1953, s.117. Osmanlıca hakkında halkın düşünceleri için bkz.Agah Sırrı Levend, "Osmanlıca Karşısında Halk", Türk dili, C.2, S.17, 1 Şubat 1953, s.257 vd.

Arap dili ve Türkçe arasındaki ayrılıklar konusunda ayrıntılı bilgi için bkz. Necmettin Hacıeminoğlu, "Türk Dili İçin Arap Alfabesinin Yetersizliği", Dil ve Alfabe Üzerine Görüşler, Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Ankara, 1991, s.21-23.

Zeynep Korkmaz, "Türk Dili ve Arap Alfabesi", Dil ve Alfabe Üzerine Görüşler, Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Ankara,1991, s.18.

II. BÖLÜM

A. TANZİMAT VE MEŞRUTİYET DÖNEMİ YAZI TARTIŞMALARI

Arap kökenli yazı ile Türkçe arasındaki yapı, şekil, grammer ve fo-netik açıdan görülen bu taban tabana zıtlık, Arapça'yı okumada ve yaz-mada karşılaşılan güçlükler ve dolayısıyla memlekette okuma-yazma oranının azlığı gibi faktörler yazının değişmesi hususunu da gündeme getirmiş, XIX. yy ortalarından itibaren bu fikir Osmanlı devletinde açıkça tartışılmaya başlanmıştır. Özellikle Tanzimat Fermanının öğ-retimle ilgili bölümünde öğretim yöntemlerinin yetersizliği, Arap harf-leri ile okuma-yazmanın güçlüğü konularına değinilmiş ve Osmanlıca'ya uygun bir alfabe düzenlenmesi, dilbilgisi ile ilgili kitapların hazırlan-ması böylece gerek mahalle mekteplerinde gerekse sivil okullarda veri-len öğretim yönteminin değiştirilmesi fikirleri öne sürülmüştür. Bun-dan sonra da Arap harflerinin ıslahı ve alfabe hususunda özellikle basında hararetli tartışmalar başlamıştır.

Latin kökenli alfabenin kabulüne doğru giden tarihsel bu süreç içe-risinde ortaya atılan fikirlere ve tartışmalara geçmeden önce bu bölümde öncelikle Türkçe'yi Latin harfleriyle yazmak için yapılan ilk teşebbüs-lere bir göz atalım.

1. TÜRKÇE'Yİ LATİN HARFLERİ İLE YAZMA TEŞEBBÜSLERİ

1.1.Latin Harfleriyle Yazılan İlk Türkçe Kitap (Codex Comanicus)

Türkler, konuşulduğu halde yazılamayan bir dil ile, yazıldığı gibi okunamayan bir yazı dilini yüzlerce yıl kullanmışlardır. Bununla birlikte Batı'da Türkçe yazmak için Latin harflerinin çok eskiden beri kullanıldığı bilinmektedir. Avrupalılar, Türkçe'yi Latin harfleriyle yaza-bilmek için çeşitli çeviri yazıları kullanmışlar ya da denemişlerdir. Avrupalıların kullandıkları bu eski çeviri yazılar Türkler'i daha iyi tanımak ve Türkçe'yi öğrenmek gereksinimlerinin bir sonucudur. Bu gereksinimler belki ta Haçlı Seferleri zamanında duyulmaya başlanmıştı. Nitekim ilk kez o dönemde Türkler ve Avrupalılar kitlesel olarak yüzyüze gelmişler ve birbirlerini az çok tanımışlardı.

Latin Alfabesi, Türkçe'nin yazımı için ilk defa XIV. yüzyılda kul-lanılmıştır. Fransisken misyonerleri, Hristiyanlığı, Kuman (Kıpçak) Türkleri arasında yaymak için Türkçe öğrenmişler ve birçok dini metin-leri, Hristiyan dua ve ilahilerini Latin harfleri ile Kuman (Kıpçak) Türkçesi'ne çevirmişlerdir. Latin harfli Türkçe metinleri ihtiva eden bu kitaba da "Codex Comanicus" yani "Kuman Kodeksi" veya "Kuman El Yazmaları Külliyatı" demişlerdir

Codex Comanicus'ta Latince, Fransızca ve Türkçe gramer paradig-maları (isim ve fiil çekim listeleri), sözlükler ve bir de Türkçe-Almanca

söz listesi vardır. Ayrıca Türkçe metinler arasında çözümleri ile birlikte 46 kuman bilmecesi de bulunmaktadır.

Yazım birliği bulunmayan Türkiye Türkçesiyle de yazılmamış olan bu el yazmasının Türk harf devrimine doğrudan bir etkisi olduğu söyle-nemez ancak Codex Comanicus, Kıpçak Türk şivesinin şimdiye kadar elimize geçen yegane derli toplu yadigarı ve Latin harfleri ile yazılmış ilk Türkçe kitap olma özelliğini taşımasından dolayı ayrı bir önem taşımaktadır.

1.2. Latin Harfleri İle Yazılan İlk Türkçe Metinler

Osmanlı Devleti'nin Batı'ya doğru genişlemesinin bir sonucu olarak, özellikle XV. yy'da İstanbul'da yabancı elçiliklerin de açılma-sıyla birlikte Avrupalı'nın Osmanlı Devleti'ne ve Türkçe öğrenmeye verdiği önem artmıştır. Bunun bir sonucu olarak da Türkiye Türkçesi' nin Latin harfleriyle yazılması süreci başlamıştır.

Nitekim Latin harflerinin Türkiye'de Türk diline ilk uygulanması, Türk matbaasının ilk kurucularından İbrahim Müteferrika'nın yabancı-lara Türkçe öğretmek amacıyla hazırlatıp bastırdığı bir gramer kitabıdır. İstanbul'daki Fransız Elçiliği, Fransızlara Türkçe öğretmek üzere "Grammaire turque ou Methode courte et facile pour apprendre la langue turque" (Türkçe Gramer Türkçe'yi kısa yoldan ve kolay öğrenme metodu) adını taşıyan bu kitabı bastırmıştır.

Müteferrika'nın 1730 yılında bastığı bu kitap, sadece sonuna eklenen cetveldeki bazı Türkçe kelimelerin karşılıklarının Latin harfleri ile yazılması bakımından değil, Türkiye Türkçesi gramerleri açısından da önemli bir yere sahiptir. Bu önemli eserde, önce Fransızcası verilen kelime ya da cümleler, ikinci bölümde Arap harfleriyle, üçüncü bölümde de Latin harfleriyle okunuşa göre belirlenmektedir. 194 sayfa olan bu eser, Türkçe'nin XVIII. asırdaki gramer yapısına da ışık tutmaktadır. Tüm bunlara ilaveten Faik Reşit Unat'ın da ifade ettiği gibi kitabın dizilmesinde ve basılmasında büyük payı olan İbrahim Müteferrika'yı bu eserle Türkçe Latin alfabesinin sistemlenmesine, Osmanlı Devleti'n-de matbaanın kurulmasında olduğu gibi, ilk hizmet edenler arasında saymak, Batı medeniyetine ilk yönelme hareketlerine destek veren Nevşehir'li Damat İbrahim Paşayı'da bu teşebbüse cesaret veren ileri fikirli bir devlet adamı olarak anmak yanlış olmaz.

Türkçe'nin Latin harfleri ile geçmiş asırlarda nasıl yazıldığını, Avrupa'da basılan bazı sözlüklerde ve gramer kitaplarında görmek mümkündür.

XVIII. yüzyıla gelindiğinde ise Türklerle Avrupalılar arasındaki ilişkiler daha da sıkılaşmıştır. Osmanlı devletine giren yabancılar Arap yazısını öğrenmekle oyalanmaksızın Türkçe öğrenmişler, Türkçe yazmak için Arap yazısı yerine çeviri yazılar

kullanmışlardır. Örneğin III. Selim devrinde (1789-1808) Osmanlı saray hizmetinde bulunan Danimarkalı mimar Meling, padişahla doğrudan doğruya yazışmak için çeviri yazı kullanmıştır. Padişahın kızkardeşi Hatice Sultan'ın sarayını yaparken de düşüncelerini sultana Latin harfleriyle yazdığı Türkçe ile bildirmiş-tir. O dönemlerden başlayarak Türklerde zaman zaman Türkçe yaz-mak için Latin harflerini kullanmışlardır. Nitekim Mustafa Kemal'de 13 Mayıs 1914 tarihli bir mektubu Latin harfleriyle yazacaktır.

Latin harflerinin dilimizde yarı-resmi bir uygulama alanı da telgraf haberleşmeleri olmuştur. Türkiye'de telgraf hatları kullanılmaya başla-yınca simsarlar, telgraf makinalarının Türkçe haberleşmeye elverişli ol-madığını ileri sürmüşler ve telgraflaşma dilini Fransızca olarak devlete kabul ettirmişlerdir. Böylece devlet telgrafhanelerini dolduran Fransız memurlarına ve genişleyen yabancı dil nüfuzuna karşı ilk ciddi tepki Mustafa Efendi adındaki bir telgrafçıdan gelmiştir. Mustafa Efendi 16 Ağustos 1855'te Edirne telgrafhanesinin açıldığı ilk gün, kendi hazırla-dığı alfabeyle ilk Türkçe telgrafı devlet merkezine çekmiştir. Latin harf-leri sistemine dayanan bu Türkçe ile Mors alfabesinin, harf devrimine kadar Türkçe telgraf haberleşmelerinde kullanılması, Türk telgraf mer-kezlerine Latin alfabesi ile yazılmış olarak verilen Türkçe metinlerin de tellenmesine imkan sağlamış ve böylece Türkçe, Latin alfabesini yarı resmi, fakat pek sönük bir şekilde bir kenarda yaşatmıştır.

Türkçe'nin Latin harfleri ile yazılma sürecini bu şekilde kısaca ele aldıktan sonra Tanzimat dönemiyle birlikte açıkça tartışılmaya başlanan alfabe sorununa ve bu sorunun çözümü konusunda ortaya atılan fikirlere değinebiliriz.

2. TANZİMAT DÖNEMİ VE ALFABE SORUNU (1839-1876)

XIX. yüzyıla gelindiğinde değişen koşullarla birlikte Osmanlı Devleti de yüzünü Doğu'dan Batı'ya çevirme gereğini duymuştu. Zira Avrupalı "bilmek egemen olmaktır"

inancıyla hareket ederek her alanda Osmanlı Devleti'ni geride bırakmış ve nihayet bu yüzyılla Osmanlı dev-let yöneticileri ve fikir adamları bu durumu açıkça görmeye başlamış-lardır.

Önceleri devletin ilerlemesi için batılı tarzda eğitim veren askeri okullar açılarak bu eksiklik giderilmeye çalışılmış ise de çok geçmeden bunun yeterli olmadığı görülmüş ve Tanizmatla birlikte devlet her alanda kendini düzeltmeye başlamıştır. Bu yenileşme sürecinden eğitim de kendine düşen payı almıştır. Yeni eğitim denince de iş, yazı soruna dayanmış, neticede alfabe sorunu, önce eğitim sorunuyla birlikte ya da bu genel sorunun bir parçası olarak ortaya çıkmıştır.

Sonuç itibariyle denilebilir ki yazı konusundaki gerçek uyanış değişen koşulların bir sonucu olarak Tanzimat döneminde başlamıştır.

Tanzimatla birlikte hızla tartışılmaya başlanan alfabe sorununun ortaya konmasında, olgunlaştırılmasında ve çözüm önerilerinin üretil-mesinde ise basının ve gazetecilerin önemli bir yeri vardı. Nitekim bası-nın kullandığı hammadde yazıydı ve gazeteciler, dilin kullanılan alfa-

beye uygun olup olmadığına, en yakından şahit olanlardı. Bunun tabi bir sonucu olarak da alfabe sorununu ilk ortaya koyanlar gazeteciler olmuştur.

2.1. Münif Paşa

Arap kökenli alfabenin ıslahı konusunda, doğrudan ilk ciddi giri-şim kendisi de yine bir gazeteci olan Mehmet Tahir Münif Paşa tara-fından başlatılmıştır. Münif Paşa üyesi bulunduğu Cemiyet-i İlmiye-i Osmaniye'de 12 Mayıs 1862 günü verdiği konferansta özetle şu konu-lara değinmiştir:

"Arap harfleriyle Türkçe okuyup yazmak zordur. Bu alfabede ünlüler bulunmadığından Türkçe ve sözcük çeşitli biçimlerde okuna-bilmektedir. Ayni sözcüğün

beş-altı değişik biçimde okunabildiği olur. Gerçi alışılmış sözcükler doğru olarak okunabilir. Ama anlam-ları pek bilinmeyen sözcüklerin doğru okunabilmesi hemen hemen olanaksızdır. Arapça ve Farsça sözcüklerle tamlamalar ise okumayı yazmayı büsbütün zorlaştırır. Arap yazısında büyük harfler (majiskül) bulunmadığından öz adlar öteki sözcüklerden ayırdedile-mez. Avrupa yazılarında bu gibi güçlükler yoktur. O yazılarla altı-yedi yaşlarındaki çocuklardan uşaklara ve işçilere varıncaya kadar, kadın erkek, herkes kolayca okuma yazma öğrenmektedir. Bizde ise yazımızı öğrenmenin güçlüğü yüzünden halkın eğitimi gerçekleşememektedir. Arap harfleri, kitap, dergi, gazete basımına da hiç elverişli değildir. Başka uluslar 30-40 harfle istedikleri yapıtları basabiliyorlar. Arap alfabesiyle kitap basabilmek için ise iki-üç kat

daha çok harf kullanmak gerekir. Oysa kitap eğitimi yaygınlaştır-manın en güçlü aracıdır."

Münif Paşa yukarıda ifade edilen güçlüklerin giderilebilmesi için Arap harflerinin ıslahını gerekli görüyordu. Bu hususta 2 öneri üzerinde duruyordu. Bunlardan ilki alfabenin daha kolay okunabilmesi için harf-lere işaret koymak (hareke) diğeri ise dilimizdeki kelimeleri munfasıl (ayrık) harflerle, bitiştirmeyerek (huruf-ı munfasala ile) yazmaktır. Ancak Münif Paşa bu iki öneriden ikincisini daha çok benimsiyordu. Zira Arap harfleri, Latin alfabesinde olduğu gibi birbirine bitiştirilme-yerek ayrı yazılırsa okuma, yazma kolaylaşacaktı. Ayrıca bu konuda munfasıl harflerle küçük risale, kitap ve elifbalar basmak, bunları bazı okullarda okutmak ve faydalı görüldüğü takdirde bunların yaygınlaştı-rılması görüşünü de ortaya atmıştır. Ancak Münif Paşa'nın çıkar yol olarak gösterdiği çözüm önerileri de kendi söyledikleri ile çelişkiliydi. Örneğin Paşa, baskı güçlüklerinden söz ediyor ve batıda 30-40 imle ile her türlü kitap dizilebilirken, bizde nesih yazı ile bir kitap dizmek için 500 türlü, talik yazı ile bir kitap dizmek için bunun iki üç katı imle kullanmak gerektiğini söylüyordu. Durumu böyle saptamakla birlikte hareke kullanılması ve birtakım yeni imler eklenmesi gereğinden söz ediyordu. Bu durum da açıkça gösteriyor ki Paşa gerçekte Latin yazısını bir çıkar yol olarak görüyor. Ancak karşılaşacağı tepkilerden çekinerek bunu dönemin koşulları gereği dışa vuramıyordu.

2.2. Ahundzade Mirza Fethali

Arap kökenli alfabenin ıslahı konusunda bir başka atılım Münif Paşa'nın önerisinden bir yıl sonra Azerbaycanlı Türk yazarı Mirza Fethali Ahundzade (1811-1878) tarafından gelmiştir.

Ahundzade 1857 yılında yayınladığı Farsça bir risalede Arap kö-kenli yazının Türkçeye uymadığını, Türkçe'nin ses yapısını karşılaşa-madığını ifade etmiş ve 1863 yılında Tiflis'ten İstanbul'a gelerek, Sad-razam Fuat Paşa'ya, eserleriyle birlikte, bu konuda hazırladığı "Harfle-rin Islahı" tasarısını da sunmuştur. Tasarı, Münif Paşa'nın başkanı olduğu Cemiyet-i İlmiyye-i Osmaniyye"de dikkatlice incelenmiştir. Fethali 6 Ağustos 1863 günü yapılan ilk toplantıda "Alfabe konusunun din işiyle bir ilgisi bulunmadığını, yeni yazının benimsenip kullanıl-masının şeriata ters düşmeyeceğini savunmuştur."

Yapılan müzakereler sonucunda Arap alfabesinin gerçekten Türk-çe'yi yazmaya elverişli olmadığından, ıslaha muhtaç bulunduğuna ço-ğunlukla karar verilmiştir. Ancak bu karar yazıya olumsuz olarak geçmiş ve tasarı için bu defa: "Fevâid ve muhassenatı tasdik ve teslim olunmuş ise de, mücerred icrasında derkar olan müşkilat-ı azime" ile birlikte "... Eski asar-ı İslamiyenin nisyanını da müeddi olacağından" bu düzenlemenin genel olarak kabulünün olanaksız olduğu ileri sürülerek, tasarının uygulamasından vazgeçilmiştir. Bununla birlikte Ahundzade

bir takdirname ve adına verilen Mecidiye nişanı ile ödüllen-dirilmiştir.

Bir sonuç alamadan Tiflis'e dönen Ahundzade bundan sonra "Arap harflerini tamamen bırakıp Latin harflerinin alınması konusu üzerinde durmaya başlamıştır. Ve bir süre sonra da ikinci bir layiha hazırlamıştır. Bu önerisinin bir suretini Tahran'a bir suretini de -Ali Suavi'nin Ulûm gazetesinde yayımladığı bir makale ile- Sadrazam Ali Paşa'ya gönder-miştir. Fakat bu ikinci girişimde aynı tepki ile karşılanmış ve reddedilmiştir.

Osmanlı aydınları ve Tanzimat yöneticilerinin eski İslam eserleri-nin unutulmasına sebep olacağı düşüncesiyle kabul etmediği ya da fikir olarak kabul ettiği halde açıkça dile getirmediği Latin kökenli bir alfa-benin alınması gereği böylelikle ilk kez Ahundzade Mirza Fethali tara-fından açıkça dile getirilmiş ve savunulmuş oldu. Ondan sonra da bu fikir Tanzimat dönemi içerisinde bir kaç kez gündeme geldi ise de Tan-zimat yılları, alfabe konusunda köklü bir değişiklikten ziyade varolan Arap kökenli harflerin ıslahı yönündeki tartışmalarla geçti.

2.3. Şinasi ve Ali Suavi

Tanzimat döneminde alfabe sorunu, dönemin tanınmış aydınların-dan ve gazetecilerinden olan Şinasi ve Ali Suavi tarafından da dile ge-tirilmiş ve tartışılmıştır. Herbiri de birer gazeteci olan bu aydınlar aynı zamanda yurtdışında da bulunmuşlar ve Avrupa'da Latin alfabesiyle 30-40 kadar harf ve imla kullanılarak istenilen yapıtın ve gazetenin basıla-bildiğine yakından şahit olmuşlardır. Bu sebeple özellikle Şinasi, 1869 yılında Avrupa'dan döndükten sonra Arap harflerinin basım bakımından ortaya çıkardığı güçlükler üzerinde durmuş, harflerin gerek dizilişinde ve kasalara dağılışında, gerekse dökümünde karşılaştığı güçlükleri azaltmak için, bunların sayılarını azaltma cihetine gitmiştir. Ve o yıllar-da basım alanında kullanılan 400 civarındaki Arap harflerinin sayısını 112'ye indirmiştir. Dökümünü de kendisi yaptırdığı bu harflerle Divan, Tercüme-i Manzume ve Durub-ı emsal-i Osmaniye adlı yapıtların ikinci baskılarını yaptırmıştır. Şinasi, hiç kuşkusuz Arap harflerinin ıslahı yönünde büyük bir atılım gerçekleştirmiştir. Ancak Latin kökenli bir alfabenin alınması hususu yine düşünülmemiştir.

Şinasi gibi Ali Suavi (1838-1878)'de Arap harflerinin yetersizliği-ni görmüştür. 1870'ten önce, Latin harflerinin kabulünü savunanlara karşı, Arap harflerinin din yazısı olduğunu ileri sürenler hakkında şöyle demiştir: "Bu bir akıl işidir, dinle ne ilgisi var? Bir millet, okuma yazmayı kolaylaştırmak için istediği yazı şeklini seçebilir."

19. yy'ın ikinci yarısında Arap harflerinin ıslahı ve değiştirilmesi hakkında tartışmalar devam ederken Ali Suavi'de bu tartışmalara katıl-mış ve 1869'da Paris'te çıkarmakta olduğu "Ulûm" gazetesinde alfabe sorununa değinmiştir. "Lisan-ı Hatt-ı Turki" başlıklı bu makalesinde özetle; Arap yazısının iyi olmakla beraber eksikleri bulunduğunu, bu nedenle düzeltilmesi gerektiğini savunmuştur. Ancak, Arap alfabesinin değiştirilmesinden yana olmadığını da belirtmiştir. Bununla birlikte Ali Suavi'ye göre okuyup yazma güçlüğünün sebebi bir yazı değil bir dil işi idi. Bu konuda görüşlerini şu şekilde belirtmiştir:

"İngilizce'de de imla yoktur. İngilizcede "a" birkaç türlü oku-nur. Fakat İngilizcede İngiliz'in bilmediği ve konuşurken kullanma-dığı kelime yoktur. Bizim dilimiz ise bizim olmayan, konuşurken ağzımıza almadığımız, sadece şair, edip ve alimlerin yazarken kul-landıkları kelimelerle doludur. Dili sadeleştiriniz, ihtiyacımız olma-yan yabancı kelimeleri atınız.İmlayı biraz düzeltmekle bu güçlük kalmaz".

Netice itibariyle döneminin çok ötesinde çağdaş fikirlere sahip olan Ali Suavi'de yeni bir alfabeden ziyade eski alfabenin ıslahının yeterli olacağını savunmuştur. Onun Arap harflerinin ıslahı ve değiştirilmesi hakkındaki görüşlerini ise kısaca şöyle özetleyebiliriz:

Aynı harflerle yazılan bazı kelimeler birkaç türlü okunabildiğinden, bunu önlemek için harfleri ıslah yoluna gidilebilir. Bu ıslahat için sadece harflerin üzerine işaretler ve harekeler ilave edilebilir. Daha fazla değişiklik yapılmaması gerekir. Islahat ne kadar gerekli ise o ka-dar yapılmalıdır. Bu ıslahat yapıldıktan sonra da eski eserler rahatlıkla okunabilmelidir ki hal ve mazi arasında bir kopukluk olmasın. Diğer batı dillerinde de buna benzer bazı eksiklikler vardır. Bu yüzden birkaç ufak eksiklik yüzünden bin yıldır kullanılan bu harfler değiştirilip yerine Latin harfleri kabul edilemez.

2.4. Namık Kemal ve Melkum Han Tartışması

Dönemin önde gelen gazetecilerinden ve aydınlarından olan Namık Kemal'in memleketi son derece yakından ilgilendiren harflerin ıslahı ve maarif sistemi hakkındaki tartışmalardan uzak kalması elbette düşünüle-mezdi. Zira Namık Kemal, Türk ve İslam dünyasının içinde bulunduğu gelişmeleri yakından takip eden, meşrutiyet yanlısı fakat reform öneri-lerinde İslamcı fikirleri hiçbir zaman red etmeyen bir düşünürdü.

1869 yılında İran'ın Londra sefiri Melkum Han ve Namık Kemal arasında harflerin ıslahı ve değiştirilmesi hususunda cereyan eden tar-tışmalara geçmeden önce Namık Kemal'in bu hususta-ki görüşlerini daha iyi anlamak için 1866 yılında Tasvir-i Efkâr gazetesinde yayınlanan makalesine değinmenin daha yararlı olacağı kanaatindeyiz. Söz konusu makalede Namık Kemal, usul-ı tahsil meselesine değinerek, Türkçe'de harflerin değiştirilmesine ihtiyaç kabul edildiği zaman, bunun sonucun-da iki durumun ortaya çıkacağını savunmuştur. İlk durumu şu şekilde ifade etmiştir: Madem ki Osmanlıların dini inançları gereği hiç olmazsa "ecza-yı marufe-i Kur'âni" okumaları elzemdir ve Osmanlıcayı iyi ve doğru bir şekilde "tahrir-i meram" etmek Arapça gramer ve dilbilgisi bilmeye bağlıdır. Bunun için Osmanlılar açısından Arapça yazıyı öğren-mek kaçınılmaz bir ihtiyaçtır. Bu durumda Türkçe için Arap harflerin-den başka bir harf sistemi ile uğraşmak "abes ile iştigal"den başka bir şey değildir.

Bu açıklamadan da öyle anlaşılıyor ki Namık Kemal, bu yazısında dolaylı da olsa Latin harflerinin benimsenmesine taraftar değildir. Nite-kim sonraki yazılarında da bunu açıkça dile getirecektir.

Namık Kemal, harflerin değiştirilmesinden sonra ortaya çıkacak ikinci durumu da makalesinde şu şekilde izah etmiştir:

"...kütüb-ü mevcudeden karn-ı müteakibde (gelecek asırda) hiç kimse istihrac-i meal edememek (bir mana çıkarmamak) lazım geleceği için hudud-ı Çin'den, muhît-i Garb'a kadar yapılmış olan millet-i İslamiye'nin 1200 senede meydana getirdiği telifatı umumen eşkali cedideye nakletmek lazım gelecektir. Bunun muhtaç olduğu mesarif ve tekellüfata kudret mi taaluk eder?"

Yine 1866 tarihli bu makalesinde harfler arasında hareke, yani sesli harflerin bulunmamasının okumayı güçleştirmediğini, ancak özel isimlerin doğru okunabilmesi için hareke kullanılabileceğini ve tüm bunlar yeterli iken, bütün harflerin değiştirilmesi gibi zor bir yolun nasıl tercih edilebileceğini sormuştur.

Namık Kemal bu makaleden üç yıl sonra 5 Temmuz 1869 yılında Hürriyet gazetesinde eğitim konusuda bir yazı daha yayınlanmıştır. Bu yazısında Ermeni, Rum, Yahudi çocuklarının altı ayda okuma yazma öğrendiklerini, Türk çocuklarının ise yıllar yılı okula gittikten sonra bile bir gazeteyi okuyabilecek durumda olmadıklarını belirtmiş ve eğitim sistemini eleştirerek şöyle demiştir:

"... bizim çocuklar beş-altı yaşında mahalle mektebine verilip, iki-üç senede bir Hatm indirdikleri ve birkaç sene dahi Tecvid ile bu Hatm'ler tekrar olunduğu ve beş-altı yıllar Sülüs ve Nesh karaladıkları halde ellerine bir gazete verilse okuyamazlar. Çocuklar da bir tarafa... Onları okutan hoca efendilerin içinde gazete ve tezkire okur ve birkaç satır mektup ve tezkire yazabilir yüzde beş nefer çıkmaz; halbuki Ermeni ve Rum ve Yahudi eftali mahalle mekte-bine girdikten altı ay sonra kendi lisanınca gazete ve mektup okuma-ğa ve bir sene sonra da kendi mektup yazmaya başlar... İmdi bizim çocukların Fıtrat ve Fetanetçe bir eksiklikleri mi vardır ki, onlar gibi tahsil-i fevaid edemiyorlar? Hayır, çocuklarda hiçbir kabahat yoktur; yolsuzluk bil cümle usûl-i tahsilindir."

Namık Kemal, bu ifadeleri ile maarifin içinde bulunduğu durumu tüm açıklığı ile ortaya koymuştur. Ancak sorunu Arap harflerinde değil, usûl-i tahsil de görmüştür. İşte bu yazı İran'ın Londra Sefiri Melkum Han ile Namık Kemal arasındaki tartışmanın da başlangıcı olmuştur.

Melkum Han "huruf-ı mukattaa" esası üzerine yeni bir alfabe siste-mi hazırlamış ve kendi tasarladığı bu harflerle Şeyh Sa'di'nin Gülistan adlı eserini bastırmış ve gazetelere gönderdiği imzasız mektupla girişi-min çevrede uyandıracağı yankıyı öğrenmek istemişti, iyi karşılanmadı-ğını görünce de düşüncelerini Londra'daki Hürriyet

Gazetesi'ne bildir-miştir. Burada, İslamların geri kalışlarının asıl nedeninin Arap harf-leri olduğunu belirterek İslam ülkelerindeki bütün kötülüklerin Arap alfabesinden ileri geldiğini öne sürmüştür. Kısaca İslam memleketlerin-deki za'af ve meskenetin, can, mal ve ırz emniyetsizliğinin "cevr ü sistem" çokluğunun, "adl ü ihsan" azlığının sebebini Arap harflerinin yetersizliğine bağlamıştır ve Melkum Han Arap harflerinin düzeltilmesi ya da değiştirilmesi hususunda Hürriyet gazetesinin fikrini sormuştur. Ayrıca Azerbeycanlı Ahundzade Fethali'nin buluşu olan yeni alfabenin benimsenmeyişinden ve bilginlerin bağnazlıklarından yakınmıştır.

Melkum Han'ın mektubunun Hürriyet'te yayınlanmasından yakla-şık iki hafta sonra Namık Kemal, bu Farsça mektuba cevap olarak uzun bir yazı kaleme almıştır.

Makalesinin girişinden itibaren Melkum Han'ın üzerinde durduğu ve ileri sürdüğü fikirler ve iddialar hakkında hepsinin cevabını vermeye başlayan Namık Kemal, Osmanlı memleketinde dahi birçok bela ve mu-sibetin kaynağının ve sebebinin maarifsizlik olduğunu itiraf etmekle beraber, maarifin terakki edememesinin yegane sebebinin kullanılan Arap harfleri olduğu fikrini kesinlikle kabul etmemektedir. İngiliz lisa-nını kendi iddiasında delil olarak gösteren ve izah eden Namık Kemal, Arap harfleri üzerinde yapılacak "Islâhâtın icrasına samimi taraftar" olduğunu ifade ederek ıslahat konusundaki görüşünü bu şekilde ortaya koymuştur.

Namık Kemal, Arap harflerinin değiştirilmesi ve yerine Latin harf-lerinin kabulünü savunanlara karşı, harflerin ıslah edilmesi gerektiği şeklindeki görüşünü sadece yazdığı makalelerde değil, mektuplarında da dile getirmiştir. Örneğin Arap harflerinin yerine Latin harflerinin alın-masını savunan Menemenli Rıfat Bey ve Binbaşı Ömer Bey'le bu ko-nuda bir polemiğe girmiştir. Sürgünde bulunduğu Midilli adasından onlara mektuplar göndermiş ve neden Latin harflerinin alınmasına karşı olduğunu kısaca şu şekilde özetlemiştir:

Kur'anı okuyabilmek için Arap harfleri gereklidir. Doğru yazabil-mek için Arapça'nın sarfını olsun öğrenmek, bunun için de Arap harfle-rini bilmek gerekir. Arap

harfleri okuma yazmayı güçleştirmez. Oku-mayı kolaylaştıran harfler değildir, sözcüklerin yazılış biçimi, sözcük-lere göz alışkanlığıdır. Yalnız öz adların doğru okunabilmesi için Arap alfabesine birer harf ya da işaret eklenirse amaca ulaşılmış olur. Türkçe için Latin alfabesi alınamaz. "Latin hurufunu bizim lisana almak, Frenk elbisesi giymeyi mülkün ıslahına medar olur zannetmek kabilinden-dir." Latin harfleri Türkçe yazmaya elverişli değildir. Latin alfabe-sinde sad, dad, tı, zı, zel, cim, çim, je harfleri yoktur. "Latince 'de hecelerden başka yalnızca ondokuz harf vardır; bizim lisanımız ise harekeden ma'da otuz iki harfe muhtaç..." Bu birinci kusurdur. İkincisi, Latin harfleri soldan sağa yazılır. "Soldan sağa yazmak, bizim için diz bükülemeyecek pantolon giymeye benzer... Bizde her mektup yazacak adamın, omzunda bir masa taşıması mümkün müdür? El üzerinde soldan sağa nasıl yazılır?" Latin harfleri okuma yazmayı da kolaylaştırmaz. İngilizcenin, Fransızcanın okunması, yazılması kolay mıdır? İngilizcede bir sesli harf birkaç çeşit okunmaz mı? Arap harflerinin okunması güç bile olsa, bu ilerlemeye engel değildir. Yazının zorluğu ilerlemeye engel olsaydı, İngilizler, Amerikalılar böyle ilerleyebilir miydi? Ayrıca Latin harflerini kabule taraf olmadığını yine, 24 Ağustos 1878 tarihinde Rıfat Bey'e gönderdiği bir mektputa şu sözlerle ifade etmiştir, "ben ıslah-ı hattın aleyhinde değilim; yalnız Latin hurufunun kabulüne ne lüzum ne de imkan görürüm" demiştir.

Namık Kemal'in eğitim ve harflerin ıslahı yönündeki düşünceleri özetle bunlardan oluşmaktadır. Genellikle Tanzimat aydınlarının düşün-celeri de bu doğrultudadır. Yani Latin alfabesinin alınmasına karşı çık-ma ve Arap alfabesinin birtakım düzeltmelerle kullanılması fikri Tanzi-mat dönemi aydınlarının ortak görüşleri olmuştur. Aydınların bu fikir-leri şiddetle savunmalarının bir diğer nedeni "Arap harflerinden ayrıl-manın, İslam birliğini bozacağı" kaygısı olmuştur. Bu kaygı özellikle Namık Kemal'de daha çok görülmüştür. Namık Kemal'e göre Türk dili için Latin alfabesi benimsenirse, İmparatorluktaki öteki toplumlarda kendilerine birer alfabe yapabilirler ve dillerini geliştirebilirlerdi. Ona göre eğer Arap yazısıyla Osmanlıca yaşatılırsa bu birleştirici bir unsur olabilirdi. Nitekim azınlıklar ve alfabeleri hakkında 30 Ekim 1878 ta-rihli Rıfat Bey'e yazdığı bir mektubunda bu konuya da uzun uzun de-ğinmiştir. Ancak Arap yazısının ve Osmanlıcanın birleştirici bir rolü olmadığı ve İmparatorluğu dağılmaktan kurtaramadığı çok geçmeden anlaşılmıştır. Zira tartışmaların hararetlendiği 1869 yılından

itibaren Arnavutlar Latin yazısına geçmek için hazırlıklara başlamışlar ve niha-yet 1876 yılında Meşrutiyet'in ilanından sonra kendi aralarında lisanla-rını yaymak, daha kullanışlı hale getirmek ve aralarındaki birliği temin

etmek için yeni bir alfabe kabul etmek yolunda faaliyete geçmişler ve 30 Eylül 1879'da "Cemiyet-i İlmiye-i Arnavudiye'yi" kurmuşlardır.

2.5. Ebüzziya Tevfik ve Hayrettin Bey Tartışması

Namık Kemal ile Melkum Han arasındaki tartışmaların devam ettiği sırada alfabe sorunu Terakki gazetesinde de tartışılmaya başlanmıştır. İstanbul'da yayınlanan Terakki gazetesinin 31 Temmuz 1869 tarihli sa-yısında Hayrettin imzasıyla "Maarif-i Umumiye" başlıklı bir yazı ya-yımlanmıştır. Bu yasının esas amacını "Harflerin Değiştirilmesi Mese-lesi" teşkil etmiştir. Polonyalı bir dönme olan ve yazılarını Fransızca kaleme alarak Türkçe'ye tercüme edildikten sonra gazetelerde ve dergi-lerde yayımlanan Hayreddin Bey, bu yazısında, mevcut harflerin Kur'an harfleri olduğunu ve Türklerin bunu milliyetlerinin bir alameti saydığını belirtmiş bu harfler değiştirilmedikçe de Osmanlıların ilerle-mesinin mümkün olmadığını ispatlamaya çalışmıştır. Ayrıca harflerin, fenlerin kapısı olduğunu belirterek şöyle demiştir: "Hurûf, fünûnun ka-pısı değil midir? Kapıyı niçün o kadar ağır yapmalıdır ki onu açıp içeri girmek için sabahtan akşama kadar çalışılsın?"

Hayreddin Bey'in bu yazısına, birkaç gün sonra Ebuzziya Tevfik Bey tarafından ağır bir cevap gelmiş ve bu cevap üç gün üst üste Terakki gazetesinde yayımlanmıştır.

Ebuzziya, Hayreddin Bey'in sorusuna karşılık şu yanıtı vermiştir: "Huruf, fünunun kapısı değildir. Belki ilimlerin kapısının anahtarı menzilesin-dendir. Şüphe yok ki bu kapıyı açma araçları herkesin istifade ve istimal edeceği yoldan yapılmasıdır. Bize kalırsa şu meşakkat ve zahmetimizle beraber semere-i nafiasını idrak edememekliğimiz elimizdeki miftah-ı muntazamın mahalli istimalini şaşırıp yanlış kapıları açmağa çabalamaklığımızdan neş'et eylemektedir."

Bundan başka Ebuzziya ayrıca, İngiltere, Fransa ve Amerika halkının konuştuğu dilin kıraat ve imlası Türkçe'den daha zor olduğu halde on-larda okuma yazma oranının yüzde doksan olduğunu, bu güçlüğün kaba-hatinin harflerde değil, "mebadi-i tahsilde mar'i ve müttehaz olan usûl-i muzırraya atfedilmesi" gerektiğini de ifade etmiştir. Ona göre dünya-yı aydınlatan bilgi ışığı bizim yazımızdan çıkmıştır ve ne zaman bu gerçek yadsınırsa o zaman yazı değişikliği söz konusu olmalıdır.

Ebuzziya ve Hayrettin Bey arasındaki tartışmalara başkalarıda ka-rışmıştır ve Tevfik Bey'in onlara hitaben yolladığı bir yazı Terakki ga-zetesinde yer almayınca bu yanıtı Ebuzziya, Ruzname-i Ceride-i Havadis gazetesinde yayımlatmıştır. Böylece tartışma, bu gazeteler arasında sürmeye başlamıştır. Terakki gazetesi, Arap harflerinin okuyup yazmayı güçleştirdiğini ve bunun değişmesi için düzeltilmesi gerektiğini savu-nurken, Ceride-i Havadis, güçlüğü kabul etmekle birlikte, harflere do-kunulmaması gerektiğini savunmuştur. Netice itibariyle tartışmaların ardı arkası kesilmediğinden Terakki gazetesi son mektubun sahibini "edebe davet" ederek tartışmaya son noktayı koymak istemiştir.

2.6. Yenişehirli Avni Bey ve Tanzimat Dönemine Genel Bir Bakış

Arap kökenli harflerin ıslahı hususunda söz konusu aydınlar ara-sındaki bu tartışmalardan başka, bu konuda fikir beyan eden diğer bir isim Yenişehirli Avni Bey'dir. Ozan Avni Bey, basılmamış el yaz-malarında, müslümanların, özellikle de Osmanlıların geri kalmalarının en güçlü nedenlerini Arap yazısının yetersizliğinde görmüş ve Arap yazısının düzeltilmesini savunmuştur. Onun bu konu hakkındaki düşün-celerini şu şekilde özetlemek mümkündür: "Yeni yazı biçimi eski harf-lerin ayrık yazılmasından oluşacaktır. Yazımı kolaylaştırmak üzere kimi harflere harekeler eklenecektir. Böylece okuma yazma kolaylaşacaktır. Bu düzeltilmiş yazı öne yirmibeş kadar rüştiye öğretmenine öğretile-cektir. Onlarda bunu öteki arkadaşlarına öğreteceklerdir."

Avni Bey'in düşüncelerinde de ifade bulduğu üzere Arap kökenli harflerin ıslahı konusunda 1862-1876 yılları arasında yapılan tartışma-ların çoğu yeni bir alfabenin kabulünden ziyade varolan alfabenin ıslahı yönündeki tartışmalara geçmiş, Latin kökenli bir alfabenin kabulüne ta-raftar olanlar ise böyle bir değişikilğin, muhafazakarların can damar-larından birini hedef almasından dolayı azınlıkta kalmışlardır. Özel-likle de devlet otoritesi bu sorunu ele almaya hiç yanaşmamıştır. Zira Arap alfabesi Türkiye'yi İslam dünyasına bağlayan önemli köprülerden biri olmuş, onun kalmasını savunanlarda dilsel gerçeklerden çok top-lumsal, politik, ideolojik nedenlerle bu alfabeye bağlı kalmışlardır.

Netice itibariyle Tanzimat dönemi aydınları Arap yazısının yeter-sizliği ve düzeltilmesi gerektiği konusunu tartışabilir bir duruma getir-mekten öte bir şey yapamamışlardır. Ama bu dönemde, ilk kez alfabe sorunu tartışılmaya başlanmış ve gerek aydınlar gerekse halk üzerinde bir uyanış söz konusu olmuştur. Böylelikle alfabe ile ilgili birşeyler yapmak gerektiği ortaya çıkmıştır. Kullanılan yazıya karşı bir kuşku oluşmuş, bu yazının düzeltilebileceği, düşünülür, tartışabilir bir duruma gelmiştir. Sonuç itibariyle Tanzimat döneminin bu evrimci atılımları ilerde gerçekleşecek olan büyük devrimin düşünsel zeminini hazırla-mıştır.

2.7. II. Abdülhamit Dönemi (1876-1908)

II. Abdülhamit döneminde yazı konusundaki tartışmalar kesilme-mekle birlikte biraz daha azalmıştır. Bunun en önemli nedeni ise döne-min siyasi şartlarının elverişsizliği olmuştur. Çünkü II. Abdülhamit'in istibdat yıllarında Arapça yazıda yapılmak istenen tüm değişiklik ve ye-nilikler yasaklanmıştır. Ancak kimi kaynaklar da bu durumun aksine II. Abdülhamit'in dahi bir dönem Latin yazısını alma eğilimi göstermiş olduğunu iddia etmişlerdir. Fakat esasen kendisi, yazı değiştirme ko-nusunda hiçbir girişimde bulunmadığı gibi, bu sorunun incelenmesini bile yaptırmamıştır. Bu nedenle onun Latin harflerini alma hususunda söylediği ifade edilen sözleri de bir geçerlilik bulamamıştır.

I. Meşrutiyet yılları olarak nitelendirdiğimiz bu dönemde Şemsettin Sami harflerin ıslahı ve Türkçe'nin millliğinin korunması yönündeki düşünceleriyle döneme damgasını vurmuştur. Türkçenin başlıca sorun-larını inceleyen ve Türk Dili'nin yabancı sözcük ve kurallardan arındı-rılması için çalışan Şemsettin Sami, bu alanda darda olsa birtakım dü-zenlemeler yapmıştır. Fakat, yazıdaki güçlük bunlarla da giderileme-miştir. Bu çalışmalarına ilaveten yüzyılın sonlarına doğru "dilimizi sa-deleştirelim; dilimizi Türkçeleştirelim; diye bağırmaktan vazgeçmeyece-ğiz" diyerek yeni bir amaca yönelindiğinin de sinyallerini vermiştir. Şemsettin Sami'den başka Ahmet Vefik Paşa'da 1876'da yayınladığı sözlüğe "Lehçe-i Osmani" adını vererek Türkçe sözcüklerle, Arapça ve Farsça asıllı olanlar arasında ilk kez açıkça ve bilinçli olarak bir ayrıma gitmiştir.

Bu dönemde gerçekleşen diğer bir atılım 1884'te Mısır'da Mehmet Hasan Efendi adında birinin Arap harflerini sadeleştirme yolundaki girişimi olmuştur. Hasan Efendi'nin bu düşüncesine Ebuzziya Tevfik "Yine Islah-ı Huruf Davası" başlıklı bir yazı yayınlayarak karşı çıkmış ve eski düşüncelerini yinelemiştir.

Necip Asım da, harflerin değişmesine başyazarlığını yaptığı "Malumat" dergisinde karşı çıkmış ve şunları söylemiştir:

"Doğru amma her türlü kolaylığı veren elifba nerde var ki, bizde olsun. Dünyada kimse alıştığı şeyi velev fena olsun, bırakmaz. Biz de ondan dolayı elifbamızdan vazgeçemeyiz. Bir de bu elifba dilleri ayrı bütün Müslümanların kullandığı bir şeydir. İslamlar arasında birleşme nişanesi olmak gibi büyük bir faydası olan şu harfleri değiştirmeğe kalkışmak hiçbir zaman işimize gelmez."

Burada değinilmesi gereken diğer bir hususta 1896 yılında Hüseyin Cahit ve arkadaşlarının çevresinde toplandığı "Mektep" dergisinin yazı yazma konusunda açtığı soruşturmadır. Dergiye gelen yanıtlar netice-sinde şu karara varılmıştır: "Eski yazımı şimdilik olduğu gibi bırakmak ve resmi bir kurul toplanıp yazım kurallarını kesin olarak saptayıncaya değin herkesi istediği gibi yazmakta özgür bırakmak." Fakat gerçekte de yapılan bu olduğuna göre derginin yeni bir öneri getirdiği de söylenemez.

II.Meşrutiyetin ilanına değin geçen bu sürecin harflerin ıslahı hu-susuna katkısı, yüzyıllardır kalıplaşan yazım kurallarının değişmeye başlaması olmuştur. Bu dönemde Türkçe sözcüklerde ünlülerin yazıl-ması yoluna gidilmeye başlanmıştır. Her yazar, kendi bildiğince bir yazı sistemi geliştirmeye çalışmış bunun sonucunda da Edebiyat-ı Cedide (1896-1901) dönemine geçiş sırasına rastlayan bir karışıklık ortaya çık-mıştır. Artık genel ilkeler bir yana bırakılarak tek tek sözcüklerin yazı-lışı tartışılır hale gelmiştir. Bu arada, Türkçe ya da Batı dillerinden ge-len kimi sözcükleri de, Arapça gibi yazmak eğilimi ortaya çıkmıştır. Türkçeyi Arapçalaştırmak çabası gibi görünen bu eğilim ilgi görme-mekle birlikte, Türkçe kelimelerin yazılışını etkilemiştir. Eklerin değiş-memesine karşılık kelimelerin köklerinde yapılan değişikliklerle yazma konusu iyice karışık bir hal almıştır. Yeni bir alfabenin alınması konusu ise dönemin şartları gereği neredeyse hiç sözkonusu olmamıştır. Bu konudaki en cesur girişimler de istibdat yönetiminin sona ermesiyle birlikte oluşan hürriyetçi ortamın etkisiyle II. Meşrutiyet döneminde gerçekleşmiştir.

3. II. MEŞRUTİYET DÖNEMİ YAZI TARTIŞMALARI (1908-1918)

II. Meşrutiyet döneminde alfabe tartışmaları, biraz daha serbest bir zemin bulmuş ve biraz daha genişlemiştir. Çünkü “maarifin terakkisi”, “halkın cehaletten kurtulması” fikrini devlet bir “maarif sistemi” olarak kabul etmiştir. Bu dönemde dilin çeşitli sorunları hakkında kalem oynatılmış, dilin Türkçeleştirilmesi sorunu, yazım sorunu, yazın sorunu, terim sorunu, sözlük sorunu, gramer sorunu ve elbette alfabe sorunu yeni rejimin eğitim-öğretimde yapmak istediği atılımın bir parçası olarak sürekli gündeme gelmiştir. Eğitim-öğretim deyince de iş yine yazı sorununa gelip dayanmıştır.

Yazı sorununun bu dönemde tekrar alevlenmesinin bir diğer nedeni hiç şüphesiz Arnavutların Arap yazısından Latin yazısına geçmeleri ko-nusu olmuştur. O zamana değin Latin harflerinin kabul edilmesi ile ilgili görüşler devlet otoritesi tarafından hiçbir suretle kabul görmezken, Arnavutların yazı değişikliği somut bir örnek olarak ister istemez Meş-rutiyet dönemi aydınlarını ve İttihat ve Terakki yönetimini etkilemiştir.

“Meşrutiyet yeni bir bakış açısı, yeni bir yönetim, özlenen bir idare idi. Öyleyse Meşrutiyet’e layık bir yazı seçilip, millete hediye edilmeliy-di.” Bu amaçla dönemin aydınları yazı konusunun çözülmesi husu-sunda iki görüş üzerinde toplanmışlardır. Kimi aydınlar, Arap yazısının düzeltilerek Türkçeye uydurulmasını savunmuşlar -ki bu kesim “Isla-hatçılar” olarak adlandırılırlar- sayıları daha az olan kimi aydınlar ise Arap yazısını tamamen bırakıp yerine Latin yazısının alınmasını savun-muşlardır. -Bunlar da “Latinciler” olarak nitelendirilmiştir.

3.1. Islahatçılar ve Huruf-ı Munfasalacılar

Arap yazısının Türkçe yazıma uydurularak kullanılmasını savunan-ların görüşleri, Arap harflerinin ayrışık biçimde yazılması ya da bunlara sesli harfler eklenmesi noktalarında düğümlenmiştir. Arap harflerinin ayrışık biçimde yazılmasını savunanlara “huruf-ı munfasala”cılar adı verilmişti. Bu grubu Dr. Milaslı İsmail Hakkı, Cihangirli M.Şinasi, İsmail Hakkı (Baltacıoğlu), Dr. Necmettin Arif ve Celal Sahir (Erozan) gibi dönemin önemli şahsiyetleri oluşturmuştur.

Huruf-ı Munfasala taraftarları olan bu kişilere göre: “Rus ve Latin harflerini kabule meyletmiş olan İslam kardeşlerimize kolay ve her türlü mükemmeliyeti haiz bir elifba takdim etmezsek hiçbir şekilde fikirlerin-den dönmeyecek, o nevi harfleri kabul mecburiyetinde kalacaklardı.” Bu konudaki görüşlerini çıkarmış olduğu “Teceddüd” adlı gazetede be-lirten Dr.Milaslı İsmail Hakkı içinden çıkılamayan bu zaaf ve sefa-letlerden kurtuluşun tek çaresini sesli harfleri kabul edip, kelime arala-rına almakta görmüştür. Latin harflerinin kabul edilmesine de son derece karşı olan Milaslı Hakkı Bey, Arap harflerini ıslah etmenin daha kolay olduğunu ve millete Latin harflerini teklif etmenin onları alışmış ve sevmiş oldukları yoldan zorla çevirip, istemedikleri karanlık bir yola sevketmek olduğunu ifade etmiş ve Latin harfleri ile Türkçe yazılama-yacağını belirterek, Latin harflerinin yirmiden fazla harf eksikliği ol-duğunu ve ne kadar işaretler, ilaveler yapılırsa yapılsın Türklerin ko-nuşmasındaki zerafeti ve “lehçe-i mahsusa”yı bozacağını söylemiştir. Halbuki ona göre harflerin ıslah edilmesi bu özellikleri hem koruyacak hem de tamamlayacaktır.

Islahatçı olarak nitelendirdiğimiz bu grupta da kendi içinde görüş ayrılıklarına düşmüşlerdir. Örneğin munfasıl harflere karşı olan Satı Bey, imla harfi kullanılmasına ehemmiyet verilerek heceler tamamlanır-sa, her kelimenin söylendiği gibi yazılması esası kabul olunursa, matbaa harflerinin lüzumsuz olanlarını kaldırarak miktarı azaltılırsa elifbamız-daki noksan ve zorlukların büyük bir kısmı yok edilebilir düşüncesin-deydi. Ancak bu hususta M. Şinasi, Satı Bey'i henüz işin başında olmakla suçlamış ve zamanla kendilerinin ulaştığı ayrı harf fikrine onunda ulaşacağına inandığını belirtmiştir.

Islahatçıların bazıları da sadece Türkçe'nin değil Arapça ve Farsça sözcüklerin yazımında da sesli harflerin kullanılması gerektiğini savun-muştur. Bu düşüncenin en önde gelen savunucusu Cumhuriyet döneminde uzun süre elçilik yapmış olan Hüseyin Ragıp (Baydur) olmuştur. "Muallim" adlı bir dergi çıkaran Hüseyin Ragıp Bey, "Türk-çe'nin Usul-i Tedrisi" adlı kitabında bu konudaki görüşlerini ayrıntılı bir biçimde anlatmıştır.

Görüldüğü üzere İkinci Meşrutiyet dönemi harf ıslahatçıları, alfabe sorununu, Arap kökenli harflere sesli harf eklemekle ya da bu harfleri ayrık olarak yazmakla çözmeye çalışmışlardır. Ancak bu sorun zaten Tanzimat'tan beri yapılan, harflerin ıslahıyla ya da, huruf-ı munfasa-cılıkla çözümlenemezdi. Nitekim öyle de olmuş alfabe sorunu bir türlü çözüm bulamamıştır. Üstelik bu konuda resmi ve özel birtakım dernek ve komisyonlar da kurulmuştur. Yeri gelmişken burada sözkonusu der-neklerden de bahsetmekte fayda vardır. Bunlardan ilki Arap harflerini ıslah etmeye yönelen munfasıl harf taraftarlarından bazılarınca kurulan "Islah-ı Huruf Cemiyeti"dir. 1911 yılında Recaizade Mahmut Ekrem Bey öncülüğünde kurulan bu cemiyet, konferans düzenlemeleri, kitap ve risale yayınları ile çalışmalarını yürütmüştür. Bu cemiyetten başka 1912 yılında Müşir Gazi Ahmet Muhtar Paşa tarafından harflerin ve im-lanın ıslahı amacıyla ciddi ilmi çalışmalarda bulunmak üzere "Islahı-ı Huruf Encümeni" adı altında yeni bir dernek kurulmuştur. Derneğin kuruluş amacı, harflerin neden ıslaha muhtaç olduğu ve ıslahın nasıl yapılması gerektiği gibi hususlar Türk Derneği üyesi Ispartalı İsmail Hakkı Bey tarafından Islah-ı Huruf kongresinde dile getirilmiştir. Yarı resmi bu

teşebbüslerden başka harflerin ıslahı konusunda ilk resmi teşebbüs ise 1909 senesinde Maarif Nezareti'nde kurulan "İmla Komisyonu" olmuştur.

3.2. Latin Harfleri Taraftarları (Latinciler)

Harflerin ıslaha muhtaç olduğu artık en muhafazakar kesimler tara-fından dahi kabul görmüştür. Bu düşünceden hareketle Islahatçılar, kur-tuluşu harflerin birbirine bitiştirilmeden ayrı yazılmasında ve harflerin arasına sesli harf eklemekte görmüşlerdir. Ancak daha radikal ve köklü bir çözüm önerisi Hüseyin Cahit Yalçın, gazeteci Celal Nuri, Kılıçzade Hakkı, Abdullah Cevdet ve Musullu Davut gibi sayıları nisbeten daha az olan aydınlar tarafından üretilmiştir. "Latin Harfleri Taraftarları" ya da "Latinciler" olarak nitelendirebileceğimiz bu kesim, çözüm yolunu Latin harflerine dayanan yeni bir Türk alfabesinin kabulünde görmüş-lerdir.

Hüseyin Cahit Yalçın, Arnavutların Latin alfabesini kabul etmesi-nin ardından başyazarlığını yaptığı Tanin gazetesinde "Arnavut Huru-fatı" başlıklı iki makale yayınlayarak; bugün kullanmakta olduğumuz harflerin Türklük ve Müslümanlıkla ilgisi olmadığını, Türklerin kendi yazılarını bırakıp bunları sonradan kabul ettiğini, şimdiki Arap harfleri-nin Hz. Peygamber zamanında kullanılmadığını, bu hale göre Arnavut-ların ihtiyaçlarına elverişli harfleri kabul etmekte serbest bırakılması gerektiğini, Latin alfabesini kabul edecek olurlarsa bir iki hafta gibi kısa bir zamanda okuma-yazma öğrenip bizi geride bırakacaklarını, on-lara engel olmak şöyle dursun imkanı varsa bizim de kabul etmemizin yerinde bir hareket olacağını iddia etmiştir.

Hüseyin Cahit Yalçın, bu yazısından yaklaşık bir hafta kadar sonra 31 Ocak 1910 tarihli Tanin gazetesinde "Arnavut Hurufatı" başlıklı yazısının ikincisini yayınlamış ve ilk yazısıyla ilgili okuyuculardan tel-graflar almış olduğunu belirterek bu konu hakkındaki görüşlerini yine-lemiştir. Ancak sadece Arnavut alfabesi üzerinde yoğunlaşmıştır.

Arnavutlar, daha önce de üzerinde durduğumuz üzere şeyhülislam-lıktan Arnavut lisanının Latin harfleriyle yazılmasında şer-i bir yasak olup olmadığına dair bir fetva istemişlerdir. Ancak şeyhülislamlıkça "Latin harflerinin kabulüne ve bunlarla İslam mekteplerinde tedrisat ya-pılmasına da asla cevaz-ı şer-i olmayacağı bildirilmişti.

İşte özellikle şeyhülislamlıktan gelen bu yanıttan sonra Hüseyin Cahit Yalçın'ın Arnavut hurufatını savunan yazılarına pek rastlanma-mıştır. Kendisi yazılarından da anlaşıldığı üzere Latin harfleri taraftarı olmakla birlikte belki de İttihat Terakki yönetiminin Latin harflerine karşı olmasından dolayı bunu açık yüreklilikle savunma cesaretini ken-dinde bulamamıştır. Ancak Hüseyin Cahit Yalçın'ın görüşlerini daha açık olarak belirten yazılarına Cumhuriyet'in ilanından sonra rastla-yabiliyoruz.

Latin harflerinin kabul edilmesi ile ilgili daha cesurca atılımlar başta gazeteci Celal Nuri (İleri) olmak üzere dönemin aydınlarından gelmekte gecikmemiştir.

Celal Nuri (İleri) 1912 yılında yayımladığı Tarih-i İstikbal adlı kitabında konuyla ilgili olarak şunları yazmıştır:

"Altaylara kadar gideceğimize, son derece züğürt olan Türk lisan ve edebiyatını biraz tasfiye i'la etsek (yükseltsek) büyük bir Türkçülük etmiş oluruz. Meselâ; şu Sami ve lisanımızın ruhuna uy-mayan harfleri (Arap harflerini) terk edelim. Üniversel (cihanşümul-evrensel) olan Latin harflerini alalım... Halbuki, Türkçemiz Arap-çanın içinde garik olduğu halde Turani mahiyetini kaybetmemiştir. Sami dillerden ziyade, Avrupa dillerine benzer. Bize huruf-i mun-fasıla (Latin harfleri gibi ayrışık harfler) lazımdır. Huruf (harfler) ise ihdas olunamaz. Mevcutlar alınır... Anın için, terakki etmek iste-miyorsak, ân-ı vâhid zayi etmeden (bir dakika yitirmeden) Latin harflerini tetkik etmeliyiz. Bir harfi bırakıp diğerini kabul eden yal-nız biz olmayacağız... Bu gibi milletlerin nasıl harflerini değiştir-diklerini Mukadderat-ı Tarihiye adlı kitabımda zikrettim. Harf değiştirmekle bizde yeni bir devr-i zihni başlayacaktır. Biraz celadet-i

milliye gösterelim. Dilde, edebiyatta, hurufta, efkarda bir inkılâp yapalım; teceddüt edelim..."

Bundan başka Celal Nuri (İleri), Tarih-i Tedenniyat-ı Osmaniye-Mukadderat-ı Tarihiye adlı kitabının ikinci baskısını yayımlamıştır. Bu eserinde biran önce Latin harflerini kabul etmemiz gerektiğini yineleye-rek bu konuda bir öneri dahi getirmiştir: "Maarif Nezaretine acizane bir teklifim var. Bu usul tecrübeten bir sancakta, bir sene müddetle tatbik edilsin. Eğer senenin nihayetinde ehl-i kurâ, avam (ve hatta havas), okur-yazar olmaz, kolaylıkla tahsil çevrelerini bulmaz ise usul terk olunsun" diyerek Latin harflerinin bir sene müddetle bir sancakta de-nenmesini önermiştir. Yine bu eserinde harflerimizin berbat olduğunu, bu harflerle okumamızın imkansız olduğunu, Islah-ı Huruf gibi boş tedbirlerle vakit kaybedeceğimize biran evvel Latin harflerini kabul etmemiz gerektiğini belirtmiş ve Latin harflerinin hem çok tabiî, hem de Türk diline Arapça harflerden daha müsait olduğunu ifade etmiştir. Ay-rıca eğer böyle ciddi bir inkılâbı gerçekleştirebilirsek halkımızın ko-laylıkla okuyup yazacağından dolayı, milletin fikri seviyesinin de yükseleceğini belirtmiştir.

II. Meşrutiyet döneminde gazeteci Celal Nuri (İleri)'den başka Latin harflerini açık yüreklilikle savunan başka aydınlar da çıkmıştır. Bu isimler arasında İçtihad dergisi sahibi Dr. Abdullah Cevdet ve Kılıç-zade Hakkı Bey'in adını özellikle zikretmek gerekir. Nitekim Abdullah Cevdet, İktida-ı Batılıya İlan-ı Harp adlı kitabıyla, Kılıçzade Hakkı Bey'de Hürriyet-i Fikriye dergisinde 1914 yılında "Latin harfleri" baş-lıklı yazı dizisiyle bu konudaki görüşlerini cesaretle savunmuşlardır.

O dönemde Kılıçzade Hakkı Bey, Arap yazısı ile okuyup yazmayı dinin bir gereğiymiş gibi görenlere ve harf değişikliğinin dini bir sakın-cayı vardır diyenlere 17 Nisan 1330 tarihli makalesinde şunları söyle-miştir:

"Şeyhülislam, yahut Fetva Emini hazretlerinden şu sualime cevap almağı pek arzu ederdim: Fransızlar İslamiyet'in esaslarını pek makbul bularak milletçe ihda etmek (din değiştirmek) istiyorlar! Acaba onları Müslüman addedebilmek için pek zarif dillerinin

Arap harfleriyle yazılması şart-ı esasi mi ittihaz edilecek? "Evet" cevabını beklemediğim halde alırsam kemal-i cesaretle "Siz bu zihniyetle dünyayı müslüman edemezsiniz" mukabelesinde bulunurum. Hayır "beis yok" cevabını alırsam: Biz Türklerinde Latin harflerini kullan-mamıza müsaade bahş eder bir fetva veriniz" ricasını serdedeceğim. Hayır Fransızlar ne kadar Arap iseler, biz de o kadar Arabız."

Kılıçzade Hakkı Bey, Hürriyet-i Fikriye dergisinde Arap harfle-rinin Islahı ve Latin harfleri öncelikli olmak üzere pekçok konuda yazı yazmış, hararetle savunduğu bu fikirler başta İttihat Terakki yönetimi olmak üzere bir çok kesimi rahatsız etmiştir. Hatta Hürriyet-i Fikriye dergisi bu yayınlarından dolayı hükümetçe takibe alınarak süresiz bir şekilde tatil edilmiştir.

Dönemi değerlendirdiğimiz zaman bir tarafta Arap yazısı ile oku-yup yazmayı dinin gereğiymiş gibi gören bir kesim diğer tarafta Latin harfleri kabul edildiği takdirde eski ile olan bağlarımızın büsbütün kopacağı inancı arasında Latin harfleri taraftarlarının işi oldukça zordu. Üstüne üstlük nisbeten daha özgür bir ortam vardı. Fakat İttihat Terakki yönetimi de Latin harflerine karşıydı. Tüm bunlara ilaveten bir de Osmanlı Devleti'nin I. Dünya savaşına girmesi, söz konusu olunca alfa-be sorunun çözümü ve bu konudaki tartışmalar geri planda kalmıştır. Ancak yine de bu kaos ortamında gerçekleşen beyin fırtınaları büyük devrime giden yolda atılan büyük adımlar olmuştur.

3.3. Eski Türk Yazılarına Dönmek İsteyenler

II. Meşrutiyet dönemi Osmanlıcılık, İslamcılık, Batıcılık ve Türk-çülük akımlarının çatıştığı bir dönem olmuştur. Bu çatışma kendini alfa-be sorununda da göstermiş Islahatçılar ve Latin harflerine taraftar olan-lardan başka, bu dönemde Türkçülük akımının etkisiyle eski Türk yazı-larına dönmek isteyenler de olmuştur. Örneğin dönemin gazetecilerinden olan Hüseyin Kazım Kadri İçtihad dergisinde yayınladığı "Türk Li-sanları'nın Tevhidi" adlı yazısında;

"... Şu kadar ki, Osmanlı Türkçesi imlâ-yı iştikakisini tamamen kaybetmiş olduğundan, buna daha menbus bir şekil vermek ve Uygur ve Çağatay Türkçesinde olduğu gibi az çok huruf-ı imla kullanmak lazım-dır" diyerek dikkati eski Türk yazılarına çekmeye çalışmıştır. Yine aynı yazının devamında; "...Eski Türk alfabesinin unutulup bu lisanların Arap harfleri ile yazılması, bugün Musevilerin bir türlü unutamadıkları İspanyolca'yı İbrani harfleriyle yazmalarına benzer. Kendi lisanımızın malı olmayan harflerle yazılarımızı okumak için ne derece zorluk çek-tiklerini herkes bilir. Eğer Turan'da, bu ulu ve muazzam Türk vatanın-daki akvam arasında münasebât-ı siyasiye ve içtimâiye husulu arzu edi-liyorsa, milliyetleri gibi aslından gelen Türk lisanlarını da birleştirmek lazım gelir" demiş ve açıkça görüşünü belirtmiştir.

Aynı zamanda Türk Lugâtı'nın da yazarı olan Kazım Kadri bu ya-zılarında Arap harflerinden yakınmakla birlikte, kullanılan Arap harf-lerini bırakıp, yerine başka harfler almak ya da bunları geniş ölçüde ıslah etmek yanlısı olmamıştır.

Diğer taraftan Türkçülük akımının önde gelen temsilcisi Ziya Gök-alp başta olmak üzere Türkçüler, Arap alfabesinin korunması taraf-tarı olmuşlardır. Çünkü Türkçüler, bütün Türkleri bir kültür içinde top-lamayı amaçlamışlar bu doğrultuda Arap yazısını diğer Türk millet-leriyle aralarında bir köprü olarak görmüşlerdir. Onlara göre eğer Latin alfabesi kabul edilirse, Rusya Türkleri başta olmak üzere Osmanlı Türk-lerinin, diğer Türklerle aralarındaki bağ zayıflayacaktır. Bu nedenle II. Meşrutiyet dönemi Türkçüleri Arap harflerinin düzeltilip Türkçe'ye uydurulması gerektiğini düşünmüşlerdir.

Hüseyin Kazım Kadri'nin yazılarına, karşılık, İçtihat dergisine Dobrucadan A.H.Mustafa imzasıyla gönderilen bir mektup eski Türk harflerine dönmek isteyenlerin görüşlerini daha açık bir şekilde belirt-miştir. Mektupta, Uygur harflerinin düzeltilerek kabul edilmesini, ya-bancı harfler atıldıktan ve dil yalınlaştırıldıktan sonra İstanbul lehçesine çok çabuk kabul edileceğini ve ta Kıpçak ülkelerine kadar yayılabilece-ğini, böylece Türk dilleri arasında birliğin sağlanabileceği ifade edilmiştir.

Eski Türk yazılarına dönmek isteyenler harflerin ıslahı konusunda farklı bir görüş ortaya atmışlardır. Ancak sayıları birkaç kişiyi geçme-yen bu kesim bu konuda yeteri

kadar çaba sarfetmemiş belki de gelecek tepkilerden çekinmişlerdir. Nitekim Ali Nusret "Tezyin-i Lisan" adlı yazısında böyle bir işe girişmenin, bütün "hüsn-ü tabiat erbabını" isyan ettireceğini vurgulamıştır.

3.4. Resmi Bir Girişim: Enver Paşa Denemesi

Alfabede köklü bir ıslah denemesi de dönemin Harbiye Nazırı En-ver Paşa'dan gelmiştir. Enver Paşa I. Dünya Savaşı'ndan kısa bir süre önce "huruf-ı munfasıla" veya "huruf-ı munkatıa" denilen bir alfabe or-taya atmıştır. Enver Paşa önceleri sadece orduda telgrafçılara özgü olmak üzere bu sistemin denemesini yaptırmıştır. Lakin sistem aslında çok daha geniş muhteviyatlı düşünülmüş bir harekettir. Hatta Falih Rıf-kı Atay, Enver yazısını sadece Harbiye Nezaretinde kullanılmasına rağ-men, Latin yazısı kadar İnkılapçı bir hareket olarak değerlendir-miştir.

Burada şunu da belirtmekte fayda vardır ki huruf-ı munfasılacılık Enver Paşa ile ortaya çıkan bir sistem değildir. Daha önce de üzerinde durduğumuz gibi harflerin ayrı yazılması usulü Tanzimat döneminde ortaya çıkan ve tartışılan bir konudur. Huruf-ı Munfasala ile 1913 yılında Tanin gazetesinin bir köşesinde her gün bu yazı ile bir haber dahi yayımlanmıştır.

"Hatt-ı Cedid" veya "Enver Paşa yazısı" olarak da bilinen bu yazı sistemine göre Arap harfleri birbirine bitiştirilmeden, munfasıl (ayrık) yazılmış, her sessiz harfin önüne bir sesli harf konulmuştur. Harf şekli olarak ise, Arap harflerinin başta, ortada ve sonda yazılan ayrı biçiminden yalnız sonda kullanılanı kabul edilmiştir.

I. Dünya Harbinden önce ve harp sırasında telgraflaşmada kulla-nılan bu yazıyı okumak oldukça güç olmuştur. Özellikle eski yazıyı be-nimsemiş olanlar bu konuda oldukça zorlanmışlardır. Bu nedenle girişim uzun soluklu olmamış çok geçmeden iflas etmiştir.

Mustafa Kemal olacakları önceden görürcesine daha mirliva rüt-besinde iken Enver Paşa denemesi hakkında şunları söylemiştir:

"Pek güzel! İyi bir niyet, fakat yarım iş, hem de zamansız!... Harp zamanı, harf zamanı değildir. Harp olurken harfle oynamak sırası mıdır? Ne yapmak için? Konuşmaları ve hassaten yazışmaları kolaylaştırmak için mi? Bu şimdiki şekil hem yazmayı, hem okumayı, hem de anlamayı ve binaenaleyh anlaşmayı eskisinden fazla geciktirir ve güçleştirir! Hız isteyen bir zamanda, böyle yavaşlatıcı, zihinleri yorup şaşırtıcı bir teşebbüse girişmenin maddi, ameli ve milli ne faydası var? ...Sonra da madem ki başladın, cesaret et, şunu tam yap, medeni bir şekil alsın."

Atatürk bu sözleriyle bir devrim gerçekleştirmek için dönemin şartlarına ve zamanlamaya ne kadar önem verdiğinin sinyallerini de vermiştir. Bu sözünden hareketle onun çok daha önce bu önemli sorun hakkında kafa yormaya başladığı aşikardır.

Enver Paşa yazısının iflası aslında Arap harflerinin ıslahıyla bir yere varılamaycağının resmi bir göstergesi olmuş daha köklü çözümlere ihtiyaç hissedilmiştir. Diğer taraftan Enver Paşa'nın bu iyi niyetli girişimi ilk yenileşme ve garplaşma hareketinden beri duyulan ihtiyacın ne kadar derinleştiğinin de bir göstergesidir.

DİPNOT

Eyüp Eriş, "Abece Devriminin Yarar ve Sonuçlarına Değin Genel Bir Değerlendirme", Ulusal Kültür, Kültür Bakanlığı, Ekim 1978, s.83.

Sadettin Buluç, "Osmanlılar Devrinde Alfabe Tartışmaları", Harf Devriminin 50. Yıl Sempozyumu, T.T.K., Ankara, 1981, s.46.

Hamza Eroğlu, Türk Devrim Tarihi, Kardeş Matbaası, 1967, s.126.

Şimşir, a.g.e. s.13.

Talat Tekin, "Çeşitli Alfabelerle Türkçe Yazılar - Latin Alfabesi ile Eski ve Yeni Türlü Türkçeler", Tarih ve Toplum, Ocak 1985, S. 13, s.20.

Tekin, a.g.m., S.30, Codex Comanicus'la ilgili detaylı bilgi için bkz. Saadet Çağatay, "Codex Comanicus Sözlüğünün Basılışı Dolayısıyla", A.Ü.D.T.C.F. Dergisi,

C.2, S.5, Ankara,1944, s.759-772. Abdülkadir İnan, "Codex Comanicus Bilmecelerine Dair", Makaleler ve İncelemeler, Ankara,1987, s.353-358.

Faik Reşit Unat, "Latin Alfabesinden Türk Alfabesine", Türk Dili, C.2, S.23, 1 Ağustos 1953, s.722.

Cavit Orhan Tütengil, "1730'lar Türkçesine Tanıklık Eden Bir Yapıt", Türk Dili, C.31, S.281, 1 Şubat 1975, s.88.

Tütengil, a.g.m., s.89-91.

Unat, a.g.m., s.722.

Geniş bilgi için bkz. Kenan Akyüz, "Paris Milli Kütüphanesinde İlk Türkçe-Fransızca ve Fransızca-Türkçe Yazma Eserler", TDAY, Belleten, 1959, s.249-292; A.Dilaçar, "1612'de Avrupa'da Yayımlanan İlk Türkçe Gramerinin Özellikleri", TDAY, Belleten, 1970, s.197-210.

Enver Ziya Karal, "Dil ve Tartışmaları - Tanzimattan Sonra Türk Dili Sorunu", Tanzimattan Cumhuriyete Türkiye Ansiklopedisi, C.2, İstanbul,1985, s.331.

Mustafa Kemal Madame Carinne adlı İtalyan bayana Çanakkale'den yolladığı 13 Mektuptan biri Latince'dir. bkz. Enver Ziya Karal, Osmanlı Tarihinde Dil Sorunu, s.93.

Unat, a.g.m., s.722-723.

Osmanlı Devletinde Batılı tarzda eğitim veren okullar için bkz. Roderic H. Davidson, "Osmanlı Türkiye'sinde Batılı Eğitim", Çev.: Mehmet Seyitdanlıoğlu, Belleten, C.51, S.300, T.T.K., Ankara 1987, s. 1031-1044; Abdurrahman Çaycı, Atatürk ve Tarih Boyutu İçinde Çağdaşlaşma, C.4, S.16, 1989, s.51.

Tanzimat, 1839'dan I. Meşrutiyet'in ilanı olan 19 Aralık 1876 tarihine kadar süren dönemdir. bkz. Enver Ziya Karal, Tanzimatı Hayriye Devri, Cumhuriyet, İstanbul, 1999.

Şimşir, a.g.e., s.18.

Serkan Mehmet Çaycı, Tarihsel derinliği, Gelişimi ve Sonuçları Açısından; Harf Devrimi ve Basın, Yüksek Lisans Tezi, Tez Danışmanı: Ünsal Yavuz, A.Ü. İnkılap Tarihi Enstitüsü, Ankara, 1998.

Münif Paşa, Ceride-i Havadis gazetesinde yazılar yazmış, Tercüman-ı Ahval gazetesinin rekabeti üzerinde gündelik Ruzname-i Ceride-i Havadis-i çıkarmıştır. bkz. Meydan Larousse, Büyük Lügât ve Ansiklopedi, "Münif Paşa" maddesi, C.14, Sabah Gazetesi, İstanbul.

Münif Paşa, “İmla Meselesi”, Yeni Türk Edebiyatı Antolojisi, C.I, İstanbul, 1974, s.201-203.

Fevziye Abdullah Tansel, “Arap Harflerinin Islah ve Değiştirilmesi Hakkın-da İlk Teşebbüsler ve Neticeleri”, Belleten, C.17, S.66, Nisan 1953, s.224; Hüseyin Yorulmaz, Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Alfabe Tartışmaları, Yay. no: 37, İstanbul Kitabevi, 1995, s.25 vd.

M.Şakir Ülkütaşır, Atatürk ve Harf Devrimi, (2. baskı), T.D.K., Ankara, 1981, s.18. Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz. Mecmua-ı Fünun, 1279/1868, s.74-77.

F.A. Tansel, a.g.m., s.224-225.

Mustafa Canpolat, “Türk Yazı Devrimi Girişimleri”, Yazı Devrimi, T.D.K., Ankara, 1979, s.24-25.

Mirza Bala, “Feth-Ali Ahund-Zâde Maddesi”, İslam Ansiklopedisi, C.4, M.E.B., 1997, s.579.

Mirza Fethali, Fuat Paşa’ya Kiril-LAtin karışımı bir yazı ile yazdığı “Yusuf Şah” tarihini de örnek olarak gösterdi. Ancak Fethali’nin ortaya attığı bu yeni yazı, Arap yazısından daha güç ve karmaşık bir yazıydı. bkz. Canpolat, a.g.m., s.25.

Mecidiye Nişanı, Osmanlı nişanlarından birinin adıdır. 3 Zilhicce 1268 (18 Eylül 1852)’de ihdas olunmuştur. Sultan Abdülmecid’e nisbetle bu adı almıştır. İyi hizmet edenlere kaydı hayat şartıyla verilirdi. Mehmet Zeki Pakalın, Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü, C.2, İstanbul,1983, s.428.

Feth-Ali Ahund-Zade maddesi, s.579, Ülkütaşır, a.g.e., s.18, Harf Devrimi, Türkiye Ansiklopedisi (1923-1973), C.2, Kaynak Kitaplar, İstanbul,1973, s.719.

Ülkü Taşır, a.g.e., s.20.

Fethali’den sonra 1868 yılında iki Osmanlı askeri Binbaşı Ömer Bey ve Menemenizade Tahir Bey de Latin alfabesinin alınmasını savunmuşlardır. bkz. İlhan Başgöz-Howard E.Wilson, Türkiye Cumhuriyetinde Eğitim ve Atatürk, 1973, s.113.

Nevzat Gözüaydın, Türk Alfabesinin Geçmişi ve Latin Harflerinin Kabulüne Kısa Bir Bakış, İletişim yay., Ankara, 1972, s.31-32. Niyazi Berkes, Türkiye’de Çağdaşlaşma, İstanbul, 1978, s.248.

Tansel, a.g.m., s.238.

Falih Rıfkı Atay, "Yeni Yazı", Türk Dili, C.2, S.23, I Ağustos 1953, s.717. Ali Suavi döneminin çok ötesinde çağdaş fikirlere sahipti. Öyle ki Türkçeden Farsça ve Arapça kurallarının atılmasını, ezanın ve hutbelerin hatta namaz surelerinin bile Türkçe okunmasının gerektiğini savunuyordu. bkz. Bahriye Üçok, "Yazı Devrimi - Kur'an Harfleri ve Atatürk Devrimlerine Karşı Çıkışlar", Belleten, C.XLIII, s.172 (Ekim 1979'dan ayrı basım), T.T.K., Ankara, 1979, s.825.

Ülkütaşır, a.g.e., s.21; Ali Suavi yazının ıslahı ile ilgili olarak İstanbul'da çıkan Muhbir adlı gazetede şu görüşleri dile getirmiştir: "Eğer imlamız, çarpraşıklıktan kurtulmak ihtimali yoktur, derseniz, yine bu usulümüzü bozmayarak, işaret gibi yeni bir iş daha çıkarmayarak şu elimizde bulunanı ıslah etmek mümkündür. Haydi ıslaha çalışalım ve bunun için bahis açalım. Nihayet bir yere baş bağlıyalım"; Hüseyin Çelik, Ali Suavi ve Dönemi, İletişim yay., İstanbul,1994, s.639.

Falih Rıfkı Atay, "Çankaya: Atatürk'ün Doğumundan Ölümüne Kadar". Bateş yay., İstanbul, 1980, s.438. Ali Suavi'nin dil ile ilgili görüşleri için bkz., Hikmet Dizdaroğlu, "Ali Suavi'de Dil Anlayışı", Türk Dili, C.8, S.60, 1 Mayıs 1958, s.374-380.

Muhammet Erat, Türk Basınında Alfabe Meselesi (1862-1918), Yüksek Lisans Tezi, Tez Danışmanı: Mehmet Saray, İstanbul Ünv. Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1991, s.32.

Namık Kemal'in biyografisi hakkında geniş bilgi için bkz. Mehmet Kaplan, Namık Kemal Hayatı ve Eserleri, İstanbul, 1948; Ömer Faruk Akün, "Namık Kemal", İ.A., C.9, İstanbul, 1964, s.60.

Tasvir-i Efkâr, N.403, 26 Safer 1283 (10 Temmuz 1866), s.1.

a.g.g., s.2.

a.g.g., s.2.

Hürriyet, 25 Rebî-ül-evvel 1286 (5 Temmuz 1869), s.2-3.

İran Ermenilerinden olan ve İran'da kendisine Mirze Melkem Han denilen bu kişinin asıl Ermenice adı Melkon'dur. Kendisi 1831'de Tahran'da doğmuş, Paris'te okuduktan sonra İran'a dönerek devlet hizmetine girmiştir. İran'da yapmak istediği "ıslahat" işleri beğenilmediği için İstanbul'a sığınmışsa da, 1872'de affedilerek İran'a dönmüş, önce Sadaret Müsteşarlığı'na sonra da Londra ve Berlin büyükelçiliklerine atanmıştır. İran'ın Batı uygarlığına girmesi yolunda çok çalışmış, 1908'de ölmüştür. bkz.

Agah Sırrı Levend, Türk Dilinde Gelişmve Sadeleşme Evreleri, T.D.K., Ankara, 1972, s.156.

Agah Sırrı Levend, a.g.e., s.157.

Hürriyet, 30 Rebiülahir 1286 (9 Ağustos 1869), s.7-8.

Yazının orjinal metni için bkz. Hürriyet, 15 Cemâzi-yel-evvel 1286 (23 Ağustos 1869), s.1-5.

F.A. Tansel, a.g.m., s.240-243.

Namık Kemal, bu yazıda sürat meselesinin şöyle izah etmektedir: "Ben ömrümde benim Türkçe yazdığım kadar süratli yazı yazan Frenk görmedim. Bu tecrübe sana stenograflıktan geliyorsa yanlış bir fikre sahip olursun. Bir kere merak etmiş, Türkçe bir stenograf tertibi yapmıştım. Onunla tekellüfsüzce, dakikada seksen kelimeden ziyade yazmak mümkün olurdu" a.g.g., s.1-5.

Tansel, a.g.m., s.240-243.

Coşkun Üçok, "Arap Harflerini Kullanmayan Müslümanlar", Harf Devriminin 50. Yıl Sempozyumu, T.T.K., Ankara, 1981, s.99.

Namık Kemal, 30 Ekim 1878 (2 Ramazan 1295) tarihli mektubunda, Rıfat Bey'e azınlıklar ve alfabeleri hakkında şunları yazmıştır. "Biz lisan iltibası kuvvetiyle, Bulgarlar da Islavlar fikrinini büyüte büyüte işi buhale getirdik. Elimizden gelse, memleketimizde mevcud olan lisanların Türkçe'den ma'ada kaffesini mahvetmeye çalışmak iktiza ederken, Aravudlara, Lazlara, Kürtlere birer elifba tayini ile, ellerine şıkak için bir silah-ı manevi mi teslim edelim? Almanya hükemasından meşhur Leibnez, "bana bir güzel elifba, sana bir güzel lisan ve o kuvvet ile bir güzel millet yapayım" demiş... Lisan, bir kavmin diğerine inkılabını, men' için belki diyanetten bile daha metin bir seddir. Bizde ise ittihad fikrine şekilen kuvvetleştirmenin hiç lüzumu yok." Tansel, a.g.m., s.245.

Cemiyetin kurulma nedeni ve Cemiyet nizamnamesi Mecmua-i Ulûm'da yayınlanmıştır. bkz. Mecmua-i Ulûm, 1 Muharrem 1297 (13 Aralık 1879), s.217-230.

İlhan Yerlikaya, XIX. Yüzyıl Siyaset Hayatında Basiret Gazetesi, Van, 1994, s.63.

Terakki, 31 Temmuz 1869 (21 Rebî-ül-âhir 1286), s.2. Ayrıca bkz. Hüseyin Yorulmaz, a.g.e., s.31.

Terakki, 2, 3, 4 Ağustos 1869 (23, 24, 25 Rebî-ül-âhir 1286), Agah Sırrı Levend, a.g.e., s.159, Hüseyin Yorulmaz, a.g.e., s.33-39.

Terakki, 2, 3, 4 Ağustos 1869.

Mustafa Canpolat, a.g.m., s.26.

Mecmua-i Ulûm, 1878 (1. Zi'l-hicce 1296).

Yenişehirli Avni Bey'in biyografisi hakkında geniş bilgi için bkz. İbnülemin Mahmut Kemal İnan, Son Asır Türk Şairleri, C.1, İstanbul, 1988, s.129-138.

Şimşir, a.g.e. s.28. Orjinal metin için bkz. Mecmua-i Ebuzziya, 15 Rebiülevvel 1302.

Bu dönemde mevcut harflerin ıslahı konusunda ortaya atılan fikirleri üç grupta toplamak mümkündür. İlki, Arapça ve Farsça kelimelerin imlasını olduğu gibi muhafaza ederek, yalnız Türkçe kelimeleri söylenişlerine göre yazmak. İkincisi, Arapça ve Farsça kelimelerin de imlasını değiştirmek. Üçüncüsü ise, Türkçe kelimelerin bile imlasına dokunmayarak, sadece "elif, vav, y" harfleri üzerine işaretler koymak suretiyle mevcudu muhafaza etmek. bkz. Agah Sırrı Levend "Eski Yazıdan Yeni Yazıya", Harf Devriminin 25. Yıldönümünden Yankılar, Türk Dili, C.2, S.24, 1 Eylül 1953, s.835.

Mustafa Canpolat, "Arap Yazılı Türk Alfabesinin Gelişmesi", Harf Devriminin 50. Yılı Sempozyumu, T.T.K., Ankara, 1981, s.53.

Örneğin Halit Ziya (Uşaklıgil), Tevfik Nevzat Bey ve Mahmut Esat Efendi İzmir'de çıkardıkları Hizmet gazetesinde Arapça yazısının iyileştirilmesi yolunda bir denemeye girilmiş, gazetenin bir bölümünde bu yazı türü kullanılmaya başlanmıştır. Ancak Eğitim Bakanlığı'ndan gelen bir emirle bu yazının kullanımı durdurulmuştur. Mustafa Canpolat, a.g.m., s.25-26; II. Abdülhamit dönemi eğitim sistemi için ayrıca bkz. Bayram Kodaman, Abdülhamit Devri Eğitim Sistemi, T.T.K., Ankara, 1988.

Bu konuda Abdülhamit şunları söylemiştir: "Halkımızın büyük cehaletine sebep, okuma yazma öğrenimindeki güçlüktür... Belki bu işi kolaylaştırmak için Latin alfabesini kabul etmek yerinde olur." Sultan Abdülhamit, Siyasi Hatıratım, Çev.: Salih Can, Hareket yay., İstanbul, 1974, s.177-178.

Yapılan düzenlemeler için bkz. Ülkütaşır, a.g.e., s.22. Ayrıca A.Dilaçar, Türk Yazısının Geçirdiği Evreler, B.T.T.D., İstanbul, 1985, s.16.

Şemsettin Sami, "Edebiyat-ı Müstakbelemiz", Sabah, 1899.

Şerafettin Turan, Atatürk ve Ulusal Dil, Ankara Üniversitesi, Ankara, 1981, s.11.

Mecmua-i Ebuzziya, 15 Rebiülevvel 1302.

Şimşir, a.g.e., s.29; bkz. Musavver Malûmat, 19 Ağustos 1312.

M.Canpolat, a.g.e., s.28. Necip Asım'ın bu konudaki görüşleri için ayrıca bkz. Davit Kushner, Türk Milliyetçiliğinin Doğuşu (1876-1908), Çev.: Ş.S. Türet - B.Ertem - F.Erdem, İstanbul, 1979, s.111.

Neriman Tongul, Türk Harf İnkılabı, Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Ünv. Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü, Ankara, Eylül 1990, s.14-15.

Agah Sırrı Levend, a.g.m.,s. 835.

II. Meşrutiyet dönemi eğitim politikası için bkz. Mustafa Ergun, İkinci Meşrutiyet Devrinde Eğitim Hareketleri (1908-1914), Ocak yay., Ankara, 1996.

1910 yılında Tiranlı Arnavutlar, Latin yazısını kullanmak için sadrazamlığa başvurup izin isterler. Başvuru Şeyhülislamlığa gönderilerek düşünce sorulur. Şeyhülislamlık ise "Latin harflerinin kabulüne ve bunlarla İslam mekteplerinde tedrisat yapılmasına da asla cevaz-ı şer'i olmayacağı" yolunda fetva vermiştir. Hatta daha da ileri giderek Arap yazısının biçiminin bile değiştirilemeyeceğini ileri sürmüşlerdir. bkz. Agah Sırrı Levend, a.g.e., s.363-364; Ülkütaşır, a.g.e., s.32-33.

Celal Esat, "Osmanlı Yazısı Hakkında", Servet-i Fünun, 30 Eylül 1327, s.291.

Ülkütaşır, a.g.e., s.24.

M. İsmail Hakkı, "İfade-i Mahsusa", Teceddüd, Rebiülevvel 1327, s.2.

a.g.g., s.2.

Huruf-ı Munfasacıların Latin harfleri ile ilgili görüşleri Namık Kemal'in "İslam kavimlerine Latin harflerini kabul ettirmeye çalışmak, mezhep değiş-tirmeyi teklif etmek gibi bir şeydi. Buna hacet yok, buna müsaade etsinler yazımızı biraz ıslah edeyim, her ihtiyaca kafi ve Latin harflerinden daha mükemmel harflere malik oluruz" sözleriyle birebir örtüşmekteydi. bkz. Namık Kemal, "Namık Kemal'in Bir sözü",Teceddüt, Rebiülevvel 1327, s.1

Satı Bey, "Elifba Meselesi", İçtihad, 11 Nisan 1329, s.1328.

M. Şinasi, "Elifba Meselesi", İçtihad, 18 Nisan 1329, s.1354.

Huruf-ı munfasalacılara göre Türkçe sözcüklerin yazılışında sesli harfler kullanılır ya da sesli harflerin sayıları artırılırsa ve sonra bu harfler ayrışık olarak yazılırsa Arap alfabesinin artık bir kusuru kalmayacaktı. Şimşir, a.g.e., s.45.

Ülkütaşır, a.g.e., s.25.

Cemiyet, M. İsmail Hakkı El-Hattü'l-Cedit adlı eseri ile munfasıl harfleri bütün İslam milletleri için genelleştirmeye çalışmıştır. Yeni harflerle elifba adlı eserle, Cemiyet'in kabul ettiği harfler yayınlanmıştır. Osmanlıca'daki bütün seslere karşılıklar bulunmuş ve harfler birleştirilmemiştir. En önemli özelliği ayrı yazmak ve sesli harfler için hareke harfler bulmak olmuştur. Nurettin Gülmez, Latin Harflerine Gidiş, Yüksek Lisans Tezi, Tez danışmanı: Dündar Aydın, Atatürk Ünv. Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü, Erzurum, 1990, s.71.

Ispartalı İsmail Hakkı, "Harflerimizin Islahı", Türk Yurdu Dergisi, Yıl:1, S.9, 8 Mart 1328/1912.

Hüseyin Cahid, "Arnavut Hurufatı", Tanin, 7 Kanunusani 1325; Ülkütaşır, a.g.e., s.31-32.

Hüseyin Cahid, "Arnavut Hurufatı", Tanin, 19 Kanunisani 1325 / 31 Kanunisani 1910, s.1.

Şeyhülislamlıkça verilen cevap için bkz. "Arnavut Lisanı'nın Latin Hurufu ile Tahririne Fetvahane-i Alice Yazılan Derkenar Sureti", Sabah, 22 Kanunuevvel 1326, s.1-2.

Şimşir, a.g.e. s.47.

Celal Nuri Cumhuriyet döneminde de Latin harflerinin kabul edilmesi ile ilgili çalışmalarda bulunmuştur. Örneğin bkz. Celal Nuri, Türk İnkılabı, Ahmed Kamil Matbaası, İstanbul,1926, s.169-186; "Türk İnkılâbının Yeni Bir Sahifesi - Latin Harfleri Meselesi-1", İkdam, 14 Zilkade 1346 / 5 Mayıs 1928, s.2.

Celal Nuri, Tarih-i İstikbal, C.2, İstanbul , 1301 (1912), s.165-166; Ülkütaşır, a.g.e., s. 28-29.

Celal Nuri, Tarih-i Tedenniyat-ı Osmaniye-Mukadderat-ı Tarihiye, İstanbul, 1331/1912, s.180-188.

Celal Nuri, a.g.e., s.180-188. Celal Nuri mütareke yıllarında, Osmanlı Mebusan Meclisimizin İngilizlerce basılıp kapatılmasından sonra Malta adasına sürülmüştür. Sürgünden döndükten sonra çıkarmakta olduğu "İleri" gazetesiyle Atatürk devrimlerinin savunuculuğunu üstlenmiştir.

Kılıçzade Hakkı ve arkadaşlarının çıkardığı Hürriyet-i Fikriye dergisinde "Latin Harfleri" başlığı altında bir seri makale (20 Mart 1330, "1914", s.7; 27 Mart 1330, s.8; 3

Nisan 1330; s.9; 17 Nisan 1330, s.11; 24 Nisan 1330, s.12) yayımlanmıştır. Akt.: Ülkütaşır, a.g.e., s.39.

Ülkütaşır, a.g.e., s.40.

Kılıçzade, 1923 yılında İçtihad dergisinde çıkan (1 Haziran 1923, Sayı: 154; 1 Temmuz 1923, Sayı: 155) bu konu ile ilgili yazılarında, imzasız olan bu seri makalelerin Mustafa adında bir arkadaşı tarafından yazıldığını, o zaman Dahiliye Nazırı bulunan Talat Paşa'nın kendisini çağırtarak bu yazılara devam edilmemesini emrettiğini, devam edilirse mecmuanın "tatil değil ilga" edileceğini söylemiş olduğunu bildirmektedir. bkz. M. Şakir Ülkütaşır, a.g.e., s.12.

İttihat Terakki yönetimi içerisinde Latin harfleri taraftarı olanlar da vardı. Örneğin İttihat Terakki'nin kurucularından İbrahim Temo bu görüşte olduğundan kendisine "Latinci Temo" denilmiştir. bkz. Şerafettin Turan, Türk Devrim Tarihi, s.204.

İçtihad, 15 Eylül 1911; İçtihad, 1 Ekim 1911.

Hüseyin Kazım Kadri gibi eski Türk yazılarına dönmek isteyenlere karşı Celal Nuri, Meşrutiyet'ten sonra herkesin serbestçe yayına fırsat bulunca lisanda bir kargaşanın doğduğunu, bunun sonunda lisanda bir tür irticanın meydana geldiğini ve böylece Osmanlı Türkçesi'nin Turan Türkçesi'ne göre daha fazla tekamül ettiğini unutan bazı kimselerin Türkçe'yi aslına döndürmeye çalıştıklarını belirterek eleştirmiştir. bkz. Celal Nuri, Tarih-i Tedenniyat-ı Osmaniye ve Mukadderat-ı Tarihiye, s.114-115.

Ziya Gökalp'in Türkçülük hakkındaki görüşleri için bkz. Ziya Gökalp, Türkçülüğün Esasları, Türk Kültür yay., İstanbul, 1970; Ziya Gökalp, Türkleşmek, Muasırlaşmak, İslamlaşmak, Kültür Bakanlığı, Ankara, 1976; Necmettin Hacıeminoğlu, "Ziya Gökalp'te Türkçülük Ülküsü", Milli Kültür, C.1, S.7, Kültür Bakanlığı, Temmuz 1977, s.6-11.

Türkçülerde Türklük şuuru ile ilgili bkz. Yusuf Akçura, Üç Tarz-ı Siyaset, T.T.K., Ankara, 1987.

İçtihad, 15 Şubat 1911, Sayı: 35 aktaran: Ülkütaşır, a.g.e., s.38.

Ali Nusret, "Tezyin-i Lisan", Servet-i Fünun, 23 Temmuz 1325, s.182.

Cihat Akçakayalıoğlu, "Tartışmalar ve Açıklamalar", Harf Devriminin 50. Yılı Sempozyumu, T.T.K., Ankara, 1981, s.55.

Falih Rıfkı, a.g.m., s. 718.

Hatta Yenişehirli Avni Bey'in huruf-ı munfasıla ile yazılmış bir alfabe ve bir kıraat denemesi dahi vardır. bkz. Mustafa Canpolat, "Tartışmalar ve Açıklamalar", Harf Devriminin 50. Yıl Sempozyumu, T.T.K., Ankara, 1981, s.57.

A. Dilaçar, Alfabemizin 30. Yıldönümü, s.537.

Tanzimattan Cumhuriyete Türkiye Ansiklopedisi, s.719.

Bu konuyla ilgili olarak bir yazar: "İyice anımsarım. Uzak bir ilçede (Ahlat'ta) rüştiye (ortaokul) öğretmeniyim. Askerlik Şubesi yüzbaşısı nedense bu yazıyı (Enver Paşa yazısını) hiç mi hiç kavrayamıyor, okuyamıyor. Her gelen buyruğu -iki, üç, kırmızı aylı olsa da- bana getirirdi. Ben okurdum; o alıştığı yazıya çevirirdi. Sonbahar ortalarında savaş patladı. Enver paşa yazısı da -işleri aksattığı için- birkaç ayda kaynadı gitti. bkz. Tahir Necat Gencon, "Yazı Devrimi", Türk Dili, Kasım 1978, s.532.

Ruşen Eşref Ünaydın, Hatıralar, Atatürk Tarih ve Dil Kurumları, s.28-29.

Falih Rıfkı Atay, Çankaya, s.437.

III. BÖLÜM

A. HARF DEVRİMİNE DOĞRU

1. 1923-1928 YILLARI ARASINDA FİKRİ HAZIRLIKLAR VE TARTIŞMALAR

I. Dünya Savaşı'nın sona ermesinin ve Türk Kurtuluş Savaşı'nın başarıyla sonuçlanmasının ardından alfabe konusundaki tartışmalar da yeni bir boyut kazanmıştır. Tanzimat ve Meşrutiyet dönemlerinde daha ziyade varolan Arap alfabesinin ıslah edilmesi yönünde geçen münaka-şalar özellikle Cumhuriyet'in ilanından sonra, yerini Latin harflerinin alınması konusundaki tartışmalara bırakmıştır. Devletin baskıcı politikasından çekinerek, Latin harflerinin kabul edilmesine taraftar olduğu halde düşüncelerini hararetle savunamayan pekçok aydın, bekledikleri devrimci ortamın oluşmasıyla birlikte bu konudaki fikirlerini rahatça savunma imkanını yakalamışlardır. 1923-1928 yılları arasındaki bu dönemde yapılan tartışmalar bir nevi ıslahatçılar ve Latin harfleri taraftarlarının kozlarını paylaştıkları bir dönem olmuştur.

Alfabe tartışmalarındaki ilk kıvılcım, 1923 yılının Şubat ayında İz-mir'de toplanan "Milli İktisat Kongresi"ne katılan işçi delegelerden İzmirli Nazmi ile iki arkadaşının "Latin harflerinin kabulü" konusunda kongreye bir önerge vermesiyle başlamıştır. Ancak bu önerge, Kongre Başkanı Kazım Karabekir Paşa tarafından "... konunun daha çok maarifi ilgilendirdiği" ve "Latin harflerinin İslam birliğini bozacağı" ge-rekçesiyle reddedilmiştir. Daha sonra bu konuda basına bir demeç ver-miş, bu demeç 5 Mart 1923 günü Hakimiyet-i Milliye gazetesinde "Latin Harflerini Kabul Edemeyiz" başlığı altında özetle şu şekilde yayın-lanılmıştır:

"Bu fikir (Latin harflerinin benimsenmesi fikri) bir zamanlar Avrupa'da hercü merci mucip oldu. Bu cereyan evvela orda başladı. Bizim İslam hurufatımız (harflerimiz) kafi değilmiş, binaenaleyh Latin hurufatı alınmalı imiş... Bugün bir kuvvet vardır ki bu

kuvvet bütün cihana karşı bu propagandayı yapıyor: Türk yazısı güçtür, okunamaz. Bendeniz bu mesele ile bizzat uğraştım ve Arnavutluk ihtilali içinde bulundum. Acaba bu Latince kabul edilebilir mi? Bu kabul edildiği gün memleket herc-ü merce girer. Herşeyden sarf-ı nazar bizim kütüphanelerimizi dolduran mukaddes kitaplarımız, tarihimiz binlerce cilt asarımız bu lisanla yazılmış iken büsbütün başka bir şekilde olan bu harfleri (Latin harflerini) kabul ettiğimiz gün, en büyük felakete derhal bütün Avrupa'nın eline güzel bir silah verilmiş olacak, bunlar alem-i İslama karşı diyeceklerdir ki Türkler ecnebi yazısını kabul etmişler ve Hristiyan olmuşlardır. İşte düşman-larımızın çalıştığı şeytankârene fikir budur."

Kazım Karabekir Paşa'nın Tanzimat'tan kalma bu düşünceleri eski yazı taraftarlarını yüreklendirdiği gibi Latin Harfleri Taraftarlarını da harekete geçirmiştir. Nitekim Kılıçzade Hakkı "İçtihad" dergisinde "İzmir İktisat Kongresinde Latin Harfleri" başlıklı yazılarıyla, yüksek tahsil görmüş ve zeki bir adam olarak nitelendirdiği Paşa'yı eleştirerek ona şu soruyu sormuştur:

"... Biz yalnız Müslüman mıyız? Yoksa hem Türk, hem Müslüman mıyız? Eğer biz yalnız Müslüman isek bize Arap harfleri ve Arap dili lazımdır. Ve ilim olarak Kur'an yetişir. Bunun yanında milliyet ve hakimiyet kavgaları ve davaları yoktur ve olamaz. Eğer Türk isek bir Türk harsına muhtacız. Bu hars ise herşeyden evvel dilimizden başlayacaktır."

Tartışmalara II. Meşrutiyet döneminde, Latin harfleri taraftarı olan Hüseyin Cahit Yalçın da katılmıştır. Kendisi koyu bir Latinci olmasına rağmen dönemin koşulları gereği apaçık savunamadığı bu fikirlerini şimdi daha rahat savunma imkanını yakalamıştır ve 22 Eylül 1923 günlü Resmi Gazete'de yayımlanan "Latin Harfleri" başlıklı yazısında şunları söylemiştir:

"...Bütün Türk matbuatının (basının) bastıkları gazetelerin yekünü Avrupa'nın bir vilayet merkezindeki tek bir gazetesinin aded-i tabı'na (baskı sayısına) uzaktan bile yaklaşamaz... Biz memlekette ümmiliği azaltmıyor. Çünkü, harflerimiz buna manidir.

Çocuklarımız mekteplerde üç sene, dört sene çalıştıktan sonra da doğru okuya-mazlar. Çocuklarımız değil, hiçbirimiz her kelimeyi doğru telaffuz ettiğimizi iddia edemeyiz. Böyle lisan, böyle tahsil olur mu?... Bizi şimdiki harflere rapteden (bağlayan) şey nedir? Bu harfleri kullan-mak için hiçbir mecburiyet-i diniye yoktur. Milli harflerimiz de değildir. Bu halde Latin harflerini kabul ederek heran içinde herkese okuyup yazma öğretmek suretiyle elde edebileceğimiz nâmütenahi (sonsuz) faydaları neden istihfaf ediyoruz?..."

1.1. Alfabe Sorunu Hakkında T.B.M.M.'de Yapılan İlk Konuşma

Basında, yazı değişikliği konusun sürekli tartışılırken bu sorun İzmir Milletvekili Şükrü Saraçoğlu tarafından ilk kez Meclis gündemine taşınmıştır. Şükrü Saraçoğlu 24 Şubat 1924 günü Bütçe Kanunu Tasarısı görüşülürken söz isteyerek Arap harflerinin okuyup yazmayı zorlaştırdığından dem vurmuş: "Benim kaanatince bu büyük derdin en vahim noktası harflerdir. Eğer ben Arab harfi diyecek olursam burada da acaba benim fikrime tuğyan ve isyan edecek var mı? Efendiler! Bunun yegane kabahati harf-lerdir, Arab hurufatı, Türk lisanını yazmaya müsaid değildir. Hacımızın, hoca-mızın, amirimizin, me'murumuzun gayretine, yıllardan asırlardan beri yapılan bunca feda-kârlıklara rağmen halkımızın ancak yüzde ikisi veya üçü okumuştur" demiştir.

Şükrü Saraçoğlu'nun meclisteki bu söylevi muhafazakar kesimleri oldukça sinirlendirmiş ve Saraçoğlu'na saldırmalarına neden olmuştur. Kavga ancak Milli Eğitim Bakanı Vasıf Çınar'ın araya girmesiyle yatışmıştır.

Islahatçılar ve Latin Harfleri Taraftarları arasında basında devam eden çarpışmalar böylelikle muhafazakarlarda ileri görüşlülerin fikirle-rinin çarpıştığı yeni bir platforma taşınmıştır. Ancak bu tarihten sonra harf devriminin kabul edildiği tarihe değin konuyla ilgili resmi bir teşebbüs olmamıştır. Yalnızca harflerin değişmesine karar verilmeden sekiz ay kadar önce Başvekil İsmet Paşa, Ankara Türk ocağına giderek oradakilerle kültür

meselelerine dair konuştuğu sırada "Latin harflerini kabul edebilir miyiz ne dersiniz?" şeklinde bir soru yöneltmiş, bunun imkansız olduğu yolunda bir tepkiyle karşılaşmıştır.

1.2. 1924 Yılı ve Sonrası Basında Latin Harfleri Konusu

Saraçoğlu'nun bu söylevi basında yankı uyandırmakta gecikmemiş, Latin Harfleri ile ilgili lehte ve aleyhte pek çok yazı yayınlanmıştır. Hüseyin Cahit Yalçın bu fırsatı da değerlendirerek Tanin gazetesinde "Necat Yolu" başlıklı bir yazı ile Saraçoğlu'na destek çıkmış ve şöyle demiştir:

"Bilâtereddüd söyleyebiliriz ki bu, bizim için bir necat (kurtu-luş) yolu olacaktır. Türk milleti ancak şu asır-dide cehaleti atmakla kendisini kurtarabilir. Maarifi en kolay, en çabuk surette ta'mim etmenin yegâne çaresi Latin harflerini kabul etmekten ibarettir."

Hüseyin Cahit Bey, ayrıca Tanin gazetesinde yazdığı bir başka yazısında "Tevhid-i Tedrisat" yasasının yani öğretim birliği yasası-nın ancak Latin harflerinin kabulüyle verimli olabileceğini ifade etmiş konuyla ilgili olarak: "Tevhid-i Tedrisat esası ile memleketi kurtarmak hususunda en emin hatveyi atan Cumhuriyet, Latin harflerini de kabul ederse, tedrisatın bilhakkı'n semere-dar olmasını ve az vakit içinde memlekette büyük bir terakki-i ma'nevî vücude gelmesini te'min ede-cektir. Yegâne necat yolu bundan ibaret olmasına rağmen, bazı arkadaş-ların Latin harflerine tarafdar olmadıklarını görüyorum" demiştir.

Aynı yıl, Resimli Gazete'de İbrahim Alaadin Gövsa'da Latin harf-leri konusuna değinmiş fakat kendisinin tarafsız olduğunu, bu konuyu halkın takdirine bıraktığını ifade etmiştir. Lakin yazısında Hüseyin Cahit Yalçın'ı da eleştiremeden duramamış:

"... Mesele son günlerde yine kurcalandı. Bilhassa Hüseyin Cahit Bey gibi irfan ve tahrir aleminde mühim bir şahsiyet olan bir zat, Latin harflerinin kabulüne, şiddetle

tarafdar olduğunu yazdı. Acaba Latin harflerini kabul etmekle Hüseyin Cahit Bey'in iddiaları vechile hakikaten Türkiye tılsımlı bir asânın tesiriyle an-ı vâhidde esasından değişecek midir? Dünyada buna benzer bir tecrübenin yapılmış olduğunu bilseydik, yani teessüs etmiş bir medeniyeti ve asırlardan beri kitapları ve kütüphaneleri bulunan bir milletin daha kolayı varmış diye yazısını değiştirmeye teşebbüs ettiğine vakıf olsaydık, hiç olmazsa ona kıyasen belki bir hüküm vermeye, daha doğrusu bir tahmin yapmaya imkan olurdu..." demiştir.

Yine Resimli Gazete'de yazar Ahmet Hikmet Müftüoğlu'da Türkçe için yetersiz olan Arap harflerinin "cüz'i bir gayret ve masarf ile" düzeltilebileceğini ileri sürüyor ve Latin yazısını almayı istemenin "akla, mantığa sığmayan çocukca tedbir" olduğunu ifade ediyordu.

Basında yazı tartışmaları bu şekilde devam ederken Latin harfleri konusunda dikkate şayan bir gelişmede Berlin'de vukuu bulmuştur. Berlin'de öğretim yapan bir grup Türk genci "Yeni Harfler Birliği" adı altında bir dernek kurmuşlardır. Girişimin amacı, yazı değişikliğini gerçekleştirmek ve bu davayı tutanlara örnek olmaktır. Bu nedenle sadece Türkiye'de değil yeryüzünde Türkçe konuşulan ve yazılan bütün ülkelerin yeni yazıya geçmeleri ve bütün Türk kitlelerinin alfabe birli-ğine kavuşmaları amacını gütmüşler, bu konuda Nisan 1924'te "Yeni Yazı" adlı bir dergi dahi çıkarmışlardır.

Yazı tartışmalarının sürüp gittiği 1924 yılında İstanbul'da Latin Hurufu Lisanımıza Kabil-i Tatbik midir? adını taşıyan 32 sayfalık bir de kitapcık yayınlanmıştır. Kendisi bir Latin harfleri karşıtı olan Ali Seydi Bey, bu eserinde Latin harflerine neden karşı olduğunu uzun uzadıya anlatmıştır. Ona göre:

"Latin yazısını almak ulusal gururla da bağdaşmaz. Eski yazıyla bunca büyük adam yetiştirmiş olan bu ulusu "elifbasızlık", dolayısı ile "lisansızlık ve itham etmek" olur. Alfabemizin başına "şapka geçirmeğe" ulusal gurur nasıl katlanır? Birkaç kişinin yanılgısı yüzünden eski kültür yapıtları kurban edilir mi? Bunların en önemlilerini Latin

yazısına çevirmek ise en az çeyrek yüzyıl alır... Tarihimizde böyle bir boşluk yaratmaya ulusal vicdan nasıl izin verir...”

1925 yılına gelindiğinde ise yazı konusundaki tartışmalar eski etkinliğini yitirmiştir. Zira o sıralar Türk devletini yakından ilgilendiren bir başka sorun gündemdedir. Bu da gerici bir ayaklanma olan Şeyh Sait ayaklanmasıdır. Şeyh Sait ayaklanmasının hükümetçe bastırılması, is-yanı çıkaranların yakalanıp yargılanması gibi konular yazı konusundaki tartışmaları arka plana atmıştır. Ayrıca Takrir-i Sukun yasası gereği pek çok gazete hükümetçe kapatılmıştır. Bu durumdan Tanin gazetesi baş-yazarı Hüseyin Cahit Yalçın’da nasibini almış, gazetesi süresiz kapatıl-mış, kendisi de sürgüne gönderilmiştir.

1925 yılının ikinci yarısı bir nevi devrim yılı olmuştur. Tekke ve zaviyeler kapatılmış, giysi devrimi gerçekleştirilmiştir. Ayrıca uluslar-arası saatin ve takvimin kullanılmasına ilişkin yasada yine bu yıl kabul edilmiştir. Dolayısıyla basının ilgisi daha çok bu konulara yönelmiştir. Bu yılda yazı konusunda üzerinde duracağımız tek isim İstanbul Üniversitesi müderrisi Avram Galantidir.

Avram Galanti, “Türkçe’de Arabi ve Latin Harfleri ve İmla Mese-leleri” adlı bir kitapcık çıkararak Latin harflerinin alınmasına, “teknik”, “ilmi”, “siyasi” ve “iktisadi” bakımlardan karşı çıkmıştır.

1926 yılı Latin harfleriyle ilgili önemli gelişmelerin olduğu bir yıldır. 26 Şubat 1926’da Azerbaycan’ın başkenti Bakû’da görkemli bir Uluslararası Türkoloji Kongresi toplanmış, bu kongrede pekçok konu görüşülmüştür. Bunların içinde en önemlisi, Rusya’da ki Türkler için kabul edilmesi düşünülen alfabe sistemi konusudur. Bu konuda ilk ola-rak, Arap harfleri değişebilir mi, bu değişiklik, Rusya’daki Türkler için uygun olur mu görüşü ele alınmıştır. İkinci olarak, Arap alfabesi değiş-tiği takdirde Rus alfabesi mi yoksa Latin alfabesi mi alınmalıdır? Üçün-cü olarak da bütün Rusya Türkleri için ortak bir alfabe sistemi mi düşü-nülmelidir, yoksa her Türk kolu için Latin yazı sistemine dayanan ayrı ayrı alfabeler mi kabul etmek daha uygundur? Bu konulardaki görüş-meler

ve tartışmalar sonunda, Latin alfabesine geçiş prensibi benim-senmiş ve sonuç olarak her Türk kolu için Latin yazı sistemine dayanan ayrı ayrı alfabeler ihdas edilmiş ve kongreyi izleyen yıllarda uygulan-mıştır.

Önemli bir diğer gelişme, yazı sorununun devletin siyasi bir mese-lesi olduğunun resmi makamlarca belirtilmesi olmuştur. 22 Mart 1926'da Maarif Vekili Mustafa Necati Bey, Maarif Teşkilatı Hakkında Kanunun'un mecliste görüşülmesi sırasında bu konuya değinen bir ko-nuşma yapmış ve yeni çıkan Maarif Teşkilatı Kanunu'da "Dil He-yeti" adıyla bir kurulun oluşturulmasını öngörmüştür. Bu gelişmenin hemen ardından 28 Mart1926'da Akşam Gazetesi'nde, Latin Harflerinin kabul edilip edilmemesi ile ilgili aydınların görüşlerinin belirtilmesini isteyen bir soruşturma açılmıştır. Oldukça geniş yankı uyandıran bu an-kete verilen cevaplar Nisan-Mayıs 1926 tarihli Akşam gazetesinde yayınlamış 16 kişiden ancak 3 tanesi Latin yazısının alınmasından yana olduğunu bildirmiştir. Bu üç isim İçtihat dergisi sahibi Abdullah Cevdet, Galatasaray Lisesi Edebiyat Öğretmeni Rafet Avni (Aras) ve Freiburg Üniversitesi Doğu Dilleri eski öğretmeni Mustafa Hamittir. Karşı olan grubu ise Ali Canip (Yöntem), Ali Ekrem (Bolayır), Muallim Cevdet (İnançalp), İbrahim Alâettin (Gövsa), Necip Asım (Yazıksız), Avram Galanti (Bodrumlu), Hüseyin Suat (Yalçın), Halil Nimetullah (Öztürk), Velet Çelebi (İzbudak), İbrahim Necmi (Dilmen), Halit Ziya (Uşaklıgil) oluşturmaktadır. Diğer taraftan bu ankete Hüseyin Cahit Yalçın, Celal Nuri, Kılıçzade Hakkı ve Cenap Şahabettin gibi koyu Latincilerin katılmaması da oldukça ilginçtir.

Dava gittikçe büyüyor tanınmış kalem ve fikir sahipleri tarafından benimseniyordu. Buna karşılık yine eski harfleri "dini bir taasupla mu-hafaza" gayretinde bulunanlarda yazılarını yazmaya devam ediyorlardı. Örneğin Fuat Köprülü, Milli Mecmua'da görüşlerini şöyle ifade etmiştir:

"Latin harflerinin kabulüne taraftar olanlar, zannediyorlar ki garp medeniyetine bu suretle daha çabuk ve daha kolay temessül edebiliriz. Halbuki garp medeniyetine temessül harflerimizin tebdili ve Latin harflerinin kabulüyle olamaz... Alelade mantık ve alelade muhakeme ile elde edilen nazariyeler, hayat sahasında büyük bir tatbikat kabiliyeti gösteremezler. İçtimaî hadiseler üzerinde müessir olmak için, katî surette

içtimaî düsturlara tebaiyyet etmek mecburiyeti vardır. Bu düsturlara biyâne kalanlardır ki ancak Latin harflerinin kabulüne taraftar olabilirler."

Hayat dergisinin 1. cildinin, 5. sayısında Avni Başman da Latin harfleri Meselesine değinmiş diğerlerinden farklı olarak Latin alfabesini yardımcı bir alfabe olarak alınabileceğini savunmuştur.

Diğer taraftan Türkiye'deki Türkçü-Turancı liderlerden Zeki Velidi (Togan)'nin yazı devrimine karşı olduğunu belirten "Türklerde Hars Buhranı" yazısı da o yıl Türk Yurdu dergisinde yayımlanmıştır. Ona göre:

"Suret-i katiyyede bilmeliyiz ki Latin hurufatının lisanımıza tatbiki imkansız ve muzurdur... Bunu tatbik ya cebir yoluyla def'aten yahut yavaş yavaş terbiye yoluyla olabilir. Cebren olduğu vakit meselâ Arap hurufatı istimali suret-i kat'iyyede menolunur. Ahali bilsin bilmesin Latince yazılır. Hurufat meselesi Latin harflerini kabul etmek suretiyle halledilecek olursa bu yolun bir devlet içerisinde dört beş aydan fazla ömrü olmaz."

Lehte ve aleyhte pekçok kişi konuyu enine boyuna tartışırken harf devrimine doğru da adım adım yaklaşılıyordu. Latin harflerine karşı olan pekçok kesimde bu gidişatın farkındaydı. Özellikle "1927 yılının sonlarıyla 1928 yılının ilk yarısı Latin harflerinin Türkçe'ye uygulan-ması yolunda ateşli bir dönem olmuştur. Hakimiyeti Milliye'de Falih Rıfkı Atay, Cumhuriyet'de Yunus Nadi Abalıoğlu, İkdam'da Celal Nuri İleri Latin harflerinin kabulünü yaymaya çalışmışlardır. Vakit gazete-sinde 1927 sonlarıyla 1928 yılı başlarında süren yazıları ve İbrahim Necmi Dilmen'in Milliyet gazetesinde 1928 Ağustosu'na kadar süren "Latin Harfleriyle Türk Alfabesi" başlıklı yazıları, yazı devriminden önceki son denemeleridir.

2. LATİN RAKAMLARININ KABULÜ VE LATİN HARFLERİ

1928 yılına gelindiğinde Latin Harfleri konusu artık Türk toplumu-nun yabancısı olmadığı bir konu halini almıştır. Basında yer alan yazı tartışmaları kamuoyunu yavaş yavaş bu fikre hazırlamış, basını ve toplumun büyük bir kısmını, Latin Harfleri heyecanı sarmıştır. Bununla birlikte Latin harfleri kabul edildiği takdirde bir kelime yazmamak üzere kalemi kıracağına yemin edenler de olmuştur. Ancak basının olgun-laştırdığı alfabe sorunu artık hükümetin de gündemindeydi. Özellikle 1928 yılının Mayıs ayı alfabe değişikliğine doğru gidişte önemli gelişmelerin olduğu bir zaman dili olmuştur. Bu konuda ilk önemli gelişme ise Türkiye'de uluslararası rakamların kabul edilmesidir.

Uluslararası rakamların kabulüyle ilgili olarak 8 Mayıs 1928 tari-hinde Erzincan Mebusu Safvet (Arıkan), Kocaeli Mebusu Reşit Safvet (Atabinen), Çorum Mebusu Mustafa (Cantekin) ve Balıkesir Mebusu Sadık (Deniz) meclise bir kanun teklifinde bulunmuşlardı. Söz konusu kanun teklifinde:

"Medeni âlemle içtimaî ve iktisadi münasebâtı infikak kabul etmez bir hale gelmiş olan Türkiyemiz'de beynelmilel kullanılmakta olan rakamların kabulü ve isti'mali artık bir zaruret olmuş ve esasen bu rakamlar, elyevm mekteplerimizde talim ve tatbik edilmekte bulunmuş olduğundan bu babda melfufen takdim kılınan layiha-i kanuniyenin kabulünü arz ve teklif eyleriz" denilmekteydi.

Diğer taraftan yeni rakamların kabul edilmesi Maarif Vekili Mus-tafa Necati'nin de ifade ettiği gibi bir medeniyet tercihiydi. Bu rakam-ları kullanmakla milletimiz, ticaret ve iktisat sahasında da uluslararası dünyaya katılmış olacaktı.

Latin rakamlarının kabulü konusu müzakere edilirken konunun Latin harflerinin kabulüne dayanacağı da aşikardı. Nitekim rakamlar müzakere edilirken Latin harfleri

konusu, Kastamonu milletvekili Hasan Fehmi tarafından dile getirilmiş, hükümete şu suali yöneltmişti:

"Bir müddet evvel uluslararası tarihi kabul etmiştik. Bilmem o gün, neden bu beynelmilel rakamları kabul etmedik. Bugün beynelmilel rakamları kabul ediyoruz. Oyumuzu vereceğiz. Acaba hükümetimiz beynelmilel harflerin kabulünde ne mahzur görüyor?"

Yöneltilen soru hükümet adına Maliye Vekili Şükrü Saraçoğlu ta-rafından: Harfler meselesinin ilmi bir mesele olduğu, böyle ilmi konu-larda Büyük Millet Meclisi'nin, daima mütehassısların raporlarının ke-sin olarak söylendiğini görmek istediğini, bunun Büyük Millet Mecli-sinin âdetinden bulunduğunu, hükümetin bu büyük meselenin halli için gereken komisyonu hayli haftalar evvel teşkil ettiğini ve mütehassıs-ların, alimlerini, mütefeninlerin bir arada toplanarak bir noktada bir-leştikleri gün, onu bir gün dahi geciktirmeden B.M.M.'ne takdim ede-cekleri, şeklinde yanıtlanmıştır.

Bunlara ilaveten Maarif Vekili Necati Bey hükümetin mütehassıs encümenlerinin çalışmalarını sürekli hızlandırdığını ve bu sebeple konunun kısa bir süre sonra sonuçlanacağını belirtmiştir.

Neticede 20 Mayıs 1928 tarihinde yukarıda belirtilen konuşmalar etrafında uluslararası rakamlar kabul edilmiş ve kanunun 1 Haziran 1928 yılında yürürlüğe girmesi kararlaştırılmıştı. Kanun teklifinin kabulü aynı zamanda harflerinin kabulüne doğru giden süreçte atılan önemli bir adım olmuştur. Zira konuşmalardan da anlaşıldığı üzere Latin harflerinin kabul edilmesi hiç de o kadar uzak değildir.

3. DİL KURULU (ENCÜMENİ) VE ELİFBA RAPORU

Harf inkılabına doğru gidişi hızlandıran diğer bir olay 23 Mayıs 1928 tarihinde kurulan Dil Encümeni olmuştur. Bu tarihten çok daha önceleri de harf meselesinin halli

için ilmi bir heyet kurulması gerektiği hakkında kalem oynatılmış hatta 26 Mart 1926 tarihli Maarif Teş-kilatı'na Dair Kanun'un birinci maddesinde:

Madde 1- Türk dili ve buna müteallik bilcümle ilmi meseleler ile iştigal etmek üzere Maarif Vekaleti'nde bir dil heyeti teşkil edilmiştir. Heyet azalarının ne suretle tayin edilecekleri ve vazifelerinin hududu İcra Vekilleri Heyeti'nce yapılacak bir talimatname ile gösterilir denil-miştir. Ancak her yıl Maarif bütçesine bunun için bir ödenek konul-duğu halde Dil Heyeti bir türlü kurulamamıştı. Belki de o dönemin şartlarında Latin harflerinin kabulünü isteyenler harf değişimi olmadık-ça imlada bir birlik yapılamayacağına inanmışlar ve bu yüzden bir dil heyetinin kurulmasını manasız görmüşlerdi.

Eskiden yazı sorunu bir dil sorunu gibi görülürken şimdi Cum-huriyet Hükümeti bu işi bilim sorunu gibi görmüş ve 23 Mayıs 1928 tarihinde üçü milletvekili, üçü eğitimci ve üçü de dil uzmanından oluşan dokuz kişilik bir Dil Kurulu (Encümeni) kurulmuştur. Sözkonusu üyeler şu isimlerden oluşmaktaydı:

Milletvekilleri: Falih Rıfkı (Atay), Ruşen Eşref (Ünaydın), Yakup Kadri (Karaosmanoğlu).

Eğitimciler : Mehmet Emin (Erişirgil), İhsan (Sungu), Fazıl Ahmet (Aykaç).

Dil Uzmanları: Ragıp Hulûsi (Özden), İbrahim (Grantay), Ahmet Cevat (Emre).

Türk harf devrimi sırasında Milli Eğitim Bakanlığı Talim ve Ter-biye Dairesi Başkanı olan ve ilk komisyonun çalışmalarını hükümet adına açıp idare eden Mehmet Emin Erişirgil'in hatıralarında belirttiği üzere Atatürk Türk harflerinin değiştirilmesine İstanbul'da iken karar vermiş ve Maarif Vekili Necati Bey'i çağırtarak hazırlıklara başlanması için emir vermişti. Ve kurulan komisyon 26 Haziran 1928 tarihinde ilk çalışmalarına Gazi Paşa'nın direktifiyle başlamıştır.

Komisyon amaçlarını ve çalışma tarzlarını; Latin harflerinin lisanı-mıza tatbiki imkanını düşünmek üzere teşekkül edilip, 26 Haziran 1928 de çalışmasına başlamış olan

heyetimiz, doğrudan doğruya bugünkü müşterek ve edebi lisanımızın dayandığı ince ve mütekâmil İstanbul ko-nuşma dilini esas alarak, bu dille teorik ve fiili yönlerden en uygun ve elverişli bir elifba vücuda getirmeye çalışmak ve bu maksatla ilk önce Latin harflerinin aslı değerlerini ve kullandıkları Avrupa milletleri tarafından yapılan değişiklikleri tetkik ederek, bugün adı geçen harfleri Türkçe'ye nasıl tatbik etmenin uygun olacağını azami dikkat ve itina ile düşünmek, sonra da bazı kurallar tesbit ederek bunların mümkün olduğu kadar metodik bir tarzda tatbiki suretiyle bir sonuca varmaktır şeklinde açıklamıştır.

Dil Encümeni öncelikle Türk seslerinin hangi işaretlerle yazılması gerektiği konusunu tartışmış bunu bir sonuca bağladıktan sonra Türk gramerinin alacağı şekli belirlemek yoluna gitmişti. Bu işi Ahmet Cevat (Emre) üstlenmiş şaşılacak bir çabuklukla kırk sekiz saat içerisnide Türk gramerinin alacağı şekli belirten raporu Dil Heyeti'ne sun-muştu.

Harflerin ve gramerin esası hazırlandıktan sonra, Latin harflerin-den dilimizde ne dereceye kadar istifade edebileceği ve bu alfabenin Türkçe metinleri yazma hususundaki eksikliklerin ne suretle tamamla-nabileceği konusu konuşulmuş ve Dil Heyeti çıkabilecek her türlü zorluğa karşı göğüs germeyi kararlaştırmıştı.

Dil Heyetinin çalışmalarını Gazi Mustafa Kemal Atatürk'te yakın-dan takip ediyordu. Heyetinin öne sürdüğü fikirler kimi zaman Gazi'nin huzurunda münakaşa ediliyor en mantıklısı kabul edilmeye çalışılıyordu. Örneğin Dil heyetinin (c) ve (ç) işaretleriyle gösterilen sesler için (j) harfini kabul etmek istemesinde bu tür bir olay yaşanmıştır. Dil heyeti azası bu konuda şöyle düşünüyordu:

"(ca) Latin harfi sistemini kabul eden memleketlerin hepsinde (ka) okunur, (c) ve (ç)'ye bizim vereceğimiz sadayı veren Arap memleketleri yoktur, halbuki İngilizce gibi bazı diller de (j) bizim eski (c) ye yakın sadayı çıkarmaktadır, (j) harfiyle başlayan Türkçe kelimeler birkaç tanedir, onların hepsi de yabancı köklerden gelmiştir. Esas itibariyle Türkler (j) harfini (c) gibi okurlar. Jandarma sözüne köylüler candarma derler vb." Ancak

Gazi Mustafa Kemal sözkonusu sesin (c) ve (ç) ile gösterilmesi hususunda ısrar etmiş belli ki bu konuda siyasi bir fayda görmüş lakin bunu açıklamamıştır.

Dil Heyeti Latin harflerinin Türkçe'ye tatbiki için Türkler ve yabancılar tarafından hazırlanan ve Dil Komisyonuna sunulan projeleri de dikkate almıştı. Bu projeler Latin harflerini Osmanlıcaya uydurmaya çalışanlar, bazı şekillerin tadilini isteyenler ve ilme dayalı uluslararası fonetik kıymette bir alfabe olmak üzere üç gruptan oluşmaktaydı. Ancak bu projelerden faydalanılamamıştı.

Komisyon çalışmalarında oldukça titiz davranıyor özellikle her sese bir harf şeklinin kabul edilmesine, seslerin dilimizin milli bünye-sine uymasına ve kendi içinde uyumluluk gösteren bir yazı vücuda ge-tirmek için Latin alfabesinin dışına çıkılmamasına özen gösteriyor-lardı.

Uzun çalışmalar neticesinde Dil Heyeti 29 harften oluşan şu harfleri hazırladı: (a, b, c, ç, d, e, f, g, h, ı, i, j, k, l, m, n, o, p, q, r, s, ş, t, u, v, w, x, y, z)

12 Temmuz 1928'de yapılan toplantıda yeni alfabe projesine son şekil verildi ve 17-19 Temmuz arasındaki toplantılara Milli Şef İsmet İnönü'de katılarak, kesinleşen Türkçe Latin harflerine "Türk Alfabesi" adını bizzat verdi.

Komisyon Ağustos başından itibaren çalışmalarına Maarif Vekili Mustafa Necati'nin başkanlığında İstanbul'da devam etmiş ve geceli gündüzlü bir çalışmanın sonunda "Elifba Raporu" adı altında 41 say-falık bir rapor yayınlamıştır. Türk Alfabesi konusunda ilk resmi ve bi-limsel rapor olma özelliğini taşıyan bu belge, Ağustos başlarında Mus-tafa Kemal Paşa'ya sunuldu. Rapor başlıca şu konulardan oluşmak-taydı: Türk dilindeki seslerin miktar ve keyfiyetleri, Latin harflerinin ses değerleri, Avrupa'da kullanılan Latin asıllı alfabelerdeki harfler, bu alfabelerdeki harflerin şekilleri ve ses değerleri, Türkçe'ye özgü Latin harflerinin seçilmesi ve bu konuda uyulan esaslar, Muhtelif alfabeler-deki çift harfler, işaretli harfler, Latin alfabesine eklenmiş harfler, belirlenen yeni alfabenin özellikleri.

Dil Encümeninin alfabe ve gramer raporlarından başka, Muhtasar Türkçe Gramer, Yeni Türk Alfabesi, İmla ve Tasrif Şekilleri, Yeni Türk Yazısı ve İlk Kıraat Halk Dershanelerine Mahsus Türk Alfabesi, İmla Lügâtı ve Seçme Yazılar adı altında yayınları da olmuştur.

İşte bu hazırlıklardan sonradır ki Gazi Mustafa Kemal, dil işlerinin ele alınmasının zamanının geldiğini görmüş Dil Encümeninin, yeni bir Türk Alfabesinin meydana konulabileceği hakkında vardığı müsbet netice sonucu bu fikrini, bu medeni gerek ve gerçeğe millete duyurmak istemiş ve bu maksatla 1928 yılı Ağustos'unun 9'unu 10'una bağlayan Perşembe gecesi İstanbul'da Sarayburnu (Gülhane) parkında, Harf İnkılabının başladığını müjdeleyen meşhur nutkunu söylemiştir.

4. ATATÜRK VE LATİN HARFLERİ

Gazi Mustafa Kemal, Latin kökenli bir alfabenin kabulünü Türk halkına muştulamayı oldukça uzun bir zamandır bekliyordu. Öyle ki her alanda "Batılılaşma" fikri onda küçüklüğünden beri varolan bir düşün-ceydi. Buna Latin Harflerinin kabulü fikri de dahildi. Kendisi bunu şu cümlelerle ifade ediyordu: "Acaba bu harf değişikliği fikri ve kat'ilik bende nasıl oldu? Eğer ben size bu meseleyi ancak son senelerde düşün-düm dersem sakın inanmayınız. Ben tâ çocukluğumdan beri bu davayı düşünmüş bir adamım."

II. Meşrutiyet'in ilanından birkaç yıl önce Bulgar Türkoloğu İvon Monolof'a konuyla ilgili olarak da şunları söylemişti: "Batı uygarlığına girebilmemize engel olan yazıyı atarak, kılık kıyafetimize kadar herşe-yimizde Batılılara uymalıyız... Emin olunuz ki, bunların hepsi birgün olacaktır."

Mustafa Kemal bu mesele üzerinde, öğrenim devresinde olduğu gibi askeri hayatında da meşgul olmuş II.Meşrutiyet devrinde çok yo-ğun bir şekilde tartışılan harfler

meselesi ile ilgilenmiş hatta bu hususta Dr. Musullu Davut'un Meclis-i Mebusan'a sunduğu Latin Harflerini öneren broşürü manevi kızı Afet İnan'a vermişti.

1911 yılında konuyla ilgili olarak, Trablusgarp'a yolculuğu esna-sında İbranice bir sözlük hazırlayan Elizer Ben Yahudi ile yaptığı gö-rüşmede oldukça ilgi çekicidir. Bu görüşmede İbrani yazısının çok güç bir yazı olduğunu, bunun yerine Latin harflerini kabul etmelerinin yerinde olacağını ve eğer kendisi Türkiye'de söz sahibi olursa, Arap harflerinin yerine Latin harflerini kabule çalışacağını ifade etmiştir.

Gazi Mustafa Kemal sadece düşüncede değil kimi zaman uygula-mada da Latin harflerine taraftarlığını belli etmiştir. Nitekim 13 Mayıs
1914 tarihinde Maddame Corinne'ye Fransızca bir mektup yazmış, mektuba Latin harfleriyle yazılmış Türkçe bir de not düşmüştür.

Mustafa Kemal attığı her adımı planlayan bir devrimci idi. Dola-yısıyla Latin harflerinin kabulünü de daha önceden planladığı muhak-kaktı. Bununla ilgili olarak 7-8 Temmuz 1919 gecesi Mazhar Müfit Kansu ile Mustafa Kemal arasında geçen dialog dikkate şayandır. Gazi yazdıracağı sayfayı kimseye göstermemesi şartı ile Mazhar Müfit'e be-şinci madde olarak "Latin hurufu kabul edilecek" demiştir.

Diğer taraftan Atatürk harfleri meselesi ile ilgili gelişmeleri de ya-kından takip etmiş Türk Kurtuluş Savaşı kazanıldıktan ve Cumhuriyet ilan edildikten sonra dahi bu konuda oldukça titiz davranmıştır ve Latin Harflerine dayalı bir Türk alfabesinin kabulü için uygun zamanın gel-mesini beklemiştir. Cumhuriyet'in ilanından sonra bile başta İsmet İnö-nü ve devrimin önde gelenleri de dahil olmak üzere çoğu kimse Latin kökenli bir alfabenin kabulünü istemiyordu. Ayrıca alfabe devriminin gerçekleşmesi için gerekli olan devrim ortamı da henüz sağlanamamıştı. Oysa ki Atatürk için zamanlama oldukça önemliydi. 1922 yılında mey-dana gelen bir olayda Gazi'nin bu konudaki titizliğinin bir göstergesi olmuştur.

Türkiye düşman işgalinden kurtulur kurtulmaz içlerinde Latin ya-zısı taraftarı Hüseyin Cahit'in de bulunduğu bir grup gazeteci İzmir'e gelmişti. Hüseyin Cahit Yalçın,

Mustafa Kemal Paşa ile karşılaşır kar-şılaşmaz Ona "Niçin Latin yazısını almıyoruz?" şeklinde bir sual yö-neltmiş ve Mustafa Kemal'den "daha zamanı gelmemiştir" şeklinde ters bir yanıt almıştı. Daha sonra Mustafa Kemal, Falih Rıfkı Atay'a o gün neden ters bir cevap verdiğini şöyle ifade etmiştir: "Hüseyin Cahit bana vakitsiz bir iş yaptırmak istiyordu. Yazı inkılabının zamanı daha gelmemişti."

Mustafa Kemal beklediği ortamın oluşup oluşmadığını, yakın çev-resinin buna hazır olup olmadığını da zaman zaman öğrenmeye çalış-mıştı. Örneğin; 1925 yılında Çankaya'daki eski bağ evinin tadilleri ve ilaveleri yapılırken üst kattaki bir odayı da kitaplık yapmak istiyor, bu nedenle kitaplar satın alıyordu. Şair Yahya Kemal Beyatlı'nın oda için kitap getirdiği bir sırada Mustafa Kemal kendisine: "Bu kitaplar güzel ama, bütün halkımıza okutmak, öğretmek güç bu harfleri, onun için bazı yenilikler düşünmeli ve Latin harflerini kabul etmeli." demiştir. Bunun üzerine Yahya Kemal Beyatlı, bunun imkansız olduğunu çünkü eserleri-mizin hepsinin Arap harfleriyle yazıldığını ve kültür hizmetimizin bun-lara bağlı olduğunu ifade ederek itiraz etmiştir.

Gazi Mustafa Kemal için bazı devrimler gerçekleştirilmeden Latin harfleri kabul edilemezdi. Latin harflerinin kabulünden önce, halkın Latin harflerini benimsemesi için uygun bir ortam hazırlanmalıydı. Hila-fetin kaldırılması, Tevhid-i Tedrisat'ın kabulü, Tekke ve Zaviyelerin kapatılması ve giyisi devriminin gerçekleştirilmesinin ardından, basın da 1928 yılına gelindiğinde kamuoyunu Latin Harfleri konusuna iyice hazırlamıştı. Son olarak birkaç adımın daha atılması gerekiyordu ama herkes Latin harflerinin kabul edileceği fikrine artık hazırdı. Son adımlar ise Uluslararası Latin Rakamlarının kabulü ve Dil Kurulu'nun (Encümeni) kurulması ile atıldı. Kurulun başarılı çalışmalarının ardın-dan Mustafa Kemal için artık zaman gelmişti. Çocukluğundan beri dü-şündüğü, geliştirdiği, açıkça ifade edebilmek için uygun zamanın gel-mesini beklediği söylevini artık gerçekleştirebilirdi.

Atatürk'ün tarihi söylevinden bir gün önce 8 Ağustos 1928'de Taksim'deki Cumhuriyet abidesinin açılış töreninde Milli Eğitim Bakanı Mustafa Necati söylediği nutku Atatürk'e hitap ederek şunları söylemişti:

"Bu meydanda toplanan hep senden ve senin âşıkın olan onbinlerce insan senin açtığın yoldan ve senin arkandan gelmek için can atmaya hazırlanan âşıklarındır. Onlar her istediğin yerde emrine işaretine muntazır bekliyorlar." Ertesi akşamda Atatürk, kendi arkasında olan bu kalabalık önünde ve bu kalabalık için harf devrimi seferberliğini ilan etmiştir.

DİPNOT

A. Gündüz Ökçün, Türkiye İktisat Kongresi (1923), A.Ü.S.B.F. yay., Ankara, 1971, s.218; Kazım Karabekir, İktisat Esaslarımız, Emre, İstanbul, 2001, s.237.

"Latin Harflerini Kabul Edemeyiz", Hakimiyet-i Milliye, Ankara, 5 Mart 1923, s.2. Bu demeç aynı günlü başka gazetelerde de yayınlanmıştır: Vakit, s.2; Tanin, s.3, Akşam, s.2, ayrıca bkz. Agah Sırrı Levent, "Latin Harfleri Meselesi", B.T.T.D., S. 9-10, No: 26-30, Kasım-Aralık 1985, s.26.

Kılıçzade Hakkı, "İzmir Kongresinde Latin Harfleri", İçtihad, 1 Temmuz 1339 (1923).

Bu durumu Ahmet Emin Yalman 19 Mart 1924 tarihinde Vatan gazetesinde "Latin Harfleri" başlıklı makalesinde şöyle açıklar: "Latin harfleri meselesi birdenbire günün meselesi halini aldı. Ameli bir mesele şeklinde hararetle münakaşa olunuyor. Buna en ziyade memnun olacak Hüseyin Cahid Bey'dir. Türkçe'nin Latin harfleriyle yazılması Cahit Bey için senelerden beri sabit bir fikir, adeta bir hastalık olmuştur. Harp senelerinde gazetecilikten tama-miyle el çektiği bir sırada bile Latin harfleri hakkında yazılar yazmaktan kendini alamamış, fakat yazıları sansürün hışmına uğramış, karilerin gözü karşısına çıkamamıştır." bkz. Ahmet Emin Yalman, "Latin Harfleri", Vatan, 19 Mart 1924. Ayrıca bkz. Atatürk Devri Fikir Hayatı II, Haz.: Mehmet Kaplan - İnci Erginün - Zeynep Kerman - Necat Birinci - Abdullah Uçman, Kültür Bakanlığı, No: 469, Ankara, 1981, s.17.

Hüseyin Cahit (Yalçın), "Latin Harfleri", Resimli Gazete, 22 Eylül 1923, s.46-47; Agah Sırrı Levend, a.g.e., s.394.

Z.C., Devre:2, C.6, 25 Şubat 1924, s.329.

Vasıf Çınar durumu şu şekilde anlatır: "Koridorda idim. Millet meclisinde büyük bir gürültü koptu, ne oluyor diye içeri girdiğim zaman Saraçoğlu'yu kürsüde gördüm, sarıklı milletvekilleri ona yalnız söz söyletmemeye çalış-makla kalmıyor, yalnız bağırmıyorlar, ona hücum etmeye hazırlanmışa ben-ziyorlardı. Necati ile bazı arkadaşlarla beraber var kuvvetimizle devam devam diye bağırmaya başladık. Saracoğlu'ya taarruz eden olmasın diye kürsünün etrafını da tuttuk." Emin Erişirgil, "Bir Tarih, Bir Teklif", Türk Dili, C.1, S.4, Ocak 1952, s.32.

Emin Erişirgil, a.g.m. s.32.

Hüseyin Cahit Yalçın, "Necat Yolu", Tanin, 27 Şubat 1340 (1924).

Tevhid-i Tedrisat Kanunu, Halifeliğin kaldırıldığı gün olan 3 Mart 1924 tarihinde meclis tarafından kabul edildi. Böylece Türkiye'deki bütün öğretim ve eğitim kurumları ile bu konudaki çalışmalar Milli Eğitim Başkanlığının gözetim ve denetimi altına girdi. Geniş bilgi için bkz. İhsan Sungu, "Tevhid Tedrisat", Belleten, C.2, S.7-8, Temmuz 1938, s.397.

Hüseyin Cahit, "Latin Harfleri", Tanin, 6 Mart 1340 (1924).

İbrahim Alâttin, "Harflerimizin Kabahati", Resmi Gazete, Mart 1340 (1924).

Ahmet Hikmet Müftüoğlu, "Afaki Bir Serzeniş - Hafta Muhasebesi", Resimli Gazete, 30 Ağustos 1924.

Muharrem Doğdu Mercangil, "Yeni Harfler Birliği ve Yeni Yazı", Ülkü, C.4, S.40, Nisan 1949, s.10-12; Agah Sırrı Levend, a.g.m., s.836.

Ali Seydi, Latin Hurufu Lisanımıza Kabil-i Tatbik midir?, İstanbul, İkdam Matbaası, 1340 (1924), 32 sayfa; Hüseyin Yorulmaz, a.g.e., s.99-122.

Basına yönelik ilk dava "Tanin" gazetesi sahip ve başyazarı olan Hüseyin Cahit (Yalçın) Bey'e karşı açılmıştı. T.C.F.'nın İstanbul şubesinin 12-13 Nisan 1925 gecesi polis tarafından aranmasını "Tanin" baskın olarak yayın-lamıştır. İstiklâl Mahkemesi gazeteyi aratarak yazı işleri müdürleri Baha ve Kadri Beyler'le, sorumlu müdür Muammer Bey'i tutuklayarak Ankara'ya gönderdi. Tanin gazetesi kapatıldı. Hüseyin Cahit Bey 19 Nisan'da yargı-lanmak için tutuklu olarak Ankara'ya oradan da cezasını

çekmek üzere Çorum'a sürüldü. bkz. Tevfik Çavdar, Türkiye'nin Demokrasi Tarihi (1839-1950), İmge Kitabevi, Ankara,1999, s.281-282.

Avram Galanti, Türkçede Arabi ve Latin Harfleri ve İmla Meseleleri, İstanbul, Kağıtçılık ve Anonim Şirketi, 1925, 52 sayfa .Akt.: Şimşir, a.g.e., s.70.

Hasan Eren, "Yazıda Birlik", Harf Devrimi'nin 50. Yılı Sempozyumu, T.T.K., Ankara, 1981, s.85-89. Ayrıca bkz. Falih Rıfkı Atay, "Latin Harf-leri", Milliyet, No: 30, 12 Mart 1926; Bernard Lewis, Modern Türkiye'nin Doğuşu, Çev.: Metin Kıratlı, T.T.K., Ankara, 1984, s.427-428.

Mustafa Necati Bey bu konuşmasında; Latin hurufu meselesi doğrudan doğruya Devletin siyasi meselesidir. Deruhte ettiğim meselenin başından sonuna kadar ihtiyacımıza mutabık olduğuna kanaat etmezsem ve onun etrafında tetkikatımı yapmazsam o meseleyi kabul etmem. Herhangi bir meseleyi tetkik etmeden kabul edecek arkadaşınız değilim" demiştir. Faik Reşit Unat, a.g.m., s.726.

Bu ankete olumsuz yanıt veren Hüseyin Suat (Yalçın) şöyle demiştir: "Latin harfleriyle okumakta müşkilat çekeceğiz, şimdiki harflerimizle yazılmış bir mektubu Latin harfleriyle yazmak ve okumak istersek hemen hemen üç misli vakit kaybedeceğiz." Olumlu yanıt veren bir isim Abdullah Cevdet ise: "Arap harfleri Türkçenin gelişmesine engel olmuştur... Onbeş sene evvel: Bu harfleri atmadıkça Türk için gerçek kurtuluş yolu açılmayacaktır" de-miştim." bkz. Türk Tarih Kurumunca Düzenlenen Yazı Devriminin 50. Yılı Sergisi, T.T.K., Ankara,1979, s.1-2.

Şimşir, a.g.e., s.75; Tanzimattan Cumhuriyete Türkiye Ansiklopedisi, s.719.

Mehmet Fuat Latin harflerinin kabul edilmesinden on sene sonra "Alfabe İnkılabı" başlıklı yazısında o zamanki görüşlerinin tam tersini savunacaktır. bkz. Köprülüzade Mehmet Fuat, "Alfabe İnkılâbı", Ülkü, C.12, No: 67, Eylül 1938.

Fuad Köprülü, "Harfler Meselesi", Milli Mecmua, C.8, S.75, I. Kanunu-evvel 1926 Akt.: Hüseyin Yorulmaz, a.g.e., s.233-236.

Bununla ilgili olarak şunları söylemiştir: "Mamafih Latin harflerinin Türkçeye tatbiki de tecrübe edilebilir. Meselâ ikinci bir alfabe olarak böyle muavin bir alfabe belki ameli sahada faide gösterebilir. Hem de bu suretle iki nevi alfabe serbest bir rekabete girişmiş olurlar, bu cidalde hangisi yaşamaya layık ise o değerini ortadan kaldrır ve

“mesele”de kendi kendisine biter” bkz. Avni (Başman), “Latin Harfleri Meselesi”, Hayat, C.I, S.5, 30 Kanunuevvel 1926.

Zeki Velidi Togan, “Türkler’de Hars Buhranı”, Türk Yurdu Dergisi, 1926.

Agah Sırrı Levend, a.g.e., s.399.

Agah Sırrı Levend, a.g.m., s.836.

Z.C., Devre: 3, 1. İctima Yılı, C.4, s.208. Beynel-milel erkamın kabulü hakkında kanun için bkz. Düstur, 3. Tertip, C.9, 9 Teşrinisani 1927 - 17 Teşrinievvel 1928, İstanbul, 1931, s.954.

Z.C., C.4, s.226-227.

a.g.e., s.227.

a.g.e., s.229-230.

a.g.e., s.230.

Latin rakamları kabul edilince, Amerikan Büyükelçisi Grew, bunu hüküme-tine rapor etmiş ve rakamların kabulünün Latin alfabesinin alınmasına doğru atılmış bir adım olduğunu belirtmiş ve Latin alfabesinin alınmasının az çok uzak bir gelecekte gerçekleşebileceğini sözlerine eklemişti. bkz. Bilal Şimşir, “Amerikan Belgelerinde Türk Yazı Devrimi”, Belleten, C.43, S.169, s.109-110.

Dil Heyetinin Kurulması hakkında çıkan yazılar için bkz. İsmail Şükrü, Asri Türk Harfleri, Kader Matbaası, İstanbul, 1925, s.21; Falih Rıfkı Atay, “Latin Harfleri”, Atatürk Devri Fikir Hayatı II, Haz.: Mehmet Kaplan - İNci Erginün - Zeynep Kocaman - Necat Birinci - Abdullah Uçman, Kültür Bakanlığı, Ankara, 1981, s.24; Balhasanoğlu Necip Asım, “Dil Heyeti”, Atatürk Devri Fikir Hayatı II, Ankara, 1981, s.31.

Türkiye Büyük Millet Meclisi Kavanin Mecmuası, C.4, T.B.M.M. Matbaası, Ankara, 1339 (1923), s.522.

1925 tarihinden beri Gazi Mustafa Kemal’in emriyle bütçeye alfabe komis-yonu için ödenek konuluyordu. Ahmet Cevat Emre, İki Neslin Tarihi, Mustafa Kemal Neler Yaptı?, Nurgök Matbaası, İstanbul, 1960, s.318.

Mehmet Emin Erişirgil, a.g.m., s.32.

Bilal Şimşir, a.g.e., s.108; Agah Sırrı Levend, a.g.e., s.401; Şerafettin Turan, Türk Devrim Tarihi, s.206.

Ziya Somar, a.g.m. s.48; Hakimiyet-i Milliye, 27 Haziran 1928, s.1; Milliyet, 27 Haziran 1928, s.1; İkdam, 27 Haziran 1928, s.1.

Dil Encümeni Alfabe Komisyonu, Elifba Raporu, Ankara, 1928, s.7 Akt.: Nurettin Gülmez, a.g.t., s.180-181; Agah Sırrı Levend, a.g.e., s.401.

Emin Erişirgil, a.g.m. s.34.

Nurettin Gülmez, a.g.t., s.181.

Erişirgil, a.g.m., s.34.

Nurettin Gülmez, a.g.t., s.184.

Faik Reşit Unat, a.g.m. s.730. İhsan Sungu, "Harf İnkılabı ve Milli Şef İsmet İnönü", Tarih Vesikaları I, C.I, S.1: 10-19, Haziran 1941, s.10-11.

Ankara Doğu Araştırma Merkezi Eğitim Araştırma Grubu, "Dil Encümeni Çalışmaları ve Latin Alfabesi Komisyonu", B.T.T.D., S.9-10: 63-99, Kasım-Aralık 1985, s.63; A. Dilaçar, Alfabemizin 30. Yıldönümü,s.538.

M. Şakir Ülkütaşır, a.g.e., s.61.

Agah Sırrı Levend, a.g.e., s.374.

M. Şakir Ülkütaşır, a.g.e., s. 63-64.

A. Cevat Emre, a.g.e., s.316.

Arif Necip Kaskatı, Cumhuriyet, 15.8.1948'den Akt.: Turhan Olcaytu, Dinimiz Neyi Emrediyor, Atatürk Ne Yaptı? (Devrimimiz-İlkelerimiz), Ajans Türk Basın ve Basım A.Ş., Ankara, 1998,s.84.

Afet İnan, "Ellinci Yılında Türk Harf Devrimi (1928)", Harf Devrimi 50. Yılı Sempozyumu, T.T.K., Ankara, 1981, s.80.

Uluğ İğdemir, Atatürk'ün Yaşamı (1881-1918), C.I, T.T.K., Ankara, 1980, s.23-25.

Mektupta Fransız harfleriyle Türkçe olarak şu satırlar yazmaktaydı: "Dünya insanlar itchin bir dari imtihandir. İmtihan idiléne hère cualé moutlaka péke mouafike djévabe vermessi mumqune olmaya bilire. Fékate duchunmélidir qui heuqume djévablarin heiéti oumomiyyessindène hassil olan mouhassalaya gueuré virilir. Bou nazariyéyi kaboul ittikden sora beni bazi noktalarda zaif véya noksan boulmakla bérabére héman menfi heukum virmekté isstidjol keustermèze ve Djevdete Beyin mektoubinde yer boulan satirlarınize backha manada kelimèlerdène terekkup iderdi- Validènizè ve

mademoiselle Edithé selám idérim. M. Kemal." bkz. A. Dilaçar, "Prof. J. Nemeth's Role in the Turkish Alphabet and Language Reform", in Hung ara - Turcia, Studies in Honour of Julius Neméth, Budapest 1976, p. 352'den Akt.: Bilal Şimşir, Türk Yazı Devrimi, s.17.

Mazhar Müfit Kansu, Erzurum'dan Ölümüne Kadar Atatürk'le Beraber, C.I, S.6, Ankara,1966, s.131-132.

Falih Rıfkı Atay, a.g.m., s.718.

Afet İnan, Türkiye Cumhuriyeti ve Türk Devrimi, T.T.K., Ankara, 1977, s.182-183.

Faik Reşit Unat, a.g.m., s.731.

IV. BÖLÜM

D. HARF DEVRİMİ

1. ATATÜRK'ÜN SARAYBURNU (GÜLHANE) SÖYLEVİ

Gazi Mustafa Kemal, Harf İnkılâbı'nı halka muştulamak için Cum-huriyet Halk Partisi'nin düzenlediği ve halkın da katıldığı İstanbul Sa-rayburnu (Gülhane) Parkı'ndaki eğlenceyi seçmişti. Bir süre bulunduğu yerden eğlenceyi izledikten sonra tarihler 9/10 Ağustos 1928 Perşembe gecesini gösterirken ayağa kalkarak:

"Memnunum, mütehassisim, mesudum. Bu vaziyetin bana ilham ettiği hissiyatı huzurunuzda ufak notlar halinde tesbit ettim. Bunları içinizden bir vatandaşa okutacağım" demişti.

Atatürk, elindeki küçük notları orada bulunan bir gence verdikten sonra tekrar söz alarak şunları söylemişti:

“Yurttaşlar, bu notlarım Türk harfleriyle yazılmıştır. Karde-şiniz bunu derhal okumaya teşebbüs etti ve okuyabilir de. Ancak henüz tamamiyle alışmamış olduğu görülüyor. İsterim ki bunu hepiniz beş on gün içinde öğrenirsiniz. Arkadaşlar, bizim ahenkli, zengin dilimiz yeni Türk harfleriyle kendini gösterecektir. Yüzyıllardan beri kafalarımızı demir çerçeve içinde bulunduran, anlaşılmayan ve anlı-yamadığımız işaretlerden kendimizi kurtarmak ve bu gereği anlamak zorundasınız. Anladığınızın izlerine yakın zamanda bütün dünya tanık olacaktır. Yeni Türk harfleriyle yazdığım bu notları bir arkadaşıma okutacağım, dinleyiniz.”

Gazi Mustafa Kemal, elindeki notları, o zaman Bolu milletvekili olan Falih Rıfkı’ya okutmuştur. Verdiği kağıtta şunlar yazmaktaydı:

“Her zaman, her yerde olduğu gibi, bu gece burada da halk ile karşı karşıya geldiğim anda, büyük, azametli bir kuvvetin tesiri altında kaldığımı duydum. Bu kuvvet nedir? Türk halkının, Türk içtimai heyetini teşkil eden yüksek insanların,kalp membalarından hislerin, arzuların, heyecanların, kastlarin bir hedefte, bir gayede birleşmesidir. Bu kuvvetin bu kadar maşeri olabilmesi, onun çok temiz, çok asil olması ile mümkündür. Bu benim ve bütün dünyanın gördüğü kuvvet, muhakkak, en yüksek vasıflarla mütemayizdir. Bir millet bu mahiyette bir kuvvet ve bir hayatiyet gösteridği zaman, o milletin beşer tarihinde yepyeni bir safha açmakta olduğuna şüphe etmemelidir.”

Notların okunmasından sonra Atatürk tekrar söz alarak Türk harfleriyle ilgili olarak şunları söylemiştir:

“Şimdi sözden ziyade iş zamanıdır. Ben bu devreleri geçirdim. Artık benim için, hepimiz için çok söz yok, faaliyet, hareket, yürümek var. Çok işler yapılmıştır. Ama bugün yapmak mecburiyetinde olduğumuz son değil, lakin çok lüzumlu bir iş daha vardır. “Vatandaşlar, yeni Türk harflerini çabuk öğrenmelidir. Bütün millete, köylüye, çobana, hamala, sandalcıya öğretiniz. Bu vazifeyi yaparken düşününüz ki bir milletin, bir heyeti

içtimayenin yüzde onu, yirmisi okuma yazma bilir, yüzde sekseni bilmezse bu ayıptır. Bundan insan olarak utanmak lazımdır. Bu millet, utanmak için yaratılmış bir millet değildir. İftihar etmek için yaratılmış ve iftiharlarla tarihini doldurmuş bir millettir. Milletin yüzde sekseni okuma yazma bilmiyorsa hata bizlerde değildir. Hata onlardadır ki, Türk'ün seciyesini anlamayarak bir takım zincirlerle kafalarımızı sarmışlar-dır. Mazinin hatalarını kökünden temizlemek zamanındayız. Hataları tashih edeceğiz. Hataların tahsis olunmasıda bütün vatandaşların faaliyetini isterim. En nihayet bir sene, iki sene içinde bütün Türk heyeti içtimaiyesi yeni harfleri öğreneceklerdir. Milletimiz, yazısıyla ve kafasıyla bütün uygarlık dünyasının yanında olduğunu gösterecektir."

Gazi Mustafa Kemal, böylelikle Türkiye'nin Harf Devrimi'ne karar verdiğini ilk kez, en yetkili ağızdan dünyaya duyurmuş oldu. Hiç şüp-hesiz onun bu tarihi söylevi, İstanbul Gülhane Parkı'nda ve Ağustos 1928 yılında halkın önünde gerçekleştirmesi bir tesadüf değildi. Zira bilindiği üzere 1839 yılında bu parkta Tanzimat Fermanı ile Batılılaşma yolunda bir adım atılmıştı. Atatürk bundan tam 89 yıl sonra aynı yerde Batılılaşma yolunda atılan bu adımı tamamlamak istemişti. Ayrıca dış düşmana karşı "Büyük Taaruz" Ağustos ayında başlatılmıştı. Aynı şe-kilde cahilliğe karşı bir başka taaruzda yine Ağustos ayında başlatılmış oldu.

Bunlardan başka Atatürk'ün devrimcilikte tuttuğu yol öteden beri devrim hareketini bizzat halk arasında çalışarak yapmak ve gerçekleştir-mekti. Nitekim Şapka Devrimi'ni de 25 Ağustos 1925 günü önce Kas-tamonu'ya ve ertesi gün de Daday'a giderek halkın arasında yapmış ve şapkasıyla ulusu selamlamıştı. O gücünü halktan alıyordu. Falih Rıfkı Atay'ın da anılarında belirttiği gibi; o kalabalıktan ürken ve kala-balığı kendilerinden iki üç asker kordonu ötede tutan diktatörlerin ak-sine, nefesine nefesi karışan kalabalıkta kuvvet buluyordu.

Mustafa Kemal Atatürk'ün Harf İnkılabı'nı halka duyurmak için Gülhane Parkı'nı seçmesinin tesadüf olmadığını, aynı gün davetli olduğu Büyükada kulübünde, Falih Rıfkı Atay'a şu şekilde ifade etmiş-tir: "Çocuk, orada yaptığımız burada yapamazdık."

Mustafa Kemal yıllardan beri dille ilgili yazılan herşeyi okumuş, meselenin bütün inceliklerini kavramış, tartmış, şüphesiz en mümkün olanı yüksek bir sezişle keşfetmiş ve doğru yerde doğru bir zaman-lamayla harf seferberliğini başlatmıştı.

2. YENİ TÜRK HARFLERİ İLK UYGULAMALAR VE ALFABE SEFERBERLİĞİ

Atatürk'ün Gülhane söylevi, yurtta büyük bir heyecan ve coşku yaratmıştı. Bu tarihten sonra yurdun her yanında aydınlarla halk yeni harfleri öğretmek, öğrenmek için yarışa girmiş; alfabeler basılmış, gaze-teler dersler yayımlamış; sekiz on satırdan başlayarak yazılarını yeni harflerle basmışlardı. Gerçi -hele gazeteler için, geçici de olsa- bir teh-like vardı. Bir anda değişen bir alfabe ile yayına başladıktan sonra oku-yucu bulabilecekler miydi? Bu korku umulduğu kadar ağır sonuçlar vermemiş, yeni Türk harfleri sanıldığıdan da çabuk tutulmuş, öğrenil-miştir. Elbette devletde bu hususta gereken ehemmiyeti göstermişti.

Gazi'nin konuşması, 10 Ağustos'taki baskılara yetişmediğinden 11 Ağustos'taki gazetelerde büyük başlıklarla yayınlandı. Aynı gün Dolmabahçe Sarayı'nda Yeni Türk Harfleri üzerine, ilk uygulama dersi açıldı ve Dil Encümeni üyelerinden İbrahim Necmi Dilmen, Atatürk'ün yakın çevresine, Cumhurbaşkanlığı maiyetindeki memurlara ve mebus-lara yeni alfabe dersi verdi. İki saat kadar süren bu derste yeni harf şekilleri ve bunların delalet ettiği sesler açıklanmış, örneklerle uygula-malar yapılmıştır. Diğer taraftan yine Dil Encümeni üyelerinden Ragıp Hulûsi (Özdem) gazetecilerle yaptığı konuşmada Milli Eğitim Bakanlığı' nın kitaplarının basılması için iki yıl kadar bir zamanı gerekli göster-diğini, imla (yazım) sözlüğü basıldıktan sonra gazetelerin bu süreyi beklemeden birer, ikişer sütunlarını yeni Türk harflerine ayıracaklarını, en çok beş yıla değin Latin harflerinin tamamiyle yayılmış olacağını söylemişti. Ancak daha sonra da görüleceği gibi Latin harflerinin yaygınlaşması için o kadar süreye gerek bile kalmayacak gazeteler 1 Aralık'ta tamamiyle Türk Harfleriyle çıkmaya başlayacak, 1 Ocak 1929 tarihinden sonra ise Türkiye'de Arap harfleriyle hiç bir şey basıla-mayacaktı.

Yakın bir zamana kadar Latin harflerinin kabulü hususunda gaze-telerde alehte pek çok yazı yayınlanırken şimdi bu harflerin Türk toplu-munu uygar uluslar arasına katacağını, bu nedenle ulusca Gazi'nin söz-lerine kulak verip gösterdiği yolda hızla yürümek ve en kısa zamanda yeni yazıyı öğrenmek gerektiği belirtiliyor. Türkiye'nin dört bir taraftan Atatürk'e tebrik telgrafları ve mektupları geliyordu.

Ankara Türk Ocağı merkezi ve İstanbul Hattat Okulu başta olmak üzere her yerde kurslar açılmaya başlamış İstanbul yöresinde yeni ya-zıyı yaymak için bir komisyon dahi kurulmuştu. Kurulan komisyon ilk toplantısında yeni harfleri yaymak için öncelikle öğretmen yetiştirilme-sine ve bunun için de öğretmen okulunda bir kurs açılmasına karar vermiş, bununla birlikte yeni ders yılına da yeni harflerle başlanmasını kararlaştırmıştı.

Diğer taraftan 16 Ağustos 1928 tarihinde Cumhuriyet Halk Parti-si'nde yapılan bir toplantıda yeni harflerin yayılması için her mahallede bir dershane açılmasına karar verilmişti. İstanbul Belediyesi gelecek yıl telefon rehberinin yeni harflerle basılması için buyruk verirken, Ticaret Odası'nda ise 13 Ağustos'tan beri imzalar yeni harflerle atılıyordu.

Dil Encümeni 16 Ağustos 1928 günlü bildirisinde, yeni Türk Al-fabesinin birkaç gün içinde çıkacağını ve şimdiye değin basılan alfa-belerin yanlış olduğunu belirtiyor ve aynı günlü gazeteler de Cumhur-başkanlığı yatı "Ertuğrul"un adının yeni harflerle yazıldığını haber veriyordu.

Bu arada Dolmabahçe Sarayı'ndaki kurslar da devam ediyordu. Dolmabahçe Sarayı'ndaki yazı kursları ile ilgili olarak basına bir tebliğ dahi verilmişti. Hatta Cumhuriyet başyazarı Yunus Nadi Bey 18 Ağustos 1928 günü Dolmabahçe Sarayı'nda Gazi'yi ziyaret ettiği gün oradaki erkanla birlikte kendisi de yeni Türk harflerinden imtihan edil-miş kendisine yeni harflerle bazı cümleler yazdırılmıştı. Ve ertesi gün Atatürk'ün Yunus Nadi'ye yazdırdığı cümleler Cumhuriyet gazetesinde şu şekilde yayınlanmıştı:

“Yunus Nadi Bey!

Bugünkü makalenizi okudum. Okumadan evvel okuyanlardan, muhteviyatının mealini dinlediğim zaman, asıl maksadınızı anlaya-mamıştım. Fakat okuduktan sonra gördüm ki maksadınız, benim düşündüklerimden başka bir şey değildir. Filhakika, evvelâ, yeni Türk alfabesini, güzelce öğrenmek ve öğretmek lâzımdır. Bunun içinde bittabi senelere ihtiyaç yoktur. Buna nazaran makalenizdeki maksat şu demek olur: Öğrenilmesi çok zamana ihtiyaç göstermeyen, yeni Türk alfabesini ve imla kaidelerini iyice bellemeden ve belletmeden her türlü muamelata, emrivaki halinde tatbik edileceğinden korkmaya mahal yoktur.”

Diğer taraftan Milli Eğitim müfettişleri için kurslar açılıyor, bu kurslarda yeni harfleri öğrenen müfettişler bunları öğretmenlere öğret-meye koşuyorlardı. 21 Ağustos günü İstanbul Üniversitesi yeni harfler üzerine halka konferanslar vermeye başlamıştı. Devlet basımevi ise İs-tanbul’da gerekli harfleri döktürüyor, kitapları basmaya hazırlanıyordu. Yeni harflerle ilk dilekçe 21 Ağustos günü Milli Eğitim Bakanlığı’na verilmişti. İllerde valiler, örneğin Samsun’da Vali Kazım (Dirik) kara tahta başında memurlara ders veriyor, Diyanet İşleri Başkanlığı’da yeni harfleri kullanarak yazışmaya başlıyordu. Yine 21 Ağustos günü Milliyet Gazetesi de “Yeni Harflerimizle Türkçe Dersleri” başlıklı bir dizi yazı yayımlayarak halkı okuma yazmayı öğrenmeye teşvik ediyordu.

23 Ağustos 1928 Perşembe günü Atatürk harf seferberliğini İs-tanbul dışına çıkarmak için Tekirdağ’a giderken, 26 Ağustos Pazar günü de Ankara’da Muallimler Birliği’nin IV. Kongresi toplandı. Bu kongrede öğretmenler yeni Türk yazısını öğrenmek ve öğretmek için ant içtiler ve bunu bir telgrafla Gazi’ye bildirdiler.

27 Ağustos günü İstanbul Hattat Okulu Gazi’ye yeni harflerle kart basıp sunarken, İstanbul Belediyesi de genelgelerini yeni harflerle yazı-yordu. Ayrıca aynı gün Hakimiyeti Milliye Gazetesi Dil Encümeni tara-

fından tesbit edilen yeni harflerle imla esaslarını neşrediyordu. Bun-lar yurt içindeki sevindirici gelişmelerdi. Ancak tüm bu gelişmelerin yanında üzücü bazı olaylar da oluyordu. Örneğin 27 Ağustos'ta cami-lerde duvar süsleri olan yazıların Arapça mı Türkçe mi yazılacağını so-ran bir telgraftan son derece üzüntü duyan Gazi, bu sakat zihniyetlerin niçin hala halkın sözüne ve kalbine kulak vermediklerini anlamadığını söylüyor "böyle bir şey düşünmek lüzumunu duymamıştım ve hâlâ da bilmiyorum" diyordu. Gazi'nin yanıt vermediği bu telgrafta Dahiliye Vekili Şükrü (Kaya) şu yanıtı verdi. "Türkiye'de dil ve yazı Türkçedir. Arapça olsun iddiasında Araplar dahi bulunamaz."

Ağustos ayının sonlarına doğru ise Dolmabahçe Sarayı'nda yeni Türk harfleri üzerinde verilmeye başlanan derslerin ikincisi yapıldı. 25 Ağustos günü Gazi'nin huzurunda, bu toplantıya 150 kadar milletvekili katıldı. Dört buçuk saat süren bu dersin (konferansın) öğretmenliğini de yine İbrahim Necmi Dilmen yaptı ve yeni alfabenin esaslarını dile ge-tirdi. Ayrıca kimi milletvekillerine Devlet matbaasında bastırılan Alfabe kitabından parçalar okutuldu. Bundan sonra da bazı milletvekilleri tahta başına çağırılarak kendilerine yeni Türk harfleri ile cümleleri yazdırıldı ve devlet matbaasından bastırılmış olan yeni alfabeden bir miktar getirilerek milletvekillerine dağıtıldı.

Konferansın üçüncüsü de yine Gazi'nin huzurunda, 29 Ağustos 1928 tarihinde gerçekleştirildi. Bu toplantıda İstanbul'da bulunan sek-sen kadar milletvekilinden başka pekçok yazar, şair, öğretmen gazeteci ve ordu erkanı da bulunuyordu. Konferans ateşli tartışmalarla, soru-lar ve cevaplarla geçmiş tam beş saat sürmüştü. Konferansat Hakkı Tarık (Us) iki mesele üzerinde soru sormuştu. Bunlar:

"1. Kıral, fırlanır gibi kelimelerde niçin (ı) konuluyor?

2. Münferik hal sığalarında (yor) layihasına tekaddüm eden hareke neden yalnız esre olarak tesbit edilmiştir?"

Bu ve bunun gibi pekçok soru Dil Encümeni üyesi Ragıp Hulusi Bey, Ahmet Cevat Emre ve İbrahim Necmi Dilmen tarafından yanıtlan-mış, konferans tam bir özgürlük havası içerisinde geçmiştir.

Konferansın sonunda ise İsmet (İnönü): "Kabul edilen harfler, Fransız harfleri değildir. Türk harfleri, Türk alfabesidir... Yeni alfabe bilimseldir ve Türk ulusunun alfabesidir. Türklerin gereksinime yeter" diyerek 3 maddelik bir önerge sunmuştur. Önerge şu maddelerden oluşmaktadır:

"1. Milleti cehaletten kurtarmak için kendi diline uymayan Arap harflerini terk edip, Latin esasından alınan Türk harflerini kabul etmekten başka çare yoktur.

2. Komisyonun teklif ettiği alfabe, hakikaten Türk alfabesidir. Kat'idir. Türk milletinin bütün ihtiyaçlarını temin etmeye kâfidir.

3. Sarf ve imla kaideleri lisanın ıslahını, inkişafını ve milli zevki takip ederek tekâmül edecektir.

Muhakkaktır ki, yeni harflerle lisana ve imlaya ilk şeklini vermek için komisyonun projesi en kısa ve en amelidir."

İsmet Paşa'nın bu önergesi oy birliği ile kabul edildi. Böylece 9 Ağustos 1928'de başlayan Harf Devrimi de, bir karara bağlanmış oldu.

Ağustos ayı, yeni Türk harfleri için epeyce yol alınmış olarak sona ererken Eylül ayında bu çalışmalara biraz daha hız verildi. Yurdun her yanında kurslar devam ediyordu. İstanbul ilinin gazetesi başlığını, dai-reler levhalarını değiştirmişlerdi. Bütün milletvekilleri seçim bölgelerine dağılmışlar, yeni harflerle ilgili konferanslar vermeye başlamşılardı. Başbakan İsmet İnönü de bir öğretmen sıfatıyla Malatya'ya gitmiş ve 13 Eylül günü verdiği uzun söylevinde:

"Büyük Türk ulusu, büyük ve üstün evladı Gazi'nin önderliğiyle okuyup yazmak bilmeyen uluslar arasından çıkmak için Latin esasın-dan alınmış yeni Türk harflerini kabul ettirmek kararını veriyor. Gelecekte bugünkü kuşağa övünç verecek saygı değer bir işe girmiş bulunuyoruz. Bu, Türk milleti içinde ayırtsız herkese okuyup yazmayı

öğretmen girişmesidir. Bu kadar hayırlı ve güçlü bir tedbirin niçin bugüne kadar geri kaldığını, geleceğin eleştiricilerine anlatmak kolay olmayacaktır. Fakat ben onlara diyeceğim ki, insanlar göreneğe o kadar bağlıdırlar ki, görenekten ayrılıp hayırlı ve kesin bir karara varabilmek için Türk devletinin Büyük Gazi gibi türlü denemeler ve tehlikeler içinde ulusun onurunun ve gücünün özü gibi yetişmiş ve devlet başkanı olduğu halde köy köy dolaşıp alfabe öğretmenliği ede-cek kadar çalışkan, azimli ve fedakâr bir başkanı gelmek gerekliydi... Geleceğe bakarken hiç bu anda olduğu kadar güvenli ve iç rahatlığı içinde bulunmadım. Gelecek nesiller babalarının bütün azim ve başa-rılarının sırrını onların gerçek ve özden cumhuriyetçi olmalarında ve özellikle Cumhuriyetin kurucusu bulunan, Cumhuriyetin bu memleke-tin her evladına kutlu bir ülkü olarak yerleşmesi için bütün hayatını adamış olan büyük Cumhurbaşkanını güven ve sevgi ile izlenmesinde arasınlar.” demişti.

İsmet İnönü Malatya’da bu konuşmayı yaparken Gazi Mustafa Kemal Atatürk’te “Başöğretmen” sıfatıyla 23 Ağustos tarihinde çıktığı yurt içi gezilerine devam ediyor, kara tahta başında Türk milletine yeni Türk harflerini öğretiyordu.

3. BAŞÖĞRETMEN ATATÜRK’ÜN YURTİÇİ GEZİLERİ

Gazi Mustafa Kemal, 9 Ağustos 1928 günü Gülhane Parkı’ndaki tarihi söyleviyle başlattığı harf seferberliğini İstanbul dışına çıkarmak, Anadolu’daki halka da yeni yazıyı tanıtmak ve sevdirmek amacıyla 23 Ağustos 1928 tarihinde başlayan ve 20 Eylül 1928 tarihinde sona erecek olan yurtiçi gezilerine önce Tekirdağ’a giderek başlamış, daha sonra da Bursa, Çanakkale, Maydos (Ecebat), Gelibolu, Sinop, Samsun, Turhal, Tokat, Sivas, Şarkışla ve Kayseri şehirlerini dolaşıp Ankara’ya dön-müştür. “Başöğretmen” sıfatıyla çıktığı bu gezilerde büyük bir ilgi ile karşılanmış, yedisinden yetmişine tüm halka kara tahta başında Latin Kökenli Yeni Türk Alfabesini öğretmeye çalışmıştır.

3.1. Tekirdağ Gezisi

Gazi Mustafa Kemal, beraberinde Dahiliye Vekili Şükrü Kaya ve milletvekillerinden Salih, Falih Rıfkı, Ruşen Eşref, Recep Zühtü, Cum-huriyet Halkı Fırkası Umumi Kâtibi Saffet ve Mosokva Sefiri Tevfik Beylerle Kolordu Kumandanı Salih Paşa, Deniz Yolları Müdürü Sa-dullah, Yaver Neşet ve Muhafız Kıtaatı Kumandanı Salih Hakkı Bey-lerle birlikte 23 Ağustos 1928 sabahı İstanbul'dan hareket ederek saat 11.15'te Tekirdağ'a vardı. Orada halkın candan tezahüratı ile karşılandı ve saat 11.30 civarında Hükümet Konağı'na ulaştı. Bir süre Vali odasında dinlendikten sonra Meclis Umumi Salonuna geçti ve orada hazır bulunan memurlara "Türk Yazısını biliyor muyuz?" diye sordu. Kalabalıktan "Öğrendik... Öğreniyoruz!" sesleri yükseldi. Bundan sonra da Gazi Mustafa Kemal Türk Milleti'ne ilk alfabe ve yazı dersini vermeye başladı. Salonda bulunan tahtaya bir kişi çağırarak Yeni Türk harfleriyle bir cümle yazmasını istedi. Biraz sonra da tahtada üç küçük hata ile şu cümleler okundu. "Büyük Gazi'ye malik olan Türkler bah-tiyardırlar." Çağırdığı başka bir kişi ise "Henüz bilemiyorum efendim." deyince Gazi ona şu cevabı verdi: "Beş on şekil öğrenmek o kadar güç bir şey midir, niçin alakadar olup öğrenmediniz?" Sıra Tekirdağ Valisi Arif Hikmet Bey'e geldiğinde Gazi Mustafa Kemal imlası bakımından o günler için zor sayılan kelimelerden "Jandarma" ve "Zerdali" kelime-lerini yazdırdı. Memurlardan birçoğunu tahta başına çağırarak yazdı, yazdırdı ve açıklamalarda teşviklerde bulundu. Bu arada bir odacının yeni harfleri son derece süratle okuyup yazdığını görmek, Gazi'yi çok sevindirdi. "Barbaros" kelimesini yazdırdığı ve okuttuğu odacı Hamdi Efendi'ye baktı ve gülümsedi. Ekim 1928 başına kadar halk ve me-murlardan yeni harfleri öğrenmelerini istedi ve saat 13.30'da Hükümet Konağı'ndan ayrıldı.

Atatürk, bundan sonra Belediye dairesini ziyaret etti, oradan da halkın sevgi gösterileri arasında, (sonradan Halkevi Binası diye anılan yerdeki) Zabitan Yurdu'na (Orduevi) geldi ve Gazi, Liva Kumandanına

yeni yazı ile birkaç satır yazdırdı. Zabitan Yurdu'ndan çıktıktan sonra yurdun basamaklarında beyaz sarığı ile gözönüne ilişen Hoca Mustafa Efendi'yi yanına çağırdı ve ondan Arap harfleriyle Kuran'ın Tın sûresinden şu ayeti yazmasını istedi: "Vettini, vezzeytuni ve turi sînîne ve hazel beledil emin lekat halaknel insane fi ahseni takvim sümme..." Hocanın yazdığı ayeti herkes farklı şekilde okuyunca Gazi Mustafa Kemal,

kalemi eline alarak aynı ayeti yeni Türk harfleriyle yazdı ve yanındakilere okuttu. Arapça bilen bilmeyen herkes yazı aynı şekilde okuyunca Hoca Efendiye dönerek, bu harflerle okuyup yazmanın daha kolay olduğunu ve bu yüzdendir ki Garp asarını kolaylıkla öğrenmek ve bütün cihana dilimizi kolaylıkla öğretebilmek için Latin harf-lerini kabul ettiğimizi anlatmış ve kendi el yazısıyla yazdığı kağıdı Hoca Efendiye vermiştir. Gazi Tekirdağ'dan ayrıldıktan sonra ise Hoca Mustafa Efendi tarihi bir kıymet taşıdığını bildiği bu vesikanın altına eski harflerle ve okunaklı bir şekilde "23 Ağustos yevm-i pençşenbe saat on dörtte muhterem Gazi Mustafa Kemal Paşa Hazretlerinin yazdığĹ yeni Türk harfleridir" yazmıştır.

Gazi Mustafa Kemal yanında Dahiliye Vekili Şükrü Kaya ile şehir-de kısa bir gezinti yaptıktan sonra saat 15.25'te Ertuğrul yatı ile Tekir-dağ'dan ayrılarak İstanbul'a doğru yola çıkmıştır. Halkın yeni yazıya karşı ilgisinden ve uygulamalardan oldukça memnun olan Gazi Mustafa Kemal, Tekirdağ'dan döner dönmez izlenimlerini Anadolu Ajansına şu şekilde belirtmiştir:

"İlk fırka kumandanı olduğum Tekirdağı'nı 14 sene sonra ziyaret edebildim. Bundan çok memnun ve mütehassisim. Fakat, daha çok memnun ve münşerih olduğum nokta şudur: Tekirdağlı vatandaş-larım daha şimdiden yeni Türk harflerini yazıp okumayı hemen öğrenmişlerdir diyebilirim. Memurların kâffesini bizzat imtihan ettim. Sokaklarda ve dükkanlarda halk ile temaslar yaptık. Arap harfleriyle hiç yazmak okumak bilmeyen Türk harfleriyle derhal ünsiyet etmiş olduklarını gördüm. Henüz ortada salâhiyettar makamatın tasdikinden geçmiş bir rehber olmadan, henüz mektep mual-limleri delâlet faaliyetine geçmeden, yüce Türk milletinin hayırlı olduğuna kanaat getirdiği bu yazı meselesinde bu kadar yüksek şuur ve intikal ve bilhassa istical göstermekte olduğunu görmek, benim için cidden büyük, çok büyük saadettir."

3.2. Bursa Gezisi

Tekirdağ'dan döndükten sonra, 25 Ağustos günü Dolmabahçe Sa-rayı'ndaki derslere katılan Gazi Mustafa Kemal, 26/27 Ağustos gecesi Ertuğrul yatıyla bu kez

Mudanya ve Bursa dolaylarına hareket etti. Sa-bah saat 3.00 sularında Mudanya'ya varan Atatürk, saat 10.50'de Sa-raçoğlu Şükrü, milletvekillerinden Kılıç Ali, Salih, Recep, Zühtü, Cevat Abbas Beyler ve Katibi Umumi Tevfik Bey ile birlikte Vali Fatih Bey'in otomobiline binerek halkın tezahüratları arasında Bursa'ya hareket etti. Saat 13.00'te Bursa'ya ulaşan Gazi burada 21 pare top atışıyla karşı-landı ve tıpkı Tekirdağı'da olduğu gibi doğruca Hükümet Konağı'na gitti. Amacı oradaki memurları da yeni harflerden imtihan etmekti. Meclis Umumi Salonunda hazırlanan tahta başına geçen Atatürk, önce Vali Fatih Bey'den başlayarak bütün memurları imtihan etti ve sıra Sıhhiye Müdürü Dr. Kemal Bey'e geldiğinde Gazi ona yeni Türk harfleriyle şu cümleyi yazdırdı: "Bugün Bursa'da, her vakit olduğu gibi, gördüğüm samimiyetten çok memnun oldum."

İki üç saat kadar yirmiden fazla memuru imtihan eden Gazi, hep-sinin yeni harfleri öğrendiğine kanaat getirdi. Fakat Vali Fatih Bey Tah-rirat Müdürü Neşet Bey'in de yeni harflerle birşeyler yazmasını istedi ve bunun üzerine İsmet Paşa Tahrirat Müdürüne şu cümleleri yazdırdı:

"Yeşil ağaçlar ve geniş ova ile çalışmak hevesini kuvvetlendirir, keskinleştirir." Tahtadaki yanlışları bizzat İsmet Paşa tarafından düzel-tildi ve sonra tahtaya Hacı Sabir Bey geçti, ondan sonra da Gazi Musta-fa Kemal, Maliye memurlarından birini yanına çağırarak: "Görüyorum ki, bütün arkadaşlar büyük bir hevesle çalışmışlardır" cümlesini tahtaya yazmasını istedi. Bu yazı üzerinde de düzeltmeler yapıldıktan sonra Gazi Mustafa Kemal yeni Türk harflerinin uygulama ve yazım usulle-rini, sessiz harflere ait kuralları, "dır" ekinin ekleneceği kelimelere göre alacağı şekilleri yazı tahtası başında etraflıca açıkladı. Neticeden mem-nun olduğunu belirten Atatürk daha sonra şunları söyledi:

"Az zaman içinde, kitaplar henüz elinize geçmeden yeni harfleri mükemmelen öğrenmişsiniz, tebrik ederim. Bu ziyaretten ve Bursa halkını pek az zaman içinde yeni harflerimizi öğrenmiş görmekten pek memnun ve mütehassisim. Bu mesele işte bundan ibarettir. Şimdi bildiklerinizi herkese öğretiniz."

Öğle yemeğini Bursa'da yiyen Gazi bir saat kadar sonra 15.30 civarında Mudanya'ya dönmek üzere Bursa'dan ayrıldı. Mudanya'ya vardığında ise yeni Türk harfleriyle yazılmış şu levhayla karşılaştı:

"Mudanyalılar, Karaköy hattının temdidini, Ulvi Gazi'den arz ve istirham eylerler." Atatürk yanındaki yaver Rusuhi Bey'e not almasını söyleyerek, halkın coşkun tezahüratı ve "Yaşa! Var ol!" sesleri arasında Ertuğrul yatına bindi ve İstanbul'a hareket etti.

3.3. Çanakkale Gezisi

Atatürk, 29 Ağustos günü Bursa gezisi dönüşünde Dolmabahçe Sarayı'ndaki son konferansa da iştirak ettikten sonra Marmara gezisinin son ayağı olan Çanakkale gezisine 1 Eylül 1928 günü çıktı. Ertuğrul yatı ile öğle üzere saat 14.45'te Çanakkale'ye ulaşan Gazi'nin geldiğini duyan onlarca kişi sahillere koşmuş, mağaza, dükkan ve evlerini bayraklarla süslemişlerdi.

Halkın yoğun ilgisiyle karşılaşan Atatürk sahilden doğruca Hükü-met Konağı'na gitti ve burada kendisini karşılayan memurlara ve halka ilk olarak yeni Türk harflerini öğrenip öğrenmediklerini sordu. Daha sonra halkın da bulunduğu bu kalabalık önünde yeni Türk harfleri üze-rine açıklamalarda bulundu, ders verdi ve sorular yöneltti. Aldığı so-nuçlardan oldukça memnun olarak Hükümet Konağı'ndan ayrılarak Belediye dairesine geçti. Burada da yine halkla temas ederek yeni Türk harflerini yazdırdı ve okuttu.

Günübirlik yaptığı bu gezilerde halk kendisini bir gecede olsun misafir etmek istediyse de Gazi, vakit darlığından ve programın değiştirilmesine imkan olmadığından ayrılmak zorunda kaldığını belirtti ve saat 16.00'da yine Ertuğrul yatı ile Çanakkale'den Maydos (Eceabat)'a hareket etti.

Saat 17.00'de Maydos (Eceabat)'a gelen Gazi Mustafa Kemal'i burada Vali Vekili, Jandarma Komutanı, Polis Müdürü, İlçe ileri gelen-leri ile kalabalık bir halk

kitlesi karşıladı. Öncelikle Anafartaları gör-mek isteyen Gazi, Çanakkale Savaşlarının yapıldığı Arıburnu, Cesaret-tepe, Conkbayırı ve o zaman karargahları olan Çamlıktekke'yi ziyaret etti. Burada Çanakkale savaşlarına ait hatıralarını ve bazı tarihi safhaları anlattıktan sonra, Yalova köy yolu ile Maydos'a döndü ve saat 20.20'de Ertuğrul yatı ile Maydos'tan Gelibolu'ya hareket etti.

Atatürk 2 Eylül 1928 Pazar saat 13.30'da Gelibolu sahillerine vardı. Her yerde olduğu gibi burada da yoğun bir ilgiyle karşılaşan Gazi, doğruca Hükümet Konağı'na oradan da Belediye binasına giderek memurlara, halka yeni Türk harflerini yazdı yazdırdı. Halkın yeni harf-leri öğrenmekten gösterdiği istekten ve bu hızlı ilerleyişten çok memnun olarak Belediyenin çay ziyaretinden sonra alkışlar arasında Gelibolu' dan ayrıldı ve 2/3 Eylül 1928 sabaha karşı İstanbul'a döndü.

3.4. Sinop Gezisi

Marmara Bölgesi'ndeki geziler sona erdikten sonra Gazi Mustafa Kemal on gün kadar daha İstanbul'da kaldı. Daha sonra, 15 Eylül'de Sinop başta olmak üzere Samsun, Amasya ve Tokat illerini kapsayan bir Karadeniz gezisine çıktı. Ancak gezi öncesi İstanbul halkına yeni Türk harflerini öğrenmek ve öğretmek hususunda gösterdikleri şevk ve gay-retten ötürü teşekkürlerini ileten bir demeç vermeyi de ihmal etmedi. Ayrıca kendisi gibi halka yeni Türk harflerini öğretmek için seçim böl-gelerine dağılan milletvekillerine de Sinop gezisi öncesi gönderdikleri telgraftan ötürü duyduğu memnuniyeti dile getiren bir telgraf çekti. Daha sonra 15 Eylül günü İzmir vapuruyla İstanbul'dan ayrıldı ve ertesi gün saat 14.00'te Sinop'a vardı. Limanda çok yoğun bir ilgiyle karşı-lanan Gazi, daha sonra Hükümet Konağı'na gitti. Burada bir süre din-lendikten sonra, bütün öğrencilerin ve halkın Yatı Mektebi'nde top-lanmasını istedi.

Atatürk Hükümet Konağı'ndan sonra doğruca Yatı mektebine gitti ve okulun bahçesine konan siyah yazı tahtası önünde tarihi dersine başladı. Burada memurları,

öğrencileri, kadınları ve hiç okuma yazma bilmeyen ihtiyarları imtihan etti ve bu imtihan tam iki saat sürdü.

Gazi, ilk önce Türkçe'deki "a, e, ı, i, o, ö, u, ü" seslerinin rollerini anlattı ve arkasından bir okuma parçası okudu. Daha sonra halktan, öğretmenlerden ve devlet memurlarından pek çoğunu imtihandan geçir-di. Bu dersler sırasında Atatürk, Dil Encümeni'nin düzenlediği yeni imla sisteminde "mi-mu" soru eki arasına konulan tire (-) işaretinin yazımda güçlük yarattığını fark etti ve yanında bulunan Halk Fırkası Umumi Kâtibi Saffet (Arıkan) Bey'e imladaki bu bağlama işaretinin kaldırılması hususunda Maarif Vekili'ne bir telgraf yazmasını söyledi ve böylelikle soru eklerinden önce yazılması gereken bağlama işareti kaldırılmış oldu.

Yedisinden yetmişine halktan ve memurlardan oluşan onlarca kişi dersleri büyük bir dikkatle dinliyordu. Bu dersler esnasında Atatürk, kalabalığın en önünde ve tam karşısında duran elli yaşlarındaki arabacı Bekir Ağa'yı yanına çağırdı ve hiç okuma yazma bilmeyen arabacıya yarım saat içerisinde sesli harfleri yanlışsız yazmayı ve okumayı öğretti. Kendisine yeni Türk alfabesinin esaslarını daha iyi öğrenmesi için bir de okuma kitabı veren Atatürk, eski tarz imlayı mutlaka unutmak gerektiğini ifade etti.

Yeni Türk harflerini az da olsa kısa bir zamanda öğrenen Bekir Ağa, bundan sonra da okuma yazmayı tamamen sökmeye çalışmış ve her gittiği yerde: "Elli yaşımda beni okuttu. Ömrümde ilk hocam Gazi babamız oldu. Sağ olsun, bin yaşasın" diyerek Başöğretmen Atatürk'e şükranlarını sunmuştur.

Gazi, iki saat süren imtihandan son derece memnun bir şekilde yeni Türk harflerini bilenlerin bilmeyenlere öğretmesi tavsiyesinde bulunarak Cumhuriyet Halk Fırkası merkezini ziyaret etti ve oradakilerle yeni harfler ve Türk alfabesi üzerinde görüştü. Daha sonra ise, baştan başa yaya olarak tüm şehri dolaştı, kahvehane ve dükkanlara uğradı ve halkla sohbet etti. Tabela ve levhaların yeni harflerle yazılmasından da son derece memnun olan Atatürk, Sinop Belediye Parkı'nda yeni Türk harfleri ve Türk

dili üzerinde yapılan sohbetten sonra dinlenmek üzere saat 22.00'de İzmir Vapuruna döndü.

3.5. Samsun Gezisi

Gazi Mustafa Kemal ertesi gün 16 Eylül 1928 sabah saat 8.00'de İzmir Vapuru ile Sinop'tan ayrıldı ve saat 15.00'de Samsun'a vardı. Bütün Samsun halkı sokaklara dökülmüş, büyük bir törenle Gazi'yi karşılamaya gelmişlerdi. Vali Kazım Paşa, Kolordu Kumandanı Salih Paşa ve bazı milletvekilleri de Gazi'yi karşılamak için iskelede bekliyorlardı.

Atatürk, askeri kıtaların ve Gazi Parkı'nda bekleyen binlerce hal-kın "Yaşa Büyük Gazimiz" tezahüratı ve alkışları arasında Hükümet Konağı'na geldi. Başta Vali Kazım Paşa olmak üzere orada bulunan memurları, öğretmenleri ve daire memurlarını yeni Türk harflerinden imtihan etti ve dersin sonunda memnuniyetini ve teşekkürlerini dile getirdikten sonra en kısa zamanda yeni harflerle ilgili resmi muamelelere de başlayacaklarını belirtti. Dersten sonra Hükümet Konağı ve Beledi-ye'yi de ziyaret eden Gazi oradan Cumhuriyet Halk Fırkası binasına geçti. Bu bina Atatürk'ün İstiklal Savaşını hazırlayıp yönetmek ama-cıyla Anadolu'ya geçerken kaldığı ilk yerdi ve o zamanlar "Mıntıka Palas" adını taşıyan bir oteldi. Gazi'nin o zamanki anıları gözünde canlanmış olacak ki, odasında İsmet Paşa'yı beklerken oradaki hatıra kağıdına yeni Türk harfleriyle şu cümleleri yazdı. "Saat sekizi çeyrek geçiyor. Yazı odasındayım. İsmet Paşa'yı beklerken bu satırları yazıyorum.

Samsun'a üçüncü defadır geliyorum. İlk gelişim malûmdur. Tarihi-ni gözümün önünde büro üstünde duran uzun cigara kutusunun kapağın-da okuyorum: "19 Mayıs 1335." Ondan sonra bir defa daha gelmiştim. Takriben dört sene evvel, bu gelişiminde tarihini yukarıda tesbit ettim. İsmet Paşa geldi, yazıyı bırakıyorum."

Samsun'a geldiği günün akşamı Maarif Heyeti ve Muallimler Bir-liği tarafından düzenlenen baloya da katılan Atatürk, burada yeni Türk harflerinin kurallarından ve faydalarından bahsetti ve biran önce herkes tarafından yeni yazının öğrenilmesini istedi ve sabah saat 9.00'da trenle Amasya'ya gitmek üzere yola çıktı.

3.6. Amasya ve Tokat Gezisi

Özel tren ile aynı gün Boğaz istasyonundan yarım saat sonra, saat tam 16.00'da Amasya'ya ulaşan Atatürk, yoğun bir ilgiyle birlikte doğ-ruca kendisi için hazırlanan binaya gitti ve bir süre dinlendikten sonra orada bulunan memurları ve halkı yeni harflerden imtihan etti ve özel treniyle Amasya'dan Tokat'a gitmek için Turhal'a uğradı ve oradan da otomobiliyle Tokat'a hareket etti.

Gazi Mustafa Kemal 19 Eylül günü saat 22.00'da Tokat'a vardı. Vaktin geç olmasına rağmen orada da büyük bir ilgiyle ve fener alay-larıyla karşılandı. Geceyi Belediye binasında geçiren Atatürk, sabah Hükümet Konağı'na geldi. Vilayet Meclisi Umumi Salonunda memurları ve halkı sınavdan geçirdi. Onlara yeni Türk alfabesini öğretti. Alfabe dersi saat 13.00'e kadar sürdü. Aldığı sonuçtan oldukça memnun olduğunu belirten Atatürk öğle yemeğini Tokat milletvekili Mustafa Bey'in evinde yedikten sonra aynı gün saat 15.30'da Sivas'a gitmek üzere yola çıktı.

3.7. Sivas Gezisi

Başöğretmen Atatürk, yeni Türk alfabesini Anadolu halkına da tanıtmak amacıyla çıktığı yurtiçi gezilerinde en fazla Sivas'ta kalmıştır. 19 Eylül günü saat 18.00'de Sivas'a gelen Gazi, Vali ve dernek temsil-cileri tarafından karşılanmış ve o geceyi Vali Konağı'nda geçirmiştir. Ertesi gün Hükümet meydanına bir siyah tahta konulmasını emreder. Gazi, kitap ve gazetelere geçen meşhur kara tahta önündeki fotoğrafını Hükümet Konağı'nda çektirmiştir.

Sabah saat 8.00'de Hükümet Konağı'na gelen Atatürk, hükümet alanını çevreleyen memurlar, öğretmenler, öğrenciler, askerler ve subaylar ile binlerce halkı başına toplayarak yeni harflerden imtihan ettikten sonra halk arasından yeni harfleri tanımayan bir kasaba da on dakika içerisinde kendi ismini yazmayı öğretmiştir. Daha sonra Belediye Reisi Hayri Bey'in sekiz yaşındaki oğluna imla yazdırmış, çocuğun yanlışsız yazması ve düzgün okumasından son derece memnun olan Gazi, Tahrirat Müdürüne yeni Türk harfleriyle şu cümleyi yazdırmıştır:

"Memnuniyetle görülüyor ki, muhterem Sivaslılar Türkçe yazma ve okumayı güzelce öğreneceklerdir."

Yeni Türk alfabesini öğrenmek hususunda Sivaslıların gösterdik-leri çabadan oldukça memnun olan Atatürk, 20 Eylül günü saat 9.00'da halk, askerler ve öğrencilerin sevgi gösterileri arasında Kayseri'ye doğru yola çıkmıştır.

Kayseri'ye giderken yol üzerinde Şarkışla da bir süre kalan Gazi, buradaki halkı da yeni harflerden imtihan etmiştir.

3.8. Kayseri Gezisi

Atatürk, 20 Eylül 1928 Perşembe günü saat 14.30'da Kayseri'ye geldi. İl sınırında Kayseri Valisi Fuat Bey başkanlığındaki bir heyet ile Parti Müfettişi Ali Nazım Bey tarafından karşılanan Gazi, doğruca Cumhuriyet Halk Fırkası binasına gitti ve orada toplanmış kadınlı erkekli binlerce kişiye kara tahta başında ders verdi ve onları sınavdan geçirdi. İmtihan olanlardan çoğunun ancak beş on gündür yeni Türk harflerini öğrendikleri halde başarılı olmaları Gazi'yi son derece memnun etti ve böyle giderse bir aya kadar herkesin okuma yazma öğreneceğine inandığını belirtti. Sonra da tahtaya şu cümleyi yazdırdı:

“Seyahatim esnasında her yerde bilhassa köylerde gördüğüm hayrete şayan misaller hepimiz için ümittir.”

Atatürk, iki saat kadar daha Kayseri’de kaldıktan sonra saat 16.30’da özel trenle Ankara’ya doğru hareket etti.

4. YENİ TÜRK HARFLERİ HAKKINDA BAŞVEKALETE VERİLEN YAZI

Atatürk, 23 Ağustos 1928 günü çıktığı yurtiçi gezilerinden 21 Ey-lül 1928 Cuma sabahı döndü. Ankara’da büyük sevinç gösterileriyle karşılanan Gazi, aldığı neticelerden son derece memnundu. Bu geziler esnasında halkın yeni Türk harflerini öğrenmek hususunda gösterdiği çabalara yakından şahit olmuş ve Ankara’ya döndüğü zaman bu sevin-cini ve Milletine teşekkürlerini şu şekilde ifade etmişti:

“Türk Milletinin hayırlı olduğuna kanaat getirdiği ve bu yazı meselesinde bu kadar yüksek şuur ve intikal ve bilhassa istigal göster-mekte olduğunu görmek benim için cidden büyük bir saadettir” Bu-nunla birlikte Ankara’ya döner dönmez Türk harflerinin uygulanışı ve gereken bazı değişiklikler hakkında Başvekalet’e bir tezkere (yazı) göndermeyi de ihmal etmedi. Gazi’nin Başvekalet’e gönderdiği tezkere 22 Eylül 1928 tarihli gazelerde şu şekilde yayınlandı:

“Yeni harflerin tatbikatını memleketin pek çok yerinde gördüm. Şehirlerde, köylerde, her yerde halk yeni harflerle okuyup yazmağa geçmiştir. Halk yeni yazının kolaylığından memnundur. Yalnız her yerde, şehirde ve köyde, memurda ve hatta muallimde zihinleri karış-tırıp şaşırtan bağlama çizgisinin doğru olarak kullanılmasındaki endişe ve sıkıntıdır. Bu sıkıntı, harflerin kolaylığına, şevk ve neşeye dokunacak derecede kendini hissettirmektedir.

Encümen, esasen yeni harfler ile yazıya başlanırken uzun kelimelerin hecelenmesini, seçilmesini kolaylaştıracak bir çare olmak üzere bağlamayı düşünmüş ve bağlamanın kaldırılmasını ileriye bırakmıştı.

Yeni harflerin kabulü ve taamümümündeki tehâlük ve sür'at, bu zamanın geldiğini gösteriyor. Bilakis bağlama çizgisinin kalkması halkın öğrenmesini pek çok kolaylaştıracak, şevklendirecektir. Bu sebeple ve halk içindeki müşahedelerime güvenerek âtideki esasları kabul etmek faydalı ve lâzım görülmüştür.

1. İstihfam edatı olan (mı, mi, mu, mü) umumiyetle ayrı yazılır. Meselâ: Geldi mi? gibi. Fakat kendinden sonra gelen her türlü lâhi-kalarla beraber yazılır. Meselâ: Geliyor musunuz? Ben miydim? gibi.

2. Râbıt edatı olan ki) ve dahi mânasına gelen (de, da) müstakil kelime olarak ayrı ayrı yazılır. Meselâ: Görüyorum ki sen de iyisin gibi.

3. Türk gramerinde bağlama işareti olan -(tire) kalkmıştır. Binaenaleyh fiillerin tasriflerinde ve isim ve sıfatların fiil gibi tasriflerinde lâhikalar, çizgi (-) ile ayrılmazlar, beraber yazılırlar. Meselâ: Geliyorum, gideceksiniz, görecekleri, yapmalıyım, gideyim, gidebilirim, söylesin, güzeldir, demirdir gibi. Kezâlik (ile, ise, için, iken) kelimelerinin muhaffefleri olan (le, se, çın, ken) şekilleri ken-dinden evvelki kelimeye bitişik yazılır, çizgi ile ayrılmaz. Meselâ: Ahmetle, buysa, seninçin, gelirken gibi. Bunun gibi (ce, çe, ça) ve zarf edatı olan ki) lahikaları da her vakit iltihak ettiği kelime ile bitişik yazılır. Meselâ: mertçe, benimki, yarınki, hasta iyicedir, iyi anladım.

4. Türkçe'de henüz mevcut olan Farisî terkiplerde dahi bağlama çizgisi yoktur. Terkip işareti olan sedalı harfler (i) ilk kelimenin sonuna eklenir. Mesela hüsnü nazar gibi.

Şimdiye kadar tab ve neşrolunmuş kitaplar, muhtelif vesaitler bu esaslara göre derhal en seri surette tashih olunmak lazımdır."

Atatürk'ün yurtiçi gezilerinden edindiği izlenimler doğrultusunda imlada yaptığı bu değişikliklerden başka güçlük yaratan bir başka yazım kuralı vardı ki bu da (g) ve (k)

harflerinin okunmasıyla ilgiliydi. Dil Encümenince saptanan bu kurala göre (g) ve (k) harflerini ince okutmak gerektiği zaman bunların (h) harfi ile bileşik yazılması gerekiyordu: Vekhalet, müstakhil gibi. Bu kural daha çok Arapça ve Farsça sözcük-lerin yazımında kullanıldığından ve güçlük yaratmasından dolayı halk durumu telgraflarla Atatürk'e bildirmiş Türk halkınca pek kavranama-yan bu durumun düzeltilmesini istemişti. Bunun üzerine Atatürk, bu konuyla bizzat ilgileneceğini belirtmiş ve konuyu Dil Encümeni üyele-riyle görüşmüştür. Neticede 29 Eylül 1928 günü Yeni İmla Esasları hakkında Maarif Vekaleti'ne bir tebliğ göndererek kalın ve ince (k) ve (g) leri birbirinden ayırmak için seslerin önünde konulan (h) harfinin kalktığını, sesli harflerüzerine konulan (^) işaretinin amacı sağlamaya yeterli olacağı bildirilmiştir. Bunlar Yeni Türk harfleri yasasının kabulünden önce "Gazi Alfabesi"nde yapılan son değişiklikler olmuştur.

5. YENİ TÜRK HARFLERİ KANUNUNUN İLANINA DOĞRU

Harf seferberliğinin ilanıyla başta Gazi Mustafa Kemal olmak üze-re tüm milletvekilleri, bütün aydınlar ve memurlar birer öğretmen ol-muş, tüm memleket baştan başa bir okul haline gelmişti. Herkes üzerine düşen vazifeyi yerine getirmeye çalışıyor, milletvekilleri yurtiçi gezile-rine devam ediyor, gazeteler sayılarını Yeni Türk harfleriyle basıyor-lardı. Yeni Türk harflerinin öğrenilmesi ve öğretilmesi için her çareye başvuruluyor, hatta halkın yeni harflerin teleffuzunu daha kolay yapa-bilmesi için Gazi Mustafa Kemal'in isteğiyle bir "Harfler Marşı" notası bile düzenleniyordu.

Yeni Türk harfleri Kanunu'nun ilanına adım adım yaklaşılırken Milli Eğitim Bakanlığı bir taraftan Yeni Türk harfleri kanunu tasarısını hazırlıyor, diğer taraftan birinci ve ikinci sınıflarda tamamiyle yeni harflerle ders yapılacağını, diğer sınıflarda ise haftada on iki saat yeni harflerle çalışılacağını bildiriyordu. Dil Encümeni çıkaracağı imla söz-lüğü üzerinde çalışıyor, öğretmenler Yeni Türk harflerinden imtihan ediliyor, başarı gösterenlere belge verileceği söyleniyordu. Diğer taraf-tan 1 Ekim günü, "Türkçe Gazete" adında tamamen Latin harfleriyle basılmış, haftada iki gün çıkan bir gazete de yayıma başlamıştı. Ayrıca yine 1 Ekim tarihinden başlayarak tüm dairelerde yeni Türk harfleriyle yazışma yapılacağı bildiriliyor, 28 Ekim tarihli bir genelge ile de Milli Eğitim Bakanı,

dilimizden Arap ve Acem kültürünü kaldırarak, dilimizin zenginleşmesi adına tüm önlemleri aldıklarını ifade ediyordu.

6. YENİ TÜRK HARFLERİ KANUNUNUN KABULÜ

Mustafa Kemal Paşa önderliğinde planlı ve yoğun bir şekilde de-vam eden çalışmalar sonucunda yeni Türk harfleri, resmen kabul edil-meden halk tarafından ve devlet kurumlarından yaygın bir şekilde be-nimsendi. İki aylık gibi kısa bir süre zarfında alınan sonuçlar gerçekten umut vericiydi. Artık Yeni Türk harflerinin yasal olarak uygulamaya konma aşamasına geçilebilirdi. Atatürk bunun için TBMM'nin Üçüncü Dönem ikinci toplantı yılını açmasını beklemiş ve 1 Kasım 1928 günü, Türkiye'nin iç durumu, dış siyasesi, maliyesi üzerinde konuştuktan sonra konuyu eğitim durumuna ve yeni Türk harflerine getirmiş, şunları söylemiştir:

"Aziz arkadaşlarım; her şeyden evvel her inkişafın ilk yapıtaşı olan meseleye temas etmek isterim. Her vasıtadan evvel Büyük Türk milletine, onun bütün emeklerini kısır yapan çorak yol haricinde kolay bir okuma yazma anahtarı vermek lazımdır. Büyük Türk milleti cehaletten az emekle kısa yoldan ancak kendi güzel ve asil diline kolay uyan bir vasıta ile sıyrılabilir. Bu okuma-yazma anahtarı ancak Latin esasından alınan Türk alfabesidir. Basit bir tecrübe Latin esasından Türk harflerinin, Türk diline ne kadar uygun olduğunu, şehirde ve köyde, yaşı ilerlemiş Türk evlatlârının ne kadar kolay okuyup yazdıklarını güneş gibi meydana çıkarmıştır. Büyük Millet Meclisinin kararıyle Türk harflerinin katiyet ve kanuniyet kazanması bu memleketin yükselme mücadelesinde başlı başına bir geçit olacaktır... Aziz Arkadaşlarım; yüksek ve ebedi yâdigârınızla büyük Türk milleti yeni bir nur alemine girecektir."

Atatürk'ün bu söylevinden sonra Erzincan Mebusu Safvet, Tekir-dağ Mebusu Cemil ve Afyon Mebusu Ali Beyler, Başkanlık Divanına Yeni Türk harfleri yasasının ivedilikle görüşülmesi hususunda bir önerge verdiler ve aynı gün harfler yasası projesini incelemek için on beş kişiden oluşan özel bir komisyon kuruldu. Komisyonun kanun tasarısını incelemesi için verilen aradan sonra ikinci oturum Kazım Paşa'nın

Başkanlığı'nda açıldı ve Başvekalet'ten gelen yeni Türk harf-lerinin kabulü ve tatbiki hakkındaki 1 Kasım 1928 tarih ve 6/4336 nu-maralı kanun tasarısı ve gerekçesi incelenip, Meclis'e komisyon mazbatası takdim edilerek tasarının aynen kabulüne karar verdiklerini Meclis'e bildirdiler.

Daha sonra söz alan İsmet Paşa, söz konusu kanun layihasının Türk milletinin fikri hayatında yeni bir devir açacağını ifade etmiş, mil-leti cehaletten kurtarmak için alınan bu tedbirin faydasına samimiyetle inandığını belirten uzun bir konuşma yapmıştı.

Meclis, Gazi ve İsmet Paşa'nın konuşmalarından sonra oybirliği ile aynı gün kanun tasarısını kabul etti. Sözkonusu kanun tasarısı aynı zamanda Harf Devrimi'nin gerekçesini de belirtiyordu. Gerekçe de özet-le, Arap harflerinin Türk dilinin ihtiyaç duyduğu sesli harfleri içerme-diği, diğer yandan Arap harf sisteminin, Türk insanı tarafından gerekti-ği gibi telaffuz edilemediği belirtilmekteydi. Türkçe'yi iyi yazabilmek ve yazılanı okuyabilmek için, öğrenilmesi uzun yıllar isteyen kurallarla uğraşmak gerektiği ve yazı yazmanın doğru okumanın ancak belirli bir sınıfın ayrıcalığı haline geldiği belirtilmekteydi. Dolayısıyla tüm bu gerekçelerin eski harf sistemini değiştirmeyi zorunlu kıldığı ifade ediliyordu.

Neticede Mustafa Kemal Paşa'nın söyleviyle gündeme gelen Yeni Türk Harfleri, 1 Kasım 1928 günü, 1353 sayılı kanun olarak Meclis tarafından kabul edilmiş, 3 Kasım 1928 tarihinde de Resm Gazete de yayınlanarak yürürlüğe girmiştir. On bir maddeden oluşan bu kanuna göre; Kanun yayımlandıktan sonra bütün devlet dairelerinde, özel ku-rumlarda Türk harfleriyle yazılı yazılar kabul edilecek uygulama tarihi devlet işlerinde 1929 yılının Ocak ayını geçmeyecek, ancak basılı evra-kın ve defterlerin yazılması 1929 yılı Haziran ayına kadar sürebilecekti (madde:3), halktan gelecek dilekçelerin Arap harfleriyle olanlarının kabulü 1929 Haziran'ının birinci gününe kadar (madde 4); her türlü lev-ha, gazete, duyuru ve yayımlar ise 1928 Aralık ayının başından itibaren Yeni Türk harfleriyle çıkarılacaktı (madde:5). Ayrıca 1929 Ocak ayın-dan itibaren artık bütün kitaplar yeni harflerle basılacak (madde:5) diğer taraftan resmi ve hususi zabıtlarda 1930 Haziran başına kadar Arap harfleri kullanılabilecektir (madde:6).

Kısaca bu kanun maddeleriyle kişilerin, toplumun ve resmi kuru-luşların yeni harfleri öğrenip yazabilmeleri için on dokuz aya kadar va-ran üç aşama saptanmıştır. Buna göre devlet işlerinde son sınır 1 Ocak 1929, Ticaret defterleri, mahkeme ilamları, dilekçeler için 1 Haziran 1929; basılı evrak ve tutanaklar için ise bu süre 1 Haziran 1930 olarak belirtilmiştir.

Bununla birlikte Yeni Türk harflerinin yayılması hususunda gerekli olan masraflar için Milli Eğitim Bakanlığı 1928 yılı bütçesine 400.000 liralık bir ödenek koymayı kararlaştırılmış, bunun için hazırlanan 1354 sayılı kanun tasarısı 13 Kasım 1928 yılında yürürlüğe girmiştir. Aynı gün yürürlüğe giren 1355 sayılı diğer bir kanun tasarısı da yeni harflere geçişte zarar gören Türk basınına yardım için, matbaalarda kullanılmak üzere ithal edilecek yeni Türk harflerinin gümrük vergisi karşılığı olarak, 1928 yılı mali yılı vergiler bütçesine 200.000 liralık olağanüstü ödenek koyulmasıyla ilgiliydi.

Çıkarılan yasayla ve 400.000 liralık gibi kısıtlı bir bütçeyle yapılan çalışmalar meyvasını vermiş iki üç ay gibi kısa bir sürede Türkiye'nin dış görüntüsü tamamen değişmişti. 1929 yılına gelindiğinde ise Latin kökenli Yeni Türk harfleri Türkiye'nin ulusal tek yazısı olarak beklenen yerini almıştı.

DİPNOTLAR

Atatürk'ün Maarife Ait Direktifleri, Maarif Vekilliği Ana Programa Hazırlıklar, Seri:A, No:1, Maarif Matbaası, İstanbul, 1939, s.26.

Sami N. Özerdim, Yazı Devriminin Öyküsü, T.D.K., Ankara, 1978, s.18; Maarif Vekaleti Mecmuası, S.17, Devlet Matbaası, Ankara,1929, s.3; Hakimiyeti Milliye, 11 Ağustos 1928.

Falih Rıfkı Atay'ın okuduğu notların son bölümü Doğu ve Batı müziği üzerinedir. bkz. Atatürk'ün Maarife Ait Direktifleri, s.27; Sami N. Özerdim, a.g.e. s.18.

Sami N. Özerdim, a.g.e., s.18-19; Bilal Şimşir, a.g.e., s.161; Atatürk'ün Maarife Ait Direktifleri, s.27-28.

Bilal Şimşir, a.g.e., s.159-160.

Turhan Olcaytu, a.g.e., s.94.

Falih Rıfkı Atay, Çankaya, s.441.

a.g.e. s.442.

A. Cevat Emre, a.g.e., s.325-326; İbrahim Necmi Dilmen, "Atatürk ve Türk Dili" Cumhuriyet Gazetesi, 10 Kasım 1941, s.2.

Sami Özerdim, a.g.e., s.25.

Hakimiyet-i Milliye'nin 11 Ağustos 1928 tarihli ilk sayfa başlığı şöyledir. "Gazi Hazretleri Sarayburnu'ndaki Müsamede Halka Gayet Mühim Bir Hitabe İrad Buyurdular." Hakimiyet-i Milliye, 11 Ağustos 1928 / 24 Safer 1347; Falih Rıfkı Atay, "Halkın Kararı", Milliyet, 11.08.1928.

Cumhuriyet, 12 Ağustos 1928, s.1; İkdam, 12 Ağustos 1928, s.1; Milliyet, 12 Ağustos 1928, s.1; M. Şakir Ülkütaşır, a.g.e., s.73; Bilal Şimşir, a.g.e., s.73.

Sami N. Özerdim, a.g.e., s.25.

Necmettin Sadık, Akşam, 12.08.1928, s.1.

Bu mektuplardan bir tanesi Beyoğlu 6'ıncı Mektep Muallimlerinden birisi olan Nuri Uğur'a aitti. 11.08.1928 tarihli mektubunda şunlar yazılıydı: "İrfan ordusunun en büyük derdine deva olan yüksek beyanatınızı, yeni harflerin kabulünü bildiren ulvi hitabınızı sevinç yaşları dökerek tamamen okudum. Allah senden razı olsun ve başımızda daim eylesin, Büyük Aziz Şef." bkz. Ahmet Bekir Palazoğlu, Başöğretmen Atatürk (1919-1928), C.I, Milli Eğitim Bakanlığı, Ankara, 1991, s.287.

"Bütün Mekteplerde Yeni Türk Harfleri Okutulacak", Cumhuriyet, 16 Ağustos 1928'den Akt.: Bilal Şimşir, a.g.e., s.168.

Sadi Borak, "Bir Yazı Devriminin Öyküsü", Cumhuriyet (Belgeler), 1 Kasım 1978, s.5.

Sami N. Özerdim, a.g.e., s.26.

17 Ağustos 1928 tarihli bu tebliğ Milliyet gazetesinin ilk sayfasında yayınlanmıştır: "Dolmabahçe Sarayı'nda Riyaseti Cumhur Dairesi erkan ve memurini ile bazı mebusların devam ettikleri yeni Türk harfleri kursunun muaffakiyetle hitama erdiğini istihbar ettik. Bu kursa devam edenlerden esasen Latin harflerini bilenler yeni harflerimizi ve bunun imlâ kaidesini birkaç derste mükemmelen öğrendikleri gibi Latin harflerini tanımayanlar da yazmaya ve okumağa başlamışlardır." bkz. Bekir Palazoğlu, a.g.e. s.290.

Cumhuriyet, 19 Ağustos 1928, s.1-2. Ayrıca bkz. (Ek-1).

Turhan Olcaytu, a.g.e., s.97; Özerdim, a.g.e. s.27.

İbrahim Necmi Dilmen, "Yeni Harflerimizle Türkçe Dersleri", Milliyet, 21-22-29-30 Ağustos 1928.

İhsan Sungu, a.g.m. s.12.

Hakimiyeti Milliye, 26 Ağustos 1928, s.2; Milliyet, 26 Ağustos 1928, s.2.

İhsan Sungu, a.g.m., s.12.

27 Ağustos 1928 tarihli telgraf şöyle idi: "Arap harflerini terk ediyorsunuz. Türk'ün seciyesini tâyin, tesbit ve i'lâ etmeğe en müsait olan Türk harfle-rini kabul ediyorsunuz. Bu çok güzeldir. Ama cevâmi-i şerifede duvarların medâr-ı tezyini olan Aşere-i Mübeşşere'nin isimlerini nasıl yazacaksınız? Arapça mı Türkçe mi?" bkz. Hakimiyeti Milliye, 28 Ağustos 1928, s.1; İkdam, 28 Ağustos 1928, s.1-4; Cumhuriyet, 28 Ağustos1928, s.1-2; Milliyet, 28 Ağustos 1928, s.1-4.

Milliyet, 26 Ağustos 1928, s.1-4; Cumhuriyet, 26 Ağustos 1928, s.1-2; Vakit, 26 Ağustos 1928, s.1.

Toplantıda yazar ve şairlerden Halit Ziya (Uşaklıgil), Celal Sahir (Erozon), Halit Fahri (Ozonsoy), Aka Gündüz, Ahmet Haşim, Yusuf Ziya (Ortaç), Orhan Seyfi (Orhun), Peyami Safa, Ali Canip (Yöntem); Gazetecilerden de Ahmet İhsan (Tokgöz), Ahmet Şükrü (Esmer), Ali Naci (Karacan), Reşat Nuri (Güntekin), Mahmut Sadık, Kemal Salih, Falih Rıfkı (Atay), Ahmet Rasim, Celal Nuri (İleri), Sami Rıfat ve Veled Çelebi bulunuyordu. bkz. Milliyet, 30 Ağustos 1928, s.1-4; Cumhuriyet, 30 Ağustos 1928, s.1-3; M. Şakir Ülkütaşır, a.g.e., s.74.

Konferansta sorulan sorular, cevapları ve tartışmalar için bkz. Milliyet, 30 Ağustos 1928, s.1-4.

İsmet İnönü'nün konuşmasının tam metni için bkz. İkdam, 30 Ağustos 1928, s.1-3.

Ülkütaşır, a.g.e., s.78.

Konuşmanın tam metni için bkz. Hakimiyeti Milliye, 14 Eylül 1928, s.1-2. Ayın Tarihi, Eylül 1928, No: 54, s.3736-3738; İhsan Sungu, a.g.m. s.13-14.

Atatürk'e verilen Başöğretmenlik sıfatı bir benzetme, övgü, saygı belirtisi olarak değil resmi bir sıfat olarak verilmiştir. Nitekim Millet Mektebi Teşkilâtının 4. maddesinde de: "Bu teşkilatın Reisi Umumiliğini ve Millet mektebinin Başmuallimliğini

Reisicumhur Gazi Mustafa Kemal Hazretleri kabul buyurmuşlardır" denilmektedir. bkz. Düstur, Üçüncü Tertip, C.10, s.10-23. Ayrıca İsmet Paşa'da Malatya'da yaptığı konuşmasında "Bugün memleket baştan başa bir dershane halindedir. Bu dershanenin Baş Muallimi bu milletin başlıca hazinesi olan büyük evladı Gazi'dir" demiştir. bkz. Hakimiyet-i Milliye, 14 Eylül 1928, s.1-2.

Cumhuriyet, 24 Ağustos 1928, s.1; Milliyet, 24 Ağustos 1928, s.1; Hakimiyeti Milliye, 24 Ağustos 1928, s.1.

Milliyet, 24 Ağustos 1928, s.1-4; Aydın Oy, Tekirdağ'da Atatürk, Ekim basımevi, İstanbul, 1965, s.19.

Atatürk Liva Kumandanına şu satırları yazdırdı: "Zabitan Yurdu'nda Liva Kumandanı Beyefendi'ye yazdırılmıştır: Bugün Tekiradğı'nda bulunan zabıt arkadaşlarımı ziyaretten çok memnun oldum. Bu memnuniyetimi burada hazır bulunmayanlara da lütfen söyleyiniz. Yeni Türk harflerini bütün muhitlerine serian öğretmenleri kendilerinden hassaten rica ve talep ederim" bkz. Milliyet, 24 Ağustos 1928, s.4; M.Şakir Ülkütaşır, a.g.e., s.92; Bilal Şimşir, a.g.e., s.185.

Hilmi Yücebaş, Edebiyatımızda Atatürk, Dizerkonca Matbaası, İstanbul, 1960, s.4-5; Hikmet Çevik, Tekirdağ Tarihi Araştırmaları, İstanbul basımevi, 1949, s.211-212. Ayrıca bkz. (Ek-5).

Kağıdı Hoca Efendi'ye uzatan Gazi Mustafa Kemal şunları söylemiştir: "Bu kağıt sende kalsın bu hatıram olsun. Yeni harfleri öğren ve herkesi öğren-meye teşvik et, bir daha gelişimde seni böyle göreyim." bkz. Sedat Ağıralı, Cumhuriyet, 5 Ekim 1958, s.1-5; Ruşen Eşref, "Tekirdağı'nda Gazi", Milliyet, 27 Ağustos 1928, s.2.

Bu belgenin fotografisi, istek üzerine bir mektupla Ankara Etnografya Müzesi'ne gönderilmiştir. bkz. Hakimiyeti Milliye, Eylül 1928'den Akt.: M. Şakir Ülkütaşır, a.g.e., s.93.

Anadolu Ajansına verilen demecin tam metni için bkz. Hakimiyet-i Milliye, 25 Ağustos 1928, s.1; Cumhuriyet, 24 Ağustos 1928, s.1; Vakit, 24 Ağustos 1928, s.1; İkdam, 24 Ağustos 1928, s.1; Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, C.3, T.T.K., Ankara, 1997, s.121-122.

Milliyet, 28 Ağustos 1928, s.1; Cumhuriyet, 28 Ağustos 1928, s.1-2.

Hakimiyet-i Milliye, 28 Ağustos 1928, s.1-2; İkdam, 28 Ağustos 1928, s.4; Vakit, 28 Ağustos 1928, s.1-3; M. Şakir Ülkütaşır, a.g.e., s.96-98.

Milliyet, 2 Eylül 1928, s.1; Cumhuriyet, 2 Eylül 1928, s.1; Vakit, 2 Eylül 1928, s.1; Hakimiyet-i Milliye, 2 Eylül 1928, s.1.

Cumhuriyet, 3 Eylül 1928, s.1-2; Hakimiyet-i Milliye, 3 Eylül 1928, s.1.

Milliyet, 3 Eylül 1928, s.1; Vakit, 3 Eylül 1928, s.1; Hakimiyet-i Milliye,3-4 Eylül 1928, S.2570, s.1.

Vakit, 3 Eylül 1928, s.1; Hakimiyet-i Milliye, 4 Eylül 1928, s.1.

Gazi'nin İstanbul Halkı ve Yeni Türk Harfleri Hakkındaki Demeci için bkz. Cumhuriyet, 15 Eylül 1928, s.1-2; Hakimiyet-i Milliye, 15 Eylül 1928, s.1; Milliyet, 15 Eylül 1928, s.2; Vakit, 15 Eylül 1928, s.1.

Cumhuriyet, 17 Eylül 1928, s.1.

Hakimiyet-i Milliye, 17 Eylül 1928, s.1; Vakit, 17 Eylül 1928, s.1.

M. Şakir Ülkütaşır, "Atatürk İlk Alfabe Dersini Sinop'ta Vermişti", Yücel Dergisi, C.29, S.109, Kasım 1945, s.87-88.

Cumhuriyet, 17 Eylül 1928, s.1.

M. Şakir Ülkütaşır, a.g.e., s.106-107.

Vakit, 17 Eylül 1928, s.6; Hakimiyet-i Milliye, 18 Eylül 1928, s.1.

Cumhuriyet, 17 Eylül 1928, s.1-2.

Cumhuriyet, s.1-2; Şimşir, a.g.e., s.192.

M. Şakir Ülkütaşır, a.g.e., s.114.

Ahmet Bekir Palazoğlu, a.g.e., s.315.

Hakimiyet-i Milliye, 20 Eylül 1928, s.1;Cumhuriyet, 19 Eylül 1928,s.1-2.

Milliyet, 19 Eylül 1928, s.1-5.

Cumhuriyet, 20 Eylül 1928, s.1; Milliyet, 21 Eylül, s.2.

Hakimiyet-i Milliye, 21 Eylül 1928, s.1; Cumhuriyet, 21 Eylül 1928, s.1-2; Milliyet, 21 Eylül 1928, s.2.

Hakimiyet-i Milliye, 21 Eylül 1928, s.2; Cumhuriyet, 21 Eylül 1928, s.1, Milliyet, 21 Eylül, s.1, M.Şakir Ülkütaşır, a.g.e. s.120.

Hakimiyet-i Milliye, 21 Eylül 1928, s.2; Cumhuriyet, 21 Eylül 1928, s.1; Milliyet, 21 Eylül 1928, s.1.

M. Şakir Ülkütaşır, a.g.e., s.121.

Hakimiyet-i Milliye, 22 Eylül 1928, s.1; Cumhuriyet, 22 Eylül 1928, s1; Milliyet, 22 Eylül 1928, s.1; Vakit, 22 Eylül 1928, s.1.

İstanbul Lisesi Türkçe öğretmeni Mithat Sadullah Bey'in Atatürk'e çektiği telgraf için bkz. Hakimiyet-i Milliye, 25 Eylül 1928, s.1.

Hakimiyet-i Milliye; 30 Eylül 1928, s.1; Cumhuriyet, 30 Eylül 1928, s.1; Sami N. Özerdim, a.g.e., s.30.

Halk arasında yeni Türk harflerine "Gazi Alfabe"si adı verilmiştir. Nitekim İsmet İnönü Hakimiyet-i Milliye gazetesine verdiği bir demeçte: "Yeni Yazı Türk Alfabesi, daha doğrusu birçok yerlerde halkın kendiliğinden söylediği veçhile Gazi Alfabesi hakkında gördüklerim beni bahtiyar etmiştir. Bu, cahil kalmaktan mütevellit bir sıkıntı içinde bunalmış büyük bir milletin kurtuluş hamlesidir" demiştir. bkz. İsmail Arar, "Gazi Alfabesi", Harf Devriminin 50. Yılı Sempozyumu, T.T.K., Ankara, 1981, s.147.

Türk Tarih Kurumunca Düzenlenen Yazı Devriminin 50. Yıl Sergisi, s.25; Atatürk'ün emir ve arzusuyla Riyaseticumhur Orkestrası Şefi öğretmen Zeki (Üngör)'ün hazırladığı Harfler Marşının notası 2 Ekim 1928 tarihinde Atatürk'e sunulmuştur. bkz. Ahmet Bekir Palazoğlu, a.g.e., s.328. (Ek-2)

Sami N. Özerdim, a.g.e., s.34-35.

Z.C., Devre: 3, 1 Kasım 1928, C.5, s.4; Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, C.II, T.T.K., Ankara, 1997, s.373-378; Hakimiyet-i Milliye, 2 Kasım 1928, s.1.

Z.C., s.4.

a.g.e., s.5.

Z.C. s.6; Cumhuriyet, 2 Kasım 1928, s.1; İhsan Sungu, a.g.e., s.17-18; Maarif Vekaleti Mecmuası, 1929, s.11-12.

Z.C., s.7; Maarif Vekaleti Mecmuası, s.39-42; Ayın Tarihi, Kasım 1928, No: 56, s.3980.

Z.C., s.4; Ayın Tarihi, s.3980-3982; Maarif Vekaleti Mecmuası, s.36-37.

Yeni Türk Harflerinin kabul edildiği gün, Meclis, milletin şükran hatırası olmak üzere Atatürk'e altın levha üzerine kabartma bir alfabe takdimine karar vermiştir. bkz. Z.C., C.5, s.12; Cumhuriyet, 4 Kasım 1928, s.1. Sözkonusu levha bugün Anıtkabir'deki Atatürk Müzesindedir. M. Şakir Ülkütaşır, a.g.e., s.88.

Z.C., s.7-13; Düstur, 3. Tertip, C.10, s.3-6.

Şerafettin Turan, Türk Devrim Tarihi, s.209.

Düstur, 3. Tertip, C.10, s.7.

a.g.e., s.9.

V. BÖLÜM

E. HARF DEVRİMİNİN UYGULANMA SÜRECİ: MİLLET MEKTEPLERİ

1. MİLLET MEKTEPLERİNİN AÇILMASI

Harf Devrimi'nin en önemli amaçlarından biri kolay okuyup-yaz-mayı sağlayacak bir alfabe ile halkın çoğunluğunu okur-yazar yapabil-mekti. Ancak bunun da ötesinde harf devrimi, Türk halkını Arap kültürü etkisinden kurtaran ve çağdaş Batı uygarlığında hak ettiği yeri almasını sağlayan önemli merhalelerden biriydi. Nitekim İsmet Paşa'da yıllar sonra bu gerçeği şu şekilde ifade ediyordu:

"Harf İnkılâbı bir okuma yazma kolaylığına bağlanamaz. Okuma yazma kolayığı Enver Paşa'yı tahrik eden sebeptir. Ama Harf İnkılabı' nın bizde tesiri ve büyük faydası, kültür değişmesini kolaylaştırması-dır."

Ancak iş kültür değişimiyle de bitmiyordu. Geniş halk kitlelerini yeni bir kimliğe kavuşturmak ve çağdaş Cumhuriyet bireylerini oluştur-mak gerekliydi. Bunun için sadece devlet görevlilerine, okul çağındaki çocuklara yeni yazıyı öğretmek yeterli değildi. Daha kapsamlı bir iş ya-pılmalıydı. Okul çağı dışındaki geniş halk kitleleri de okuyup yazmayı öğrenmeli bununla da kalmayıp kendi kendine yeten, sorunlarını çöze-bilen, bilgi donanımına sahip bireyler yetiştirilmeliydi. İşte tüm bu ne-denler Millet Mektepleri'nin (Ulus Okulları) kuruluş hedefleri arasın-daydı. Nitekim İsmet Paşa 1 Kasım 1928'de, "Yeni Türk Harflerinin Kabulü ve Tatbiki" hakkındaki kanunla ilgili olarak Meclis'te yaptığı konuşmasında: Latin harflerinin getireceği kolaylıktan hakkıyla istifade etmek ve bunun neticesini bir kaç sene içinde gözle görülür birhale getirmek için hükümetin ciddi mesai sarf edeceğini, bu sebeple bütün memlekette Millet Mektepleri halinde, işinde, tarlasında, fabrikasında çalışan vatandaşların ayaklarının ucuna bu hizmeti götüreceğini,

kolay-lıkla öğretecek öğretmenler, kolay tedarik olunacak vasıtalarla bu yeni alfabeden tamamiyle istifade etmeleri için çalışacağını açıklıyordu.

Bundan sonra ise Yeni Türk harfleri yasasının yürürlüğe girmesin-den dört gün sonra yani 7 Kasım 1928 günü Meclis kürsüsünde, yeni yazının geniş halk kitlelerine yayılması için Millet Mektepleri'nin açılacağını haber veren şu konuşmayı yapıyordu:

"Türk harflerinin bütün vatandaşlara kapılarının önünde ve işlerinin başında öğretebilmesi için daha bu sene içinde Millet Mektepleri teşkilatı yapacağız. Bu teşkilat şehir, köy bütün yurdu kaplıyacak, vatandaşların işlerinin, maişetlerinin en müsait devirlerinde ve yanlarında iki aylık veya dört aylık kurslar açılacak, şehirde ve köyde mekteplere, belirli toplanma yerlerine gelmeye vakitleri müsait olmayan vatandaşlar için seyyar muallim teşkilâtı yapılacak, devletin en büyüğünden en küçüğüne bütün memurları Millet Mektepleri teşkilatında ihtiyaca göre çalışacaklar."

Yine aynı konuşmada Cumhurbaşkanı Gazi Mustafa Kemal'in Millet Mektepleri teşkilatının umumi reisliğini kabul ettiğini ve bir sene içerisinde, geçkin yaşlarda birkaç yüz bin kişiyi okutabilecekleri belirtiliyordu.

Millet Mekteplerinin kuruluşundaki bu kararlık, inanç ve azim ör-gütün fikri ve manevi gücünü oluşturuyordu. Ateşli ve yoğun bir çalış-ma içinde halkı topyekün okuma-yazma seferberliğine dahil etmek için ve Millet Mekteplerini, planlı olarak devlet eliyle başarılı kılmak için elli iki maddeden oluşan bir talimatname hazırlandı. "Millet Mektepleri Teşkilatı Talimatnamesi" adını taşıyan bu program, 8 Kasım 1928 tari-hinde Şura-yı Devlet tarafından incelendi ve 11 Kasım 1928 tarihinde de Bakanlar Kurulu tarafından onaylanıp kabul edildi. 24 Kasım 1928 tarihinde ise Resmi Gazete'de yayınlanarak yürürlüğe girdi.

Oldukça kapsamlı olarak hazırlanan bu talimatname de Millet Mek-teplerinin kuruluş amacından, idari yapısına, okutulacak derslerden, gi-derlerinin nasıl karşılanacağına kadar her türlü bilgi mevcuttu. Talimat-namenin yayınlanmasından sonra

gazetelerde ve birçok bölgede duyu-rular yapıldı ve yurt genelinde hummalı bir çalışma başladı. Ayrıca Mil-li Eğitim Bakanı Mustafa Necati Bey'de yapılacak hazırlıklarla ilgili 2 Aralık günü valiliklere bir genelge göndererek, 1 Ocak 1929 tarihinde Millet Mektepleri'nde derslere başlanacağını bildirdi.

Yurtta büyük bir heyecan havası hakimdi. Resmi açılışın yapılacağı 1 Ocak 1929 günü için yoğun bir hazırlık dönemine girişilmiş, şehrin her yerine duvar ilanları asılmış, okullar süslenmişti ve açılışın yapıla-cağı gün, bütün ülkede "Maarif Bayramı" olarak ilan edilmişti.

Millet Mektepleri, 1 Ocak 1929 günü olağanüstü törenlere açılırken yurda acı bir haber yayıldı. Bu projenin gerçekleştirilmesinde büyük emekleri olan, Cumhuriyet tarihinin önde gelen eğitimcilerinden Maarif Vekili Mustafa Necati Bey, açılış töreninin yapılacağı günden bir gün önce vefat etmiş, çok istediği ve uğrunda ömrünü harcadığı bu okul-ların açılışını göremeden hayata gözlerini kapamıştı.

Bir taraftan Necati Bey'in yası tutulurken diğer taraftan bir anlam-da onun da dileğinin yerine getirilmesi için dershaneler açılıyor, halk Millet Mekteplerine hücum ediyordu. Gazeteler ilk gün için sadece İs-tanbul'da 1208 ulus okulunun derslere başladığını haber veriyordu.

2. MİLLET MEKTEPLERİNİN ÖRGÜTLENMESİ

Millet Mekteplerinin öğrütlenmesi için gerekli olan tüm bilgiler 24 Kasım 1928 günü Resmi Gazetede yayınlanarak yürürlüğe giren "Millet Mektepleri Talimatnamesi"nde ayrıntılı bir biçimde belirtiliyordu. Bu yönetmeliğe göre erkek ve kadın ülkedeki bütün Türk yurttaşları Millet Mektepleri örgütünün üyelerini oluşturuyordu. Diğer taraftan örgütün Genel Başkanlığı'nı ve Başöğretmenliği'ni Cumhurbaşkanı Gazi Mus-tafa Kemal Atatürk üstlenmişti. Ayrıca Büyük Millet Meclisi

Başkanı, Başbakan ve Bakanlar Genel Kurmay Başkanı ve Cumhuriyet Halk Par-tisi Genel Sekreteri de örgütün diğer yöneticileri konumundaydılar. Bakanlığa bağlı tüm müfettişler aynı zamanda Millet Mektepleri'nin de müfettiş olarak görev yapıyordu. Bu müfettişler gittikleri yerlerde, Mil-let Mektebi teşkilatını teftiş ve kontrol ederek, gördükleri noksanları ve gelişmeleri her ay sonunda bir raporla teşkilat merkezine bildirmekle yükümlüydüler.

Örgütün merkezi Maarif Vekaleti olmakla birlikte teşkilatın faali-yetlerine yön veren de Milli Eğitim Bakanın Başkanlığı'ndaki bir kuruldu ve Millet Mekteplerinin örgütü Maarif Vekaleti örgütüyle paralellik gösteriyordu.

Millet Mektepleri örgütü tıpkı idari bölgeler gibi, il, ilçe, bucak ve köy olarak bölünmüştü ve bunlar da zincirleme olarak birbirlerine bağlıydılar. Bu bölümlenme çerçevesinde örgütlenmeden sorumlu yerel yönetim kurulları da, valilerin başkanlığında, Milli Eğitim Müdürleri, İl Genel Kurullarından bir üye, Cumhuriyet Halk Partisi Saymanı, Beledi-ye Başkanı ve Türk Ocakları Başkanından oluşuyordu. Yönetmeliğe göre Vilayet İdare Heyeti Başkanı olan Valiler her dönem için iki ayrı raporu Maarif Vekaletine göndermekle yükümlüydüler.

İlçelerde de ilçe kurulları vardı ki bu kurullar Kaymakamın baş-kanlığındaydı. Kurulun Genel Sekreteri İlçe Maarif memuru olmakla birlikte Belediye Başkanı, Cumhuriyet Halk Partisi İlçe Başkanı, Jan-darma Komutanı ve Polis Komiseri de ilçe kurulunun diğer üyeleri ara-sındaydı. Bu kurul da ilçe çerçevesinde Vilayet İdare Heyeti'nin görev-lerini yapıyorlardı ve oraya bağlıydılar.

Köy ve mahallelerde ise İhtiyar Heyetleri ile köy ya da mahalle muhtarları ve köy öğretmenleri; Millet Mektepleri örgütünün yürütücüsü olarak görev yapıyordu.

Aynı zamanda Millet Mekteplerinin örgüt yapısını da oluşturan bu birimler, teşkilat için gerekli olan ortamı hazırlamakla görevliydiler. Dershanelerin oluşturulmasından öğretim için gerekli olan araç ge-reçlerin sağlanmasına, dershanelerin

aydınlatılıp, ısıtılmasından, Millet Mektepleri öğrencilerinin derslere devamlarının sağlanmasına kadar hemen hemen herşeyden bu kurullar sorumluydu.

Örgütü oluşturan yöneticiler, hiçbir Türk vatandaşının bu uygula-manın ve Harf Devriminin dışında bırakılmasını istemiyordu. Bu hedef doğrultusunda, cezaevlerini de örgütlenmeye dahil etmişler, buradaki vatandaşların da okuma-yazma öğrenebilmesi için talimatnameye bu-nunla ilgili bir de madde koymuşlardı.

Buna paralel olarak yine aynı şekilde tüm devlet kuruluşları ve belediyeler de personelini okutmakla yükümlüydü ve tüm memur ve işçiler de en geç Haziran 1929'a kadar bir Millet Mektebinde öğrenim görmüş olacaklardı.

2.1. Millet Mekteplerinin Öğretim Kadrosu

Millet mekteplerinin kurulmasındaki öncelikli amaç, yeni Türk harflerini kısa zamanda ve kolayca herkese okuyup yazma olanağı ver-mesinden Türk ulusunu en geniş ölçüde yararlandırmak ve büyük halk kitlelerini hızla okur-yazar durumuna getirmekti. Bu amaç doğrultu-sunda tıpkı Millet Mekteplerinin örgütlenmesinde olduğu gibi öğretim kadrosu da, genel eğitim örgütüne paralel olarak oluşturulmuştu. Buna göre memlekette ilkokul bulunan her yerde, öğretmen sayısı kadar Mil-let Mektebi dershanesi açılacak Maarif Müdürleri, İlköğretim Müfet-tişleri, İlkokul Müdürü, Başöğretmeni ve öğretmenleri, asıl görevlerinin yanında Millit Mekteplerinde de görev yapacaklardı.

Maarif müdürleri, vilayet dahilindeki öğretim işlerinin yetkili ma-kamı olarak, Millet Mekteplerinde görev yapacak öğretmenlerin belir-lenmesinden ve derslerin verilmesi için uygun bir yer bulunmasından sorumluydu. Bununla birlikte öğrencilerin okula devamlarının sağlan-ması, öğretimde karşılaşılacak güçlüklerin giderilmesi ve okulu bitiren-lere diploma verilmesi gibi görevler de yine Maarif Müdürlerinin sorumlulukları arasındaydı.

İlkokul müfettişleri ise kendi bölgelerindeki Millet Mekteplerinin öğretim işlerinin düzenlenmesiyle yükümlüydüler. Diğer taraftan öğret-men ve başöğretmenler de 30-50 kişiye ders vermek ve öğrencilerin derslere düzenli bir şekilde devamını sağlamak gibi ek görevleri üstlenmişlerdi.

Millet Mekteplerinin öğretim kadrosundaki yetersizlik bu şekilde ek görevlerle giderilmeye çalışılırken zaman zaman bu hususta Türk ay-dınlarına da görevler düşmüştü. Bu kişiler iki aylık Millet Mekteple-rinde öğretmenlik yaptıkları takdirde İl ya da İlçe Millet Mektebi Ku-rulu kararıyla, "Millet Mektebi Muallimi" ünvan ve belgesi ile ödül-lendirilecekti.

Millet Mektepleri, sadece okulu olan yerlerde değil, Milli Eğitim örgütünün ulaşamadığı yerlerde de faaliyet gösteriyordu. Bunun için gezici öğretmenler yani "Seyyar Talim Heyetleri" oluşturulmuştu. Bu heyet, okulu olmayan köylere giderek köy halkını öğrenmeye elverişli bir fiziksel ortamda toplamak ve yeni harfleri öğretmekle yüküm-lüydü.

Okulu olmayan köylere gidecek bu öğretmen kadrosu ise Vilayet Maarif İdaresi tarafından Maarif Eminliği'nin onayı ile kimi zaman kadro fazlası öğretmenlerden, kadro fazlası öğretmen bulunmadığında ise öğretmenlik yapabilecek nitelikteki aydınlardan seçilecekti. Ancak şunu da belirtmekte fayda var ki bu aydınlar, sadece iki aylık Millet Mektepleri'nde, yani eski yazıyı bilenlere yeni yazıyı öğreten okullarda görev yapabileceklerdi. Hiç okuma-yazma bilmeyenlere Yeni Türk alfa-besini öğretme görevi meslekten öğretmenlere bırakılmıştı.

Düşünce, örgüt ve uygulama olarak dünyada bir eşi daha olmayan Millet Mektepleri'nin öğretim kadrosu, bu şekilde öğretmenlerin, aydın-ların kimi zaman devlet memurlarının dahi üstün çabalarıyla bu şekilde oluşturuldu.

2.2. Millet Mekteplerinin Mali Giderlerinin Karşılanması

Millet Mektepleri'nin örgütlenmesi için gerekli ödeneğin nereden karşılanacağı da yönetmelikte belirtilmişti. Buna göre gerekli ödenek yerel yönetim bütçelerinden karşılanmış, Millet Mektebi Vilayet İdare Heyetleri ise ihtiyaç duyulan miktarı ayırmakla görevlendirilmişti. Ancak masrafların nasıl karşılanacağı hususu ilk olarak, Millet Mektepleri Talimatnamesi yayınlanmadan önce 5 Kasım 1928'de gündeme gelmiş Maarif Vekaleti'nin 1928 yılı bütçesine, "Yeni Türk harflerinin iltizam eylediği" masraf adıyla, olağanüstü bir ödenek eklenmişti. 400.000 liralık bu ödenek, dershaneler ve mekteplerde, yeni harflerle çıkan kitapları basmak ve Halk Dershaneleri ile Millet Mekteplerinin masraflarının karşılanması için kullanılacaktı.

Öğretim malzemelerinin nasıl karşılanacağı, dershanelerin araç-gereç donanımı vs. gibi masraflar mekteplerin mali giderleri arasınday-dı. Özellikle öğretim kadrolarının nasıl ücretlendirileceği hususu tali-matnamede detaylı bir şekilde belirtilmişti. Buna göre; Millet Mekteple-rinde ders veren her öğretmene dört aylık hizmet karşılığı olarak 50 lira verilecekti. Okulunda ikiden fazla Millet Mektebi açılan başöğretmen-lere ve kazaa maarif müdürlerine, düzenli görevlerine karşılık 50, ilk-öğretim müfettişlerine 60, maarif müdürlerine de bir devre için 90 lira ücret ödenecekti. Millet Mektepleri'nin Maarif Müdürü ve İlköğretim Müfettişleri tarafından teftişini mümkün kılmak için ise her sene vilayet maarif bütçesinin "özel giderler" bölümüne, gerekli miktarda harcırah konulacaktı.

Seyyar öğretmenlerin dershaneler için gerekli her türlü masrafları köy ihtiyar heyeti vasıtasıyla köyün tasarruf sandığından karşılanır-ken, Devlet kuruluşları ve özel kuruluşlarda açtıkları dershanelerin her türlü giderini karşılamakla yükümlü olacaklardı.

Sonuç itibariyle Millet Mektepleri'nin giderleri yerel yönetim bütçelerinden karşılanabildiği gibi, Ticaret ve Ziraat Odaları, Belediye-ler ve özel kişilerce yapılan bağışlarla da karşılanabiliyordu. Tüm bunlara ilaveten Atatürk'ün Türk harfleri konusundaki söylevini içeren ve her yıl ders yılı açılışında dinlenen "Gazi Hitabesi"

plağının satışlarından elde edilen gelirde yine Millet Mektepleri'nin giderleri için bağışlanmıştı.

3. MİLLET MEKTEPLERİNDE ÖĞRETİM VE MÜFREDAT PROGRAMI

Büyük halk kitlelerinin süratle okuyup yazmalarını sağlamak ama-cıyla açılan Millet Mektepleri, her yıl 1 Kasım tarihinde büyük tören-lerle öğretim yılına başlardı. Halkı isteklendirmek amacıyla gazetelerle ve çeşitli yollarla tanıtımlar yapılır birkaç gün öncesinden halkın toplu bulunduğu yerlerde okuma, yazma ve eğitim üzerine konferanslar verilirdi.

Millet Mektepleri A ve B olmak üzere iki tür derslikten oluşu-yordu. (A) dersliği okul çağı yaşını geçirmiş ve hiç okuma-yazma öğ-renmemiş olan vatandaşlar için dört ay süreliydi. Bu dershanelerde öğretim, her yıl 1 Kasım'da başlar; Şubat sonunda biterdi. (B) ders-liği ise eski yazıyı bilenlere yeni yazıyı öğretmek içindi ve öğretim sü-resi iki aydı. Ancak 1929 yılında çıkarılan 56 maddelik yeni talimat-namede B dershanelerinin iki aylık öğretim süresi dört aya çıkarılmış ve yönetmelikte B dershanelerinin görevi şu şekilde değiştirilmişti: "A dershanelerini bitirerek okuyup yazma öğrenmeş olan vatandaşları, hayat ve maişetlerinin ve vatandaşlık sıfatlarının istilzam ettiği anabil-gilerle teçhiz etmek (yaşam ve geçimlerinin ve yurttaşlık niteliklerinin gerektirdiği ana bilgilerle kuşandırmak)".

Her iki dershanede de öğrenci sayısı 15 ile 40 öğrenciden olu-şuyordu. Yaş sınırlaması ise 16 ile 45 yaş arasındaydı.

Millet Mekteplerinde öğretimin, vatandaşın iş ve çalışma saatlerine uygun olarak düzenlenmesi Maarif müdürü başkanlığındaki idare heye-tinin elindeydi. Buna göre her

Millet Mektebinde; hafta tatili olan Cuma günü hariç, her gün birer saat olmak üzere haftada altı saat ders yapılırdı.

Gezici Millet Mektepleri de düşünülmüştü. Bu bağlamda "Seyyar Talim Heyetleri ve Millet Mektebi İdare Heyetleri, öğretimin uygulama zamanını, köylünün zirai ve iktisadi faaliyetine kesinlikle engel olmayacak zamanlarda yapacaklardı.

Haftada altı saat olan ders programının 2 saati Okuma Yazma (Kıraat) ve Tahrir, 2 saati Hesap ve Ölçüler, 1 saati Sağlık Bilgisi ve 1 saati de Yurt Bilgisi dersleri için ayrılmıştı. Sözkonusu müfredat programının içeriğine değinmeden önce üzerinde durulması gereken bir konu var ki bu da Millet Mektepleri Teşkilatı'nın Türk milletini okur-yazar duruma getirmek için ne kadar detaylı bir çalışmanın içine girdiğinin bir göstergesi niteliğindedir. Bu çalışmalardan biri de Millet Mektepleri teşkilatının, yeni Türk harflerini öğretme işini üstlenen tüm öğretmenlere gönderdiği "Alfabe, Kıraat, Yazı ve İmla Tedrisi Usulü" adını taşıyan bir eserdir. Bu eserde Millet Mekteplerinde öğrencilerin yetiştirilmesinde ortaya çıkabilecek güçlükler ve okuma-yazma öğreti-minde kullanılması gereken yöntemler belirtilmiştir. Öğretmenler için bir nevi kılavuz niteliğinde olan bu eserde ayrıca derslerin ne şekilde cazip ve ilgi çekici olabileceğinden tutun, öğrencilerin ders işleyebil-mesi için ne tür bir mekana ihtiyaç duyacağına kadar her türlü bilgi mevcuttur. Bu ise bize Millet Mektepleri teşkilatının okuma-yazma öğretiminde en küçük ayrıntıyı bile gözden kaçırmayan dünya çapında bir örgüt olduğunun göstergesidir.

Millet Mekteplerinde okutulan ders kitaplarına gelince bunlardan ilki Yeni Türk harfleriyle okuma-yazmaya başlayacak öğrencilerin öğrenimine uygun olarak hazırlanmış "Alfabe" kitabıdır. Bu kitap aynı zamanda Millet Mekteplerinin ilk ders kitabı niteliğindedir.

Millet Mekteplerinde okutulan ana kitaplardan ikincisi Kıraat (Okuma) kitabıdır. Bu kitap, ahlaki, vatani, milli esaslara göre seçilmiş parçaları içermektedir. 128 sayfalık küçük bir kitap olan bu eser, şiirler, hikayeler, destanlar ve bazı tarihi parçalarla yaşı

ilerlemiş öğrencilerin ilgisini çekmek için hazırlanmıştı. Haftada 2 saat okutulan Kıraat dersinde, kolaylıkla ve düzgünce okumanın yanında, düzgün konuşma yeteneklerinin de geliştirilmesi adına gazete makalelerinden parçalar okunuyor ve bunlar hakkında kısa tartışmalar yapılıyordu. Böylelikle aynı zamanda ülkedeki sorunlara duyarlı bireyler de yetiştirilmiş oluyordu.

Kıraat dersleriyle birlikte gösterilen Tahrir derslerinde ise öğren-cilere, düşüncelerini düzgün ve anlaşılır bir şekilde yazı ile ifade et-meleri öğretiliyordu. Bunun için bu okulları bitirenlerin yazıları çok düzgün ve güzel oluyordu.

Millet Mekteplerinde okutulan en önemli ders kitaplarından biri de Yurt bilgisi kitabı idi. Bu kitap Türk vatandaşlarına hem tarihi bilgiler vermekte hem de yurttaşlık görevlerinin neler olduğunu öğretmekteydi. Anayasa, Cumhuriyet Hükümeti'nin işleyişi, seçimler, T.B.M.M., ma-halli resmi teşkilat, vergi, askerlik gibi konular kitapta yer alan konular arasındaydı. Dolayısıyla Yurt Bilgisi derslerinin amacı da kitaba paralel olarak öğrencilere vatan, millet, vatandaşlık hak ve görevleri hakkında bilinmesi gerekenleri öğretmekti.

Millet Mektepleri dershanelerinde okutulan Hesap ve Ölçüler adlı ders de tıpkı Kıraat ve Tahrir dersi gibi, haftada iki saat olarak planlan-mıştı. Günlük hayatta sürekli karşılaşılan, fakat zihinsel hesaplamalarla her zaman halledilemeyen basit sorunları gidermeye yarayacak genel esasları ve kuralları öğretmek, zihinsel hesaplamalarla kullanılan kişisel yöntemleri kurallaştırmak ve her zaman her yere uygulanabilir hale getirmek, bu dersin hedefleri arasındaydı. Bu amaçlar doğrultusunda Hesap ve Ölçüler dersinde okutulmak üzere "Millet Mektepleri ve Halk Dershanelerine Mahsus Hesap ve Ölçüler" adını taşıyan bir de kitap hazırlanmıştı.

Dershanelerde okutulan diğer bir ders ise haftada bir saat olan Sağlık Bilgisi dersiydi. Bu dersde sağlıklı bireylerin yetiştirilmesinde gerekli her türlü bilgi öğretilirdi. Vücudun, iç ve dış organların tanıtıl-ması, bunların bakımı, korunması ve sağlığı, hastalıklar, bulaşıcı hasta-lıklar, bulaşma nedenleri, temizlik, kadınlarda çocuk bakımı

gibi konu-lar üzerinde önemle durulur, bunların öğretilmesi için tüm araçlar ve yöntemler kullanılırdı.

Neticede bu dersleri başarıyla bitirenlere "Millet Mektepleri Ders-hanesi Mezuniyet Vesikası" ve "Millet mektebi Şahadetnâmesi" adlı iki tür belge verilirdi. Ayrıca bu okullarda çalışkanlığı ve öğrenme kabi-liyeti ile kendini göstermiş olan bir kadın ve bir erkek öğrenciye de içinde Teşkilât-ı Esasiye Kanunu (Anayasa) bulunan bir kitapçık hediye edilirdi. Bununla birlikte diploma alıp çıkanlar, açılan tarım, ticaret, zanaat gibi meslek kurslarına öncelikli olarak alınır, kendilerine Millet Mektepleri yerel kurullarınca uygun armağanlar verilirdi.

4. MİLLET MEKTEPLERİNİN İSTATİSTİKSEL OLARAK DEĞERLENDİRİLMESİ

Millet Mektepleri, düşünce, örgüt ve uygulama olarak o güne kadar dünyanın bir benzerine daha rastlamadığı yaygın bir eğitim hamle-siydi. Mustafa Kemal Atatürk'ün "Başöğretmen" sıfatıyla önderliğini üstlendiği bu eğitim kurumları, başlangıçta inkılâbın yarattığı coşkuyla büyük halk kitlelerine yalnızca okuma-yazma öğretmeyi amaçlamış, daha sonra ise zorunlu bir yaygın eğitim kurumu olarak halkı toplum haya-tının her alanında yetiştirmeyi hedeflemişti. Bu sayede kendi kendine yetebilen, sorunlarını çözebilen bireylerin yetiştirilmesi sağlanmıştır.

Halkın bu yaygın eğitim kurumlarına gösterdiği ilgi ilk günden beri oldukça fazlaydı. Öyleki İstanbul gazeteleri ilk gün için 1208 dersha-nede 45.000 kişinin öğretime başladığını haber veriyordu.

Bir aylık çalışma sonuçlarına göre ise yalnız İstanbul'da 2655 dershane açılmış, bu dershanelere 104.548 kişi kayıt yaptırmıştı. Mev-cut öğrencilerin 55.106'sı ise kadınlardan oluşmaktaydı. Sonuçlar oldukça umut vericiydi. Bu şekilde devam ederse

belkide Millet Mek-teplerinin açılışında hedeflenen “on-onbeş yılda Türkiye’de okuma-yazma bilmeyen tek bir yurttaş kalmayacak” gayesi gerçekleşebilirdi.

Millet Mekteplerinin yedi yıllık çalışma faaliyetlerine ait istatistik verilere göz attığımızda ise hem açılan dershane sayısında hem de öğ-retmen ve öğrenci sayısında yıldan yıla bir düşüş görülmektedir. Buna göre 1928-1929 yılında ülkede toplam 20.489 adet dershane açılmışken, 1929-1930 arası dönemde bu sayı 12.907 olmuş, 1930-1931 döneminde 5.915, 1932-1933 yılları arasında ise bu sayı 5.107’ye düşmüştür. 1933-1934 yılları arasında 2.683 olan dershane sayısında 1934-1935 yıllarında bir artış olmuş ve dershane sayısı bu yıllar arasında 3.670 adet olmuştur. Burada şunu da belirtmekte fayda var ki ilk beş yıl içerisinde açılan okulların 35.461’i köylerde, 18.589’u ise kentlerde açılmıştır. Yani yazı seferberliği ulaşılmak istenen hedef doğrultusunda köylere de yayılmıştır.

İlk yıldan sonra kademeli olarak yaşanan düşüş Millet Mektep-lerine devam eden öğrenci sayısında da yaşanmıştır. 1928-1929 yılları arasında dershanelere devam eden öğrenci sayısı 642.778’i köylü olmak üzere, 1.045.500 iken 1929-1930 döneminde bu sayıda yarı yarıya bir azalma görülmüş ve öğrenci sayısı 544.534’e kadar düşmüştür. 1935 yılında ise bu sayı 103.252’lere kadar gerilemiştir. Yani ilk yıla oranla yedinci yılının sonunda %90’a varan bir düşüş gözlenmiştir. Ay-nı şekilde Millet Mektepleri’ne devam eden köylü erkeklerin sayısında yedi yıllık süreçte %82, köylü kadınların sayısında ise %95’e varan bir düşüş yaşanmıştır.

Millet Mektepleri’ndeki öğrenci sayısında yaşanan bu gözle görü-lür azalış hükümetin de dikkatini çekmiş ve 1930 yılında “Teftiş Heyeti’ nin Umumi Raporu” adı altında 12 maddelik bir muhtıra Maarif Vekale-ti’ne verilmiştir. Bu muhtırada Maarif İdarelerinin Millet Mektepleri ile daha ciddi bir şekilde ilgilenilmesi gerektiğinin altı çiziliyor, muallim-lere ayda verilen on iki buçuk liranın, ders başına bir lira artırılması ve müfettişlerin, öğretim neticesinde elde edilen sonuçlarıda değerlendir-meleri gibi tedbirler alınması gerektiği belirtiliyordu. Alınan tedbir-ler beklenildiği gibi etkili olmamış olacak ki yıldan yıla görülen düşüş devam etmiştir.

İlk beş yılda Millet Mektepleri'ne devam eden 2.305.924 kişiden 1.124.926 kişi yeni yazıyı öğrenip diploma almıştır. Beş yılda 782.410 kentliden 425.745'i, 1.523.511 köylünün de 699.176'sı başarılı olmuş-tu. Köylerde erkeklerin başarı oranı %51, kadınlarınki ise %35 civa-rında idi. Yani köylerde Millet Mektepleri'ne devam eden ve hiç okuma-yazma bilmeyen 1.365.317 kişiden 600.186 kişiye okuma yazma öğretilmiştir. Geriye kalan 99 bin kişi ise eski yazıyı bilen ve yeni yazıyı öğrenen kişilerdi.

Genel bir değerlendirme yaptığımızda ise yani yedi yıllık süreci değerlendirdiğimizde 16.158.000 olan Türkiye nüfusunun 1.197.537'si, Millet Mektepleri'nden belge alarak, yeni Türk harfleriyle okuyup yazmayı öğrenmiştir. Burada şunu da belirtmemizde fayda vardır ki her ne kadar bu oran harf devrimi yapılmadan önce Arap harfleriyle okuma-yazma bilenelrin sayısına yakın ise de "bu rakamlar sadece Millet Mektepleri'nden mezun olanların miktarını göstermektedir. Yani bu rakamlar memlekette Türk harfleriyle okuma-yazma bilenlerin miktarı olarak telakki edilmemelidir." Çünkü Millet Mektepleri haricinde yüzbini aşkın devlet, özel idare ve belediye memuru, onsekiz binin üstünde öğretmen ve yarım milyon civarında da öğrenci, asker, şirket memuru ve vatandaş kendi kendine okuma-yazma öğrenmiştir. "Bunlar da nazarı dikkate alınırsa, Türk harfleri ile okuma-yazma bilenlerin yekünü en küçük bir hesapla 3.000.000'nu tecavüz eder."

Millet Mekteplerinin ilk günlerde yarattığı heyecan ve ilgi yukarıda da ifade edildiği üzere yıllar geçtikçe azalmaya başlamış neticede Millet Mekteplerine ait yönetmelik hâlâ yürürlükte olmasına rağmen bu okullar zamanla sönüp gitmiştir. Bu duruma yol açan nedenleri şu şekilde belirtebiliriz:

1. Mali olanakların çok kısıtlı oluşu,
2. 1929 Dünya ekonomi bunalımının Türkiye'yi de etkilemesi sonucu devletin ve halkın mali olanaklarının daha da daralması,
3. Aynı nedenlerle, özellikle kırsal nüfus kesiminde güncel geçim derdine düşülmüş olması,

4. İl Genel Meclisleri'ni oluşturan kişiler arasındaki siyasal, sosyal, ekonomik ve psikolojik kökenli çatışmalar,

5. Yerel yöneticilerin konuya gerekli biçimde ve ölçüde sahip çıkmamaları,

6. Öğretmen sayısındaki yetersizlik,

7. Çok dağınık ve kırsal yerleşme düzeni içinde olan memleketi-mizde ulaştırma, okul yapma ve öğretmen göndermede kar-şılaşılan zorluklar,

8. Konuya asıl sahip çıkması gereken devrimci Cumhuriyet Halk Partisi'nin yerel yönetim düzeyinde bürokrat bir zihniyetle yönetilmesi ve bazı illerde henüz örgütlenmemiş olması,

9. Halkevleri ya da benzeri bir örgütün henüz kurulmamış olması; Türk Ocakları'ndan gerekli ölçüde yararlanılmaması,

10. Devrimlere karşı onların direnci,

11. Devrimci bir kişiliğe sahip olan Milli Eğitim Bakanı Mustafa Necati'nin vakitsiz ölümü.

Bununla birlikte Türk yazı devriminin başarıya ulaşmasında, yeni yazının tutunup, yerleşmesinde, büyük halk kitlelerinin okuyup yazmayı öğrenmesinde Millet Mektepleri'nin önemi yadsınamaz bir gerçektir. Bu büyük atılımla bütün bir yurt baştan başa dalgalanmış, köylüsünden kentlisine, kadınından erkeğine tüm yurttaşların kafasında yeni yazı kavramı yaratılmıştır. Bu okullarda büyük bir çoğunluğu köylü yurttaş olmak üzere milyonlarca insana okuma-yazma öğretilmiştir. Millet Mektepleri uygulamasıyla ülkede eğitim alanında ulaşılan sonucun o günün şartları göz önüne alınırsa büyük bir başarı olduğu ortadadır.

SONUÇ

Harf İnkılabı, niteliği bakımından basit bir yazı değişiminden ibaret değildir. Bu inkılap, dil ve kültür tarihimizde ve sosyal yaşamımızda önemli bir yere sahiptir.

Atatürk inkılaplarının dayandığı temel ilke Türkiye Cumhuriyeti'ni siyasi yapısı bakımından olduğu gibi, sosyal yapısını şekillendiren kültür değerleri bakımından da çağdaş bir devlet haline getirmektir. Dolayısıyla harf inkılabı da milli değerlere bağlı bir çağdaşlaşmanın ifadesi olduğu gibi sosyal ve kültürel alandaki öteki yeniliklere de temel oluşturan bir özellik taşımaktadır.

Türk toplumunun kendi diline, kendi tarihine sahip çıkabilmesi eğitim birliğine ve milli bir eğitim sistemine kavuşabilmesi, okuyup yazma öğrenmenin kolaylaştırılması ve kültür alanındaki gelişmelere gerekli hamlelerin yapılabilmesi, her şeyden önce Türk ulusunun kendi dilinin özelliklerine uygun, kolay öğrenilir bir alfabe sistemine sahip olması ve gerçekleştirilebilirdi. Ancak Arap yazısının Türk dilinin özelliklerine aykırı düşmesinden kaynaklanan nedenler kültür alanındaki gelişmelerin önünü keser nitelikteydi. Bunun bilinci ile hareket eden Mustafa Kemal Atatürk'ün 1 Kasım 1928 günü T.B.M.M.'nin açılış konuşmasında belirttiği gibi: "Herşeyden önce büyük Türk milletine onun bütün emeklerini kısır yapan çorak yol haricinde kolay bir okuma yazma anahtarı vermek lazımdı. Büyük Türk milleti cehaletten az emekle kısa yoldan ancak kendi güzel asil diline kolay uyan böyle bir vasıta ile sıyrılabilirdi. Bu okuma yazma anahtarı ise ancak Latin esasından alınan Türk alfabesiydi."

Bu değişimin Türk eğitim ve kültür yaşamındaki etkilerinin ne ola-cağı Harf İnkılabı'ndan çok önce başlayarak günümüze dek sürekli tar-tışılagelmiştir. Latin harfleri esasına dayalı yeni alfabenin kabulünün okuma-yazmayı güçleştireceğine, yayın hayatını

alt-üst edeceğine, geç-mişin kültür mirasıyla ilişkilerimizi koparacağına ve böyle bir girişimin 4-5 aydan fazla ömrü olmayacağına dair bir dizi sav ortaya atılmıştır.

Harf İnkılabı'nı genel sonuçları itibariyle değerlendirdiğimizde bu savların ne kadar yersiz olduğu ortadadır. Nitekim salt Millet Mektep-lerini ele aldığımızda dahi kurulmalarından bir yıl sonra yani 1928-1929 dersyılında bir milyondan fazla kişi bu okullara devam etmiş ve yarı-sından fazla öğrenci okuma-yazma öğrenmiştir. Bu bile yeni harflerin kolay öğrenebilir olmasını belgeler niteliktedir. 1928-1936 verilerini değerlendiridğimizde ise Millet mektepleri'nin yarattığı coşkuyla, dışar-dan özel öğrenim görerek okuma-yazma öğrenenler de dahil olmak üzere bu sayı üç milyondan fazladır.

Harf İnkılabı'nın yayın hayatını felce uğratacağı savının yersizliği de gün geçtikçe ortaya çıkmıştır. Çünkü yeni harfler, baskı tekniği açı-sından, eski harflere oranla büyük bir kolaylık getirmiştir. Dizgi kasala-rındaki bölme sayısı eski yazıya oranla yarı yarıya azalmıştır. Dola-yısıyla yeni harfler baskı işlerinin kolaylaşmasını sağlamıştır. Aynı şe-kilde kitap yayıncılığında da böyle bir durgunluk söz konusu olmamış-tır. Nitekim Osmanlı İmparatorluğu'nda ilk kitabın basıldığı 1729'da Türk alfabesinin kabul edildiği 1928'e dek geçen iki yüz yılda sadece otuz bin kitap basılmıştır. Buna karşılık Cumhuriyet döneminde bu sayıda kitabın basılması için yalnız on altı sene gerekmiştir.

Birçok kişinin tutunup yayılması için on-onbeş sene gerekli dediği Harf İnkılabı üç ay gibi kısa bir süre içerisinde benimsenmiş ve hedefi doğrultusunda büyük halk kitlelerini kısa zamanda okur-yazar haline getirmiştir. İnkılabın dört-beş aydan fazla ömrü olmayacağına inananlar dahi bu hızlı ilerlemenin karşısında daha önce ileri sürdükleri iddia-larından vazgeçmişler ve Harf Devrimi'nin Türk eğitim ve kültür haya-tına yaptığı olumlu katkılardan söz etmeye başlamışlardır.

Harf İnkılabı ile dil ve kültür tarihimizin çetin bir dönüm noktası başarı ile aşılmıştır. Planlı ve sosyal değişimin mükemmel bir örneği ortaya konulmuş, tasarlanan daha sonraki inkılapların hedeflerine ulaşılabilmesi için de sağlam bir temel

hazırlanmıştır. Getirdiği sonuçlar bakımından da eğitim ve kültür hayatımızda verimli gelişmeler sağlanmıştır.

DİPNOTLAR

İsmail Arar, a.g.m., s.149.

Z.C., C. 5, s.9.

İsmet Paşa, İsmet Paşa'nın Siyasi ve İçtimai Nutukları (1920-1933), Başvekalet Matbaası, Ankara, 1933, s.217.

a.g.e., s.217-218.

B.C.A., Başbakanlık Muamelat Genel Müdürlüğü Kataloğu, Klasör No: 1, Dosya No: 11, Evrak No: 13. bkz. (Ek-7)

Millet Mektepleri Teşkilatı Talimatnaemesi, Düstur, 3. Tertip, C.1, s.7-17, Maarif Vekaleti Mecmuası, s.75-92. bkz. (Ek-8)

Maarif Vekaleti Mecmuası, s.89-90.

Cumhuriyet, 1 Ocak 1929, s.1.

Arı İnan, "Yazı Değişimi", Harf Devrimi'nin 50. Yılı Sempozyumu, T.T.K., Ankara, 1981, s.177-178; Falih Rıfkı Atay, Çankaya, s.443-444.

Cumhuriyet, 2 Ocak 1929.

Elli iki maddeden oluşan bu yönetmeliğin, Millet Mekteplerinin açılıp, eğitim öğretime başlamasından bir süre sonra yeterli olmadığı anlaşılmış ve yenisinin hazırlanmasına karar verilmiştir. Yeni yönetmeliğin tamamı ellialtı maddeden oluşmaktadır. bkz. T.C. Başvekâlet, Millet Mektebi Teşkilatı Talimatnamesi, Hakimiyeti Milliye Matbaası, Ankara, 1928.

Millet mektepleri Talimatnamesi, Düstur, 13. Tertip, C.10, s.8.

Millet Mekteplerinde kaç öğretmenin görevlendirildiği, kaç kişinin öğrenim gördüğü vs. gibi bilgileri içeren ilk rapor her yıl 15 Aralık'ta, birinci raporda sundukları bilgilered meydana gelen değişimleri içeren ikinci raporu da her yılın 15 Mart'ında göndermek zorundaydılar. Millet Mektepleri Talimatnamesi, Maarif Matbaası, İstanbul, 1940, s.7-9.

M.M.T., (1929), s.1929.

Şimşir, a.g.e., s.238.

Yönetmeliğin 35. maddesine göre: “Hapishanelerde bulunan vatandaşlar okuyup yazdırılacaktır. Altı aydan fazla mahkûmiyeti olanları hakkıyla okuyup yazdırmadan çıkaran hapishane müdürleri mensup oldukları vekaletçe mes’ul edilecektir. Hapishane müdürleri muhtaç oldukları muallimleri Millet Mektebi İdare heyetinden talep ederler. Hapishaneler dahilinde tesis edilecek bu mektepler teşkilâtı da aynen diğerleri gibi idare ve teftişata tâbidirler.” M.M.T. (1928), s.13, M.M.T. (1940), s.16.

M.M.T., (1928), s.13; M.M.T., (1929), s.1932.

M.M.T., (1928), s.9.

M.M.T., (1940), s.3-5.

Sadece Resmi ve özel okullardaki öğretmenler değil, azınlık okullarındaki Türkçe, Tarih ve Coğrafya öğretmenleri de Millet Mekteplerinde ek görev alacaklardı. bkz. M.M.T., (1928), s.11; Şimşir, a.g.e., s.238.

M.M.T., (1928), s.11.

M.M.T., (1929), s.1931.

Şimşir, a.g.e., s.239.

M.M.T., (1929), s.1927.

Z.C., Devre:3, C.5, s.2-11.

Aynı, s.22-26.

M.M.T., (1929), s.1929. Ayrıca köyünde okuma-yazma bilmeyen vatandaş-lara ücretlerinden ayrı olarak para ile ödüllendiriliyordu. M.M.T., (1928), s.15.

M.M.T., (1929), s.1931-1932.

a.g.e., s.1933.

M.M.T., (1928), s.13; Şimşir, a.g.e., s.240.

M.M.T., (1929), s.1926.

M.M.T., (1928), s.7.

M.M.T., (1929), s.1926.

a.g.e., s.1926; 1928 yılındaki ilk talimatnamede her dershanedeki öğrenci sayısı 30-50 arasında, yaş sınırı ise 16 ile 30 arasında belirlenmişti. M.M.T., (1928), s.11.

M.M.T., (1929), s.1930; M.Rauf İnan, "Atatürk Devrimleri ve Yazı Değişimi", Yazı Devrimi, T.D.K., Ankara, 1979, s.56.

M.M.T., (1928), s.14.

M.M.T., (1940), s.10.

Millet Mektepleri ve Halk Dershaneleriyle Harf Kurslarında Alfabe, Kıraat, Yazı ve imla Tedrisi Usulü, Devlet Matbaası, İstanbul, 1928.

Sabri Cemil, Millet Mektepleri Alfabesi, İkdam Kitap Matbaası, İstanbul, 1929.

Sabri Cemil, Millet Mektepleri Kıraati, İkdam Kitap Matbaası, İstanbul, 1929.

Sabri Cemil, a.g.e., s.4-9; Mithat Sadullah, Resimli Yeni Halk Alfabesi ve Kıraati, Tefeyyüz Kitaphanesi, İstanbul, 1928.

İbrahim Hilmi, Millet Mekteplerine ve Halka Mahsus Yurt Bilgisi, Marifet Matbaası, İstanbul, 1931.

M.M.T., (1940), s. 15; Millet Mektepleri'nde yurttaşlık eğitimi için bkz. Cemil Öztürk, Arzu M. Nurdoğan, "Millet Mekteplerinde Yurttaşlık Eğitimi: Öğretim Programı ve Ders Kitapları", Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi, S.5:175-202, 2001.

M.M.T., (1940), s.12.

H.Haki, M. Zeki, Millet Mektepleri ile Halk Dershanelerine Mahsus Hesap ve Ölçüler, Tefeyyüz Kitaphanesi, İstanbul, 1930.

M. Rauf İnan, a.g.m., s.56.

Bu kitapçık, başarılı öğrencinin adının yazılı olduğu sayfa, Atatürk'ün im-zalı bir fotoğrafının bulunduğu sayfa, gençliğe hitabe ve anayasadan ibaret-tir. bkz. Mücteba İlgürel, Millet Mektepleri, Doğumunun 100. Yılında Atatürk'e Armağan, Edebiyat Fakültesi Matbaası, İstanbul, 1981, s.34.

M.M.T., (1928), s.12; Şimşir, a.g.e., s.241.

İsmail Arar, a.g.m., s.157.

Cumhuriyet, 2 Ocak 1929.

Cumhuriyet, 3 Şubat 1929.

Başvekâlet İstatistik Umum Müdürlüğü, Millet Mektepleri Faaliyet İstatis-tiği, Maarif (1928-1935), Hüsnütabiat Matbaası, İstanbul, 1935, s.18-36.

Şimşir, a.g.e., s.242.

B.İ.U.M., (1928-1935), s.70-71.

a.g.e., s.71.

Maarif Vekaleti Mecmuası, S.19, Devlet Matbaası, İstanbul, 1930, s.31-32.

Hiç okuma-yazma bilmeyen köylü erkeklerden 907.314 kişiden 447.218'i, hiç okuma-yazma bilmeyen 458.000 köylü kadından ise 152.968'i başarı göstererek diploma almıştır. B.İ.U.M., Millet Mektepleri Faaliyeti İstatis-tiği, Maarif (1928-1933), Devlet Matbaası, İstanbul, 1934.

B.İ.U.M., Nüfus Sayımları (1927-1950), Ankara, 1953, s.3.

B.İ.U.M., (1928-1933), s.4. Harf İnkılabı yapılmadan önce, 1927 yılında Arap harfleri ile okuma yazma bilenlerin sayısı 1.111.100 idi. Aynı yıl ülke nüfusu 14.000.000 idi. bkz. B.İ.U.M., (1927-50), s.3.

B.İ.U.M., (1928-1933), s.4.

Şimşir, a.g.e., s.245.

EKLER

EK-1

Mustafa Kemal Atatürk'ün Yunus Nadi Bey'e Yeni Türk Harfleri ve Gramer Kuralları İle Yazdırıp Bizzat Düzelttiği Demeci

Kaynak : Cumhuriyet, 19 Ağustos 1928, s.1-2.

EK-2
Harfler Marşı

Kaynak: Hakimiyet-i Milliye, 27 Eylül 1928, s.2.

EK-3

Türkiye Büyük Millet Meclisinde 1 Kasım 1928 günü kabul edilen "Türk Harflerinin Kabulü ve Tatbiki Hakkında Kanuna" göre yeni Türk Alfabesi Levhası - 1

Kaynak: Ahmet Bekir Palazoğlu, Başöğretmen Atatürk (1919-1928), C.1, Ankara, 1991, s.602.

EK-4

Yeni Türk Alfabesi Levhası - 2

Kaynak: Ahmet Bekir Palazoğlu, Başöğretmen Atatürk (1919-1928), C.1, Ankara, 1991, s.603.

EK-5

Tekirdağ Yazır Dersinde, üstte Hoca Hoca Mevlana Efendi'nin, ortadan Mustafa Kemal Atatürk'ün El Yazıları ile "Vettî'ni vezzeytuni" ayeti.

Kaynak: Ahmet Bekir Palazoğlu, Başöğretmen Atatürk, C.1, Ankara, 1991, s.480.

EK-6

3 Kasım 1928 tarihli ve 1353 sayılı "Türk Harflerinin Kabul ve Tatbiki Hakkında Kanun Metni"

Kaynak: Bilal N. Şimşir, Türk Yazı Devrimi, T.T.K., Ankara, 1992, s. 381.

EK-7

Millet Mektepleri Teşkilatı Talimatnamesinin Kabulü Hakkında Bakanlar Kurulu Kararı

Kaynak: B.C.A. Başbakanlık Muamelat Genel Müdürlüğü Kataloğu, Klasör No: 1, Dosya No: 11, Evrak No: 13.

EK-8

Millet Mektebi Teşkilatı Talimatnamesi

Kaynak: Resmi Gazete, 24 Kasım 1928

EK-9

Millet Mekteplerine devam eden öğrencilere verilen vesika.

Kaynak: Düstur, 3. Tertip, C.10, s.23.

EK-10

Millet Mekteplerinden mezun olan öğrencilere verilen diploma.

Kaynak: Düstur, 3. Tertip, C.10, s.22.

KAYNAKÇA

A. ARAŞTIRMALAR, ANILAR VE DİĞER KAYNAK KİTAPLAR

Akçura, Yusuf (1987). Üç Tarz-ı Siyaset, Ankara.

Atay, Falih Rıfkı. (1980). Çankaya: Atatürk'ün Doğumundan Ölümüne Kadar, İstanbul.

Akyüz, Yahya. (1994). Türk Eğitim Tarihi (Başlangıçtan 1993'e), İstanbul.

Arat, Rahmeti. (1987). Makaleler, Yay. Haz.: Osman Fikri Sertkaya, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü, C.I, Yayın no: 65, Ankara.

Atatürk Devri Fikir Hayatı III (1971). Haz.: Mehmet Kaplan - İnci Erginun - Zeynep Kerman - Necat Birinci - Abdullah Uçman, No: 469, Ankara.

Atatürk'ün Maarife Ait direktifleri, Maarif Vekiliği Ana Programa Hazırlıklar, Seri: A, No: 1, İstanbul.

Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri. (1997). C.I, Ankara.

Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, C.II, Ankara.

Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri. (1997), C.III, Ankara.

Başgöz, İlhan - Howard E. Wilson. (1973). Türkiye Cumhuriyetinde Eğitim ve Atatürk, Ankara.

Berkes, Niyazi. (1978). Türkiye'de Çağdaşlaşma, İstanbul.

Cemil, Sabri. (1929). Millet Mektepleri Alfabesi, İstanbul.

. (1929). Millet Mektepleri Kıraati, İstanbul.

Çavdar, Tevfik. (1999). Türkiye'nin Demokrasi Tarihi (1839 - 1950), Ankara.

Çaycı, Serkan Mehmet. 1998). Tarihsel Derinliği, Gelişimi ve Sonuçları Açısından; Harf Devrimi ve Basın, Yüksek Lisans Tezi, Tez danışmanı: Ünsal Yavuz, A.Ü. İnkılap Tarihi Enstitüsü, Ankara.

Çaycı, Abdurrahman. (1989). Atatürk ve Tarih Boyutu içinde Çağdaşlaşma, C.4, S.16.

Çelik, Hüseyin. (1994). Ali Suavi ve Dönemi, İstanbul.

Çevik, Hikmet. (1949). Tekirdağ Tarihi Araştırmaları, İstanbul.

Emre, Ahmet Cevat. (1960). İki Neslin Tarihi, Mustafa Kemal Neler Yaptı?, İstanbul.

Erat Muhammet. (1991). Türk Basınında Alfabe Meselesi (1862-1918), Yüksek Lisans Tezi, Tez Danışmanı: Mehmet Saray, İstanbul Sosyal Bilimler Ensittüsü.

Eroğlu, Hamza. (1967). Türk Devrim Tarihi, Kardeş Matbaası.

Ergun, Mustafa. (1996). İkinci Meşrutiyet Devrinde Eğitim Hareketleri (1908-1914), Ankara.

Eşref, Ruşen. (27 Ağustos 1928), Tekirdağı'nda Gazi, Milliyet.

Gökalp, Ziya. (1970). Türkçülüğün Esasları, İstanbul.

. (1976). Türkleşmek, Muasırlaşmak, İslamlaşmak, Ankara.

Gözüaydın, Nevzat. (1972). Türk Alfabesinin Geçmişi ve Latin Harflerinin Kabulüne Kısa Bir Bakış, Ankara.

Gülmez, Nurettin. (1990), Latin Harflerine Gidiş, Yüksek Lisans Tezi, Tez Danışmanı: Dündar Aydın, Erzurum: Atatürk Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü.

Harf Devrimi. (1973). Türkiye Ansiklopedisi (1923-1973), C.2, İstanbul.

Haki, H.-Zeki, M. (1930), Millet Mektepleri ile Halk Dersahenelerine Mahsus Hesap ve Ölçüleri, İstanbul.

Hilmi, İbrahim. (1931). Millet Mekteplerine ve Halka Mahsus Yurt Bilgisi, İstanbul.

İğdemir, Uluğ. (1980). Atatürk'ün Yaşamı (1881-1918), C.I, Ankara.

İlgürel, Mücteba. (1981). Millet Mektepleri, Doğumunun 100. Yılında Atatürk'e Armağan, İstanbul.

İnal, İbnülemin Mahmut Kemal. (1988). Son Asır Türk Şairleri, C.1, İstanbul.

İnan, Afet. (1977), Türkiye Cumhuriyeti ve Türk Devrimi, Ankara.

İsmet Paşa. (1933). İsmet Paşa'nın Siyasi ve İçtimai Nutukları (1920-1933), Ankara.

Kansu, Mazhar Müfit. (1966). Erzurum'dan Ölümüne Kadar Atatürk'le Beraber, C.I, S.6, Ankara.

Kaplan, Mehmet. (1948). Namık Kemal Hayatı ve Eserleri, İstanbul.

Karaağaç, Günay. (2002). Dil, Tarih ve İnsan, Ankara.

Karabekir, Kazım. (2001). İktisat Esaslarımız, İstanbul.

Kafesoğlu, İbrahim. (1986). Türk Milli Kültürü, İstanbul.

Kodaman, Bayram. (1988). Abdülhamit Devri Eğitim Sistemi, Ankara.

Kwhner, David. (1979). Türk Milliyetçiliğinin Doğuşu (1876-1908), Çev.: S.S. Türet - B. Ertem - F. Erdem, İstanbul.

Levend, Agah Sırrı. (1972). Türk dilinde Gelişme ve Sadeleşme Evreleri, Ankara.

Lewis, Bernard. (1984). Modern Türkiye'nin Doğuşu, Çev.: Metin Kıratlı, Ankara.

Meydan Larousse, Büyük Lügât ve Ansiklopedisi, Munif Paşa Maddesi, C.14, İstanbul.

Millet Mektepleri Talimatnamesi (1940), İstanbul.

Millet Mektepleri ve Halk Dershaneleriyle Harf Kursalrında Alfabe, Kıraat, Yazı ve İmla Tedrisi Usulü. (1928), İstanbul.

Nuri, Celal. (1912). Tarih-i İstikbal, İstanbul.

. (1912). Tarih-i Tedenniyat-ı Osmaniye-Mukadderat-ı Tarihiye, İstanbul.

. (1926). Türk İnkılabı, İstanbul.

Olcaytu, Turhan. (1998). Dinimiz Neyi Emrediyor, Atatürk Ne Yaptı? (Devrimimiz - İlkelerimiz), Ankara.

Oy, Aydın. (1965). Tekirdağ'da Atatürk, İstanbul.

Ökçün, A. Gündüz (1971). Türkiye İktisat Kongresi, Ankara.

Özerdim, Sami N. (1978). Yazı Devriminin Öyküsü. Ankara.

Pakalın, Mehmet Zeki. (1983). Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü, C.2, İstanbul.

Palazoğlu, Ahmet Bekir. (1991), Başöğretmen Atatürk, (1919-1928), C.I, Ankara.

Sadullah, Mithat. (1928). Resimli Yeni Halk Alfabesi ve Kıraati, İstanbul.

Seydi, Ali. (1924). Latin Hurufu Lisanımıza Kabil-i Tatbik midir?, İstanbul.

Sultan, Abdülhamit. (1974). Siyasi Hatıratım. Çev.:Salih Can, İstanbul.

Şimşir, Bilal. (1992). Türk Yazı Devrimi, Ankara.

Şükrü, İsmail. (1925). Asri Türk Harfleri, İstanbul.

Tongul, Neriman. (1990). Türk Harf İnkılâbı, Yüksek Lisans Tezi, Ankara: Hacettepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü.

Turan, Şerafettin. (1995). Türk Devrim Tarihi. (Yeni Türkiye'nin Oluşumu 1923-1938).

. (2000). Türk Kültür Tarihi (Türk Kültüründen Türkiye Kültürüne ve Evrenselliğe), Ankara.

. (1981). Atatürk ve Ulusal Dil, Ankara.

Turkay, Kaya - Dilaçar, A. (1982). Türkçeye Uygulanan Yazı ve Alfabeleri, Ankara.

Türk Tarih Kurumunca Düzenlenen Yazı Devriminin 50. Yılı Sergisi (1979), Ankara.

T.C. Başvekalet Millet Mektebi Teşkilatı Talimatnamesi, (1928), Ankara.

Unat, Faik Reşit. (1964). Türkiye'de Eğitim Sisteminin Gelişmesine Tarihe Bir Bakış, Ankara.
Ülkütaşır, M. Şakir. (1981). Atatürk ve Harf Devrimi, Ankara.
Ünaydın, Ruşen Eşref. (b.t.b.). Hatıralar.
Yalçın, Cahit Bilim. (2002). Türkiye'de Çağdaş Eğitim Tarihi (1734-1876), Eskişehir.
Yerlikaya, İlhan. (1994). XIX. Yüzyıl Siyaset Hayatında Basiret Gazetesi, Van.
Yorulmaz, Hüseyin. (1995). Tanzimat'tan Cumhuriyete Alfabe Tartışmaları, Yay. No: 37, İstanbul.
Yücebaş, Hilmi. (1960). Edebiyatımızda Atatürk, İstanbul.

B. MAKALELER VE BİLDİRİLER

Akçakayalıoğlu, Cihat. (1981). "Tartışmalar ve Açıklamalar", Harf Devriminin 50. Yıl Sempozyumu, Ankara.
Akün, Ömer Faruk. (1964). "Namık Kemal", İslam Ansiklopedisi, C.9, İstanbul.
Ankara Doğu Araştırma Merkezi Eğitim Araştırma Gurubu. (1985), "Dil Encümeni Çalışmaları ve Latin Alfabesi Komisyonu", B.T.T.D., S. 9-10: 63-99.
Arar, İsmail. (1981). "Gazi Alfabesi", Harf Devriminin 50. Yılı Sempozyumu, Ankara.
Arat, Rahmeti. (1963). "Bir Yazı Nümûnesi Münasebeti ile", Türk Kültürü Dergisi.
"Arnavut Lisanının Latin Hurufu ile Tahririne Fetvahane-i Alıcı Yazılan Derkenar Sureti", (1326). Sabah.
Alâttin, İbrahim. (Mart 1924). "Harflerimizin Kabahati", Resimli Gazete.
Atay, Falih Rıfkı. (12 Mart 1926). "Latin Harfleri", Milliyet.
. (1981). "Latin Harfleri", Atatürk Devri Fikir Hayatı II, Haz.: Mehmet Kaplan - İngi Enginün ve diğerleri, Ankara.
. (11 Ağustos 1928). "Halkın Kararı", Milliyet.
. (1 Ağustos 1953). "Yeni Yazı", Türk Dili, C.2.
Balhasanoğlu, Necip Asım. (1981). "Dil Heyeti", Atatürk Devri Fikir Hayatı II, Ankara.
Başman, Avni. (30 Kanununuevvel 1926), "Latin Harfleri Meselesi", Hayat, C.I, S.5.
Bilgiç, Emin. (1977). "Türklerin İslamiyeti Kabulü ve Müdafaası", Milli Kültür Dergisi, C.1, S.8, Ankara.

Borak, Sadi. (1 Ekim 1978). “Yazı Devriminin Öyküsü”, Cumhuriyet (Belgeler).

Buluç, Sadettin. (1981). “Osmanlılar Devrinde Alfabe Tartışmaları”, Harf Devriminin 50. Yılı Sempozyumu. Ankara.

Cahid, Hüseyin. (31 Kanuni Sani 1916), “Arnavut Hurufati”, Tanin.

. (7 Kanunisani 1325), “Arnavut Hurufatı”, Tanin.

Canpolat, Mustafa. (1978). “Türk Abeceleri”, Cumhuriyet Yazı Devrimi - Belgeler Eki, İstanbul.

. (1979). “Türk Yazı Devrimi Girişimleri”, Yazı Devrimi, Ankara.

. (1981). “Arap Yazılı Türk Alfabesinin Gelişmesi”, Harf Devriminin 50. Yılı Sempozyumu, Ankara.

. (1981). “Tartışmalar ve Açıklamalar”, Harf Devriminin 50. Yılı Sempozyumu, Ankara.

Çağatay, Saadet. (1944). “Codex Comunicus Sözlüğünün Basılışı Dolayısıyla”, Ankara Üniversitesi Dil Tarih Coğrafyası Fakültesi Dergisi, C.2, S.5, Ankara.

Davidson, Roderric H. (1987). “Osmanlı Türkiyesi’nde Batılı Eğitim”, Çev.: Mehmet Seyitdanlıoğlu, Belleten, C.51, S.300, Ankara.

Dilaçar, Agop. (1985). “Türk Yazısının Geçirdiği Evreler”, B.T.T.D., İstanbul.

. (1 Ağustos 1953), “Alfabemizin 30. Yıldönümü”, Türk Dili Dergisi, C.7, S.83.

. (1970). “1612’de Avrupa’da Yayımlanan İlk Türkçe Gramerinin Özellikleri”, T.D.A.Y., Belleten, s.197-210.

. (1985). “Türk Yazısının Geçirdiği Evreler”, Belgelerle Türk Tarihi Dergisi, İstanbul.

Dilmen, İbrahim Necmi. (10 Kasım 1941). “Atatürk ve Türk Dili”, Cumhuriyet.

. (21-22-29-30 Ağustos 1928). “Yeni Harflerimizle Türkçe Dersleri”, Milliyet.

Dizdaroğlu, Hikmet. (1 Mayıs 1958), “Ali Suavi’de Dil Anlayışı”, Türk dili, C.8,S.80.

Eren, Hasan. (1981). “Yazıda Birlik”, Harf Devriminin 50. Yılı Sempozyumu, Ankara.

Eriş, Eyüp. (1978). “Abece Devriminin Yarar ve Sonuçlarına Değin Genel Bir Değerlendirme”, Ulusal Kültür, Kültür Bakanlığı.

Erişirgil, Emin. (1952). “Bir Tarih Bir Teklif”, Türk Dili, C.I, S.4.

Ergin, Muharrem. (1 Mart 1954), “Türkçeye En Uygun Alfabe”, Türk Dili Dergisi, C.3, S.3.

Esat, Celal. (30 Eylül 1327), “Osmanlı Yazısı Hakkında”, Servet-i Fünun.

Fuat Köprülüzade Mehmet. (Eylül 1938). “Alfabe İnkılâbı”, Ülkü, C.12.

Gencan, Tahir Necat. (1 Kasım 1978). “Yazı Devrimi”, Türk Dili Dergisi.

. (1978). “Yazı Devrimi”, Türk Dili.

Gökberk, Macit. 1986). “Aydınlanma Felsefesi Devrimler ve Atatürk”, Çağdaş Düşüncenin Işığında Atatürk, İstanbul.

Hacıeminoğlu, Necmettin. (1991). “Türk Dili İçin Arap Alfabesinin Yetersizliği”, Dil ve Alfabe Üzerine Görüşler, Ankara.

. (1977). “Ziya Gökalpte Türkçülük Ülküsü”, Milli Kültür, C.1, S.7.

Hakkı, Ispartalı İsmail. (8 Mart 1912). “Harflerimizin Islahı”, Türk Yurdu Dergisi, Yıl:1, S.9.

. (1327), “İfade-i Mahsusa”, Teceddüt.

Hakkı, Kılıçzade. (1 Temmuz 1339), “İzmir Kongresinde Latin Harfleri”, İçtihad.

İnan, Abdülkadir. (1987). “Codex Comanicus Bilmecelerine Dair”, Makaleler ve İncelemeler, Ankara.

İnan, Afet. (1981). “Ellinci Yılında Türk Harf Devrimi (1928)”, Harf Devriminin 50. Yılı Sempozyumu, Ankara.

İnan, Arı. (1981). “Yazı Değişimi”. Harf Devriminin 50. Yılı Sempozyumu, Ankara.

İnan, M. Rauf. (1979), “Atatürk Devrimleri ve Yazı Değişimi”, Yazı Devrimi, Ankara.

Karal, Enver Ziya. (1978). “Osmanlı Tarihinde Türk Dili Sorunu”, Bilim Kültür ve Öğretim Dili Olarak Türkçe, Ankara.

. (1985). “Dil ve Tartışmaları - Tanzimat’tan Sonra Türk Dili Sorunu”, Tanzimattan Cumhuriyete Türkiye Ansiklope-disi, C.2, İstanbul.

Kemal, Namık. (1327), “Namık Kemal’in Bir Sözü”, Teceddüt.

Korkmaz, Zeynep. (1991). “Türk Dili ve Arap Alfabesi”, Dil ve Alfabe üzerine Görüşler, Ankara.

“Latin Harflerini Kabul Edemeyiz”, (5 Mart 1923), Hakimiyet-i Milliye, Ankara.

Levend, Agah Sırrı. (1 Aralık 1953). “Arap Alfabesi Türkçe’ye Niçin Uymaz”, Türk Dili, c.3, S.27.

. (1 Şubat 1953). “Osmanlıca Karşısında Halk”, Türk dili, C.2, S.17.

. (1 Eylül 1953). “Eski Yazıdan Yeni Yazıya”, Harf Dev-riminin 25. Yıldönümünden Yankılar, Türk Dili, C.2, S.24.

. (1985). “Latin Harfleri Meselesi”, B.T.T.D., S.9-10.

Mercangil, Muharrem Doğdu. (Nisan 1949). “Yeni Harfler Birliği ve Yeni Yazı”, Ülkü, C.4, S.40.

Mirza, Bala. (1997). “Feth-Ali Ahund-Zâde Maddesi”, İslam Ansiklopedisi, C.4.

Müftüoğlu, Ahmet Hikmet. (30 Ağustos 1924). “Afaki Bir Serzeniş - Hafta Muhasebesi”, Resimli Gazete.

Münif Paşa. (1974). “İmla Meselesi”, Yeni Türk Edebiyatı Antolojisi, C.I, İstanbul.

Necibasım. (1929). “Uygur Alfabesi”, Türk Yurdu Dergisi, C.3-23, S.15-19, Ankara.

Nusret, Ali. (23 Temmuz 1325), “Tezyin-i Lisan”, Servet-i Fünun.

Ögel, Bahaddin. (1977). “Göktürk Devleti (Bumin ve İlteriş Kağanlar)”,Milli Kültür Dergisi, C.1, S.11, Ankara.

Öztürk, Cemil - Nurdoğan, Arzu, M. (2001). “Millet Mekteplerinde Yurttaşlık Eğitimi: Öğretim Programı ve Ders Kitapları”, Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi.

“Paris Milli Kütüphanesinde İlk Türkçe-Faransızca ve Fransızca-Türkçe Yazma Eserler”. (1959), T.D.A.Y., Belleten.

Satı Bey. (11 Nisan 1329), “Elifba Meselesi”, İçtihad, No: 61.

Sungu, İhsan. (1938). “Tevhidi Tedrisat”, Belleten, C.2.

. (Haziran 1941). “Harf İnkılabı ve Milli Şef İsmet İnönü”, Tarih Vesikaları, C.I, S.1: 10-19.

Şimşir, Bilal. “Amerikan Belgelerinde Türk Yazı Devrimi”, Belleten, C.43, S.169.

Şinasi, M. (18 Nisan 1329), “Elifba Meselesi”, İçtihad.

Tansel, Fevziye Abdullah. (1953). “Arap Harflerinin Islahı ve Değiştirilemsi Hakkında İlk Teşebbüsler ve Neticeleri”, Belleten, C.7, S.66.

Tekin, Talat. (1981). “Göktürk Alfabesi”, Harf Devriminin 50. Yılı Sempozyumu, Ankara.

. (1978). “Tarih Boyunca Türkçenin Yazısı”, Ulusal Kültür Dergisi.

. (1985). “Çeşitli Alfabelerle Türkçe Yazılar - Latin Alfabesi ile Eski ve Yeni Türlü Türkçeler”, Tarih ve Toplum Dergisi, S.13.

Tezcan, Semih. (1978). “En Eski Türk Dili ve Yazını”, Bilim Kültür ve Öğretim Dili Olarak Türkçe, Ankara.

Tezcan, Semih. (1981). “Türklerde Yazı Kültürünün Başlangıcı ve Gelişimi”, Harf Devriminin 50. Yılı Sempozyumu, Ankara.

Togan, Zeki Velidi. (1926). “Türklerde Hars Buhranı”, Türk Yurdu.

“Türk İnkılabının Yeni Bir Sahifesi - Latin Harfleri Meselesi 1”, (5 Mayıs 1928), İkdam.

Tütengil, Cavit Orhan. (1 Şubat 1975), “1730’lar Türkçesine Tanıklık Eden Bir Yapıt”, Türk Dili, C.2, S.23.

Unat, Faik Reşit. (1 Ağustos 1953), “Latin Alfabesinden Türk Alfabesine”, Türk Dili, C.2, S.23.

Üçok, Bahriye. (1979). “Yazı Devrimi Kur’an Harfleri ve Atatürk Devrimine Karşı Çıkışlar”, Belleten, C.XLIII- S.172, Ankara.

Üçok, Coşkun. (1981). “Arap Harflerini Kullanmayan Müslümanlar”, Harf Devriminin 30. Yılı Sempozyumu, Ankara.

Ülkütaşır, M. Şakir. (Kasım 1945), “Atatürk İlk Alfabe Dersini Sinop’ta Vermişti”, Yücel Dergisi, C.29, S.109.

Yalçın, Hüseyin Cahid. (22 Eylül 1923). “Latin Harfleri”, Resimli Gazete.

. (27 Şubat 1924). “Necat Yolu”, Tanin.

. (6 Mart 1340). “Latin Harfleri”, Tanin.

Yalman, Ahmet Emin. (19 Mart 1924), Latin Harfleri, No: 339, Vatan.

Yüce, Nuri. “Türkler (Türk Dili)”, İslam Ansiklopedisi, C.12/II.

C. BELGESEL KAYNAKLAR

Ayın Tarihi, (Eylül 1928), No: 54.

Ayın Tarihi (Kasım 1928), No: 56.

Düstur, 1931, 3. Tertip, C.9, İstanbul.

T.B.M.M. Zabıt Ceridesi (25 Şubat 1924), devre: 2, C.6.

T.B.M.M. Zabıt Ceridesi (1. İçtima Yılı). Devre: 3, C.4

T.B.M.M. Zabıt Ceridesi. (1 Kasım 1928), Devre:3, C.5.

T.B.M.M. Kavanın Mecmuası (1923), C.4, Ankara.

B.C.A. Başbakanlık Muamelat Genel Müdürlüğü Kataloğu, Klasör No: 1, Dosya No: 11, Evrak No: 13.

B.İ.U.M. Millet Mektepleri Faaliyet İstatistiği (1928-1935), İstanbul.

B.İ.U.M. Millet Mektepleri Faaliyet İstatistiği (1928-1933), İstanbul.

B.İ.U.M. Nüfus Sayımları (1927-1950), Ankara.

SÜRELİ YAYINLAR

A. Gazeteler

Akşam
Cumhuriyet
Hakimiyet-i Milliye
Hürriyet
İçtihad
İkdam
Mecmua-ı Fünun
Mecmua-i Ebuzziya
Mecmua-i Ulûm
Milliyet
Musavver Malûmat
Sabah
Tasvir-i Efkar
Terakki
Vakit

B. Dergiler

Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Dergisi
Belleten
Belgelerle Türk Tarihi Dergisi
Çağdaş Türkiye Araştırmaları Dergisi
Hayat
Maarif Vekaleti Mecmuası
Milli Kültür Dergisi
Servet-i Fünun
Tarih ve Toplum
Teceddüt
Türk Kültürü Dergisi
Türk Yurdu
Ulusal Kültür Dergisi
Ülkü